

Nr 3/2009

Kształtowanie i ochrona krajobrazu dolin rzecznych
Shaping and Protection of River Valleys Landscape

ARCHITEKTURA KRAJOBRAZU

Doliny rzek odgrywają istotną rolę w tworzeniu środowiska przyrodniczego, a zarazem krajobrazu, stanowią korytarze ekologiczne o zasięgu krajowym i kontynentalnym. Rzeki i ich doliny tworzą system, który ma wpływ na różnorodność siedlisk i biocenoz oraz są ważnymi ostojami przyrodniczymi. Krajobraz kulturowy dolin rzecznych w znacznej mierze uwarunkowany jest działalnością człowieka. Relacje rzek i osad ludzkich były bardzo ważne, zmieniały się wprawdzie na przestrzeni lat, lecz zawsze wracały chociaż w zmienionych nieco formach. Początkowo rzeka stanowiła czynnik obronny dla powstającego miasta, później drogę komunikacji między osiedlami, a stale zapewniała dostęp do wody pitnej i dla celów gospodarczych, jak również dla przemysłu. Wzdłuż rzek ukształtował się charakterystyczny krajobraz osadniczy od małych wsi do dużych miast. Wznoszone obecnie budowle wodne powodują przekształcenia krajobrazu w dużej skali.

Problematyka związana z kształtowaniem i ochroną dolin rzecznych jest na tyle ważna, że stała się tematem wiodącym tegorocznego XII Forum Architektury Krajobrazu, które miało miejsce we Wrocławiu. W spotkaniu wzięło udział blisko 100 osób, specjalistów z różnych dziedzin, przedstawiciele kilkunastu ośrodków naukowych z całego kraju. Artykuły w niniejszym numerze kwartalnika traktują temat dolin rzecznych jako wyzwanie do ich kształtowania i ochrony, poprzez odpowiednią działalność legislacyjną, badawczą, techniczną i planistyczną.

Kolegium redakcyjne

Editorial Board

Okładka: Widok na rzekę Bóbr (fot. I. Niedźwiecka-Filipiak)

Cover: The view of Bóbr river (photo I. Niedźwiecka-Filipiak)

PROBLEMY		PROBLEMS
☛ Skarb przeszłości, problem teraźniejszości, zagadka na przyszłość – czyli o dolinach rzecznych Lublina <i>Ewa Trzaskowiska, Katarzyna Sobczak, Paweł Adamiec</i>	4	Treasure of the Past, Contemporary Issues, Riddle for the Future – the Landscape of Lublin River Valleys
☛ Studium krajobrazowe miejsca UNESCO w dolinie rzeki na przykładzie otoczenia kościoła w Sękowej <i>Urszula Forczek-Brataniec, Zbigniew Myczkowski</i>	12	Landscape Study of a UNESCO Site in a River Valley – the Setting of a Church in Sękowa
☛ Specyfika i kierunki ochrony krajobrazu Doliny Środkowej Wisły na odcinku Puławy – Maciejowice <i>Barbara Żarska</i>	19	Specificity and Directions of Landscape Protection in the Middle Vistula River Valley, Puławy – Maciejowice Section
PREZENTACJE		PRESENTATIONS
☛ Problematyka zagospodarowania przestrzennego doliny Bogdanki w zachodnim klinie zieleni w Poznaniu <i>Maria Chojnacka, Agnieszka Wilkaniec</i>	28	Problems of Spatial Management of the Bogdanka River Valley and in the Western Green Wedge in Poznań
☛ Możliwości ochrony krajobrazu w dolinie Odry na obszarze projektowanego Lubiąsko-Głogowskiego Parku Krajobrazowego <i>Piotr Krajewski</i>	36	Opportunities for Landscape Protection in the Odra Valley on the Territory of the Designed Lubiąsko-Głogowski Landscape Park
☛ Bulwary nadwiślańskie w Warszawie – rozwiązania studentów <i>Kinga Rybak, Kinga Zinowiec-Cieplik</i>	44	Boulevards on the Vistula River Bank – Students' Projects
STANDARDY		STANDARDS
☛ Ekologiczne i krajobrazowe znaczenie dolin rzecznych w organizacji rekreacyjnej funkcji miasta Poznania <i>Magdalena Szczepańska</i>	53	The Ecological and Scenic Significance of River Valleys in the Recreational Function of Poznań
☛ Zmiany krajobrazu w Dolinie Wisły Środkowej okolic Kazimierza Dolnego w latach 1953-2003 <i>Marta Woźniak, Rob Leuven, Rob Lenders</i>	61	Landscape Change and Biodiversity Values in the Surroundings of Kazimierz Dolny over the Period 1953-2003
FORUM		FORUM
☛ Rola doliny Wisłoka w Rzeszowie w opinii mieszkańców miasta <i>Agata Ćwik</i>	65	The Role of Wisłok Valley in Rzeszów in the Opinion of the Town's Citizens
☛ Rekreacja czynna osób wieku dojrzałego <i>Małgorzata Chybalska</i>	71	Active Recreation of Elderly People
Streszczenia angielskie	78	Summaries

Wydawnictwo dofinansowane ze środków
Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska
i Gospodarki Wodnej we Wrocławiu

Skarb przeszłości, problem teraźniejszości, zagadka na przyszłość - czyli o dolinach rzecznych Lublina

Ewa Trzaskowska, Katarzyna Sobczak, Paweł Adamiec

Treasure of the Past,
Contemporary Issues,
Riddle for the Future
- the Landscape of
Lublin River Valleys

Bliskość rzek przez długi czas stanowiła podstawową wartość decydującą o jakości życia mieszkańców miast. Cieki wodne w sąsiedztwie osad ludzkich miały wpływ na układ przestrzenny, pełniły funkcje obronne, zapewniały transport i pożywienie, a także rozkwit handlu. Powstanie i rozwój Lublina w znacznym stopniu uwarunkowały 3 rzeki: Bystrzyca, Czechówka i Czerniejówka. Z czasem jednak ich rolę zaczęto marginalizować, a obecnie mimo niepodważalnej wartości, jakie posiadają wody płynące, Lublin „odwrócił się” od rzek. Niepokojącym zjawiskiem w obrębie dolin jest ich ciągle zaśmiecanie, zanieczyszczanie, chaos przestrzenny oraz jednoczesna utrata walorów przyrodniczo-krajobrazowych i potencjalnych terenów rekreacyjnych. Problem ochrony i zagospodarowania dolin rzecznych Lublina podejmowany był wielokrotnie przez wiele środowisk, jednak efekty tych prac nie przekładają się na realizację.

Celem artykułu jest przedstawienie założeń do koncepcji zagospodarowania dolin rzecznych w Lublinie w oparciu o ich walory krajobrazowo-przyrodnicze. Sformułowane wnioski dotyczą kierunków polityki sprzyjającej włączeniu cieków wodnych do struktury terenów zieleni, tak by z jednej strony zachować to, co cenne krajobrazowo i przyrodniczo, a z drugiej, udostępnić doliny mieszkańcom jako miejsce wypoczynku.

Praca ma charakter koncepcyjno-przeładowy. Zakres obejmuje rys historyczny zagospodarowania rzek, charakterystykę walorów krajobrazowo-przyrodniczych cieków Lublina oraz problemy rozwojowe.

Skarb przeszłości, czyli zagospodarowanie rzek na przełomie wieków

Treasure of the past, or
management of rivers at the
turn of centuries

W przypadku Lublina, rzeki były jednym z czynników miastotwórczych. Ten ośrodek miejski położony na skrzyżowaniu krajowych i międzynarodowych szlaków handlowych rozwinął się wokół przeprawy przez Bystrycę. Dostępność wody zadecydowała o powszechnym jej użytkowaniu, już od początku istnienia miasta. Według materiałów historycznych Bystrycę oraz jej dopływy Czechówkę i Czerniejówkę, wykorzystywano do hodowli ryb w małych stawach i zbiornikach zaporowych, do wytwarzania energii wodnej oraz zaopatrywania w wodę ludności miejskiej. Podmokłe doliny wzmacniały warunki obronne miasta. Już w XIV wieku okazało się, że oprócz funkcji militarnych mają one istotne znaczenie gospodarcze.

W sąsiedztwie miasta rzeki zabudowane były kaskadami i stawami młyńskimi. Warto wspomnieć również o znaczącej roli rekreacyjnej, jaką miała Bystrzyca i Czerniejówka. Nad ich brzegami zlokalizowane były kąpieliska, łaźnia, park miejski Bronowice oraz przystań wodna z wypożyczalnią sprzętu pływającego.

W XIX wieku zmniejszyło się znaczenie obiektów wodnych uprzednio wybudowanych na Bystrzycy i Czechówce. Zamulone stawy przynosiły niewielkie korzyści ekonomiczne, a trudne do zagospodarowania doliny rzeczne okazały się barierami rozwoju miasta. Ponadto rzeki i ich doliny były naturalnymi odbiornikami ścieków i nieczystości miejskich, co stwarzało istotne zagrożenie sanitarne dla mieszkańców Lublina. Również naturalne procesy hydrogeniczne, brak konserwacji urządzeń, a także działania wojenne doprowadziły do całkowitego zniszczenia urządzeń hydrotechnicznych istniejących w dolinach rzecznych. W latach 30. XX w. na większą skalę przystąpiono do prac regulacyjnych, rozpoczynając od poprawienia brzegów Bystrzycy. Nadano jej nowy wygląd, wyrównano łożysko, pogłębiono koryto, a usypane wały zadarniono. Pracami regulacyjnymi objęto także Czerniejówkę (od ujścia Bystrzycy w górę) i Czechówkę. Fragment Czechówki w sąsiedztwie zamku, obejmujący łącznie 800 mb, przesklepiono kanałem o konstrukcji żelbetowej. Oznacza-

ło to likwidację naturalnego elementu sieci hydrograficznej i zamianę go na element sieci kanalizacyjnej. Jednak pomimo znacznych zmian dokonanych przez człowieka można stwierdzić, że do 1950 roku stopień przekształcenia stosunków wodnych w rejonie miasta był jeszcze niewielki. Wskazują na to duże obszary podmokłe utrzymujące się w dolinach, występowanie wód na terasę zalewową oraz liczne źródła. Z czasem jednak proces osuszania den dolinnych przybrał na sile.

Gwałtowny rozwój demograficzny Lublina, w drugiej połowie XX wieku spowodował, że rozbudowujące się miasto zużywało coraz więcej wody, głównie podziemnej. Sukcesywnie uruchamiane były nowe ujęcia, lokalizowane w dolinach rzecznych. Ich eksploatacja doprowadziła do obniżenia zwierciadła wody podziemnej, a tym samym do osuszania pierwotnie podmokłych den dolinnych. Procesy urbanizacyjne wkroczyły na osuszone tereny dolin, co w konsekwencji spowodowało zmianę charakteru naturalnych użytków zielonych. Jednak nawet wtedy starano się ochronić rzeki i doliny przed ich degradacją. Powstały koncepcje i plany zagospodarowania tych terenów. Sporządzono 8 projektów parków, ośrodków sportowo-rekreacyjnych, realizując tylko dwa: Park Ludowy i Zalew Zemborzycki. Na znacznych arealach założono kolonie ogrodów działkowych.

Doliny rzeczne w Lublinie w dalszym ciągu pozostały czynnikiem decydującym o układzie jego zabudowy. Dawniej miasto korzystając z osłony rzek, nie mogło oddalać się od tych naturalnych linii obronnych. Z czasem posuwało się ono wzdłuż Bystrzycy, by w połowie XX w. swoim zasięgiem objąć doliny wszystkich trzech rzek. Wszelkie przeszkody pokonała nowa technika komunikacyjna.

Problem teraźniejszości, czyli mamy świetne plany, ale...

Problem of the present, or we have great plans, but...

Miasto już od dłuższego czasu boryka się z problemem zagospodarowania dolin rzecznych. Dolina Bystrzycy jest miejscem konfliktów przyrodników z urbanistami. Nad Czerniejówką pojawiają się podtopienia. Rozwiązania tych problemów można szukać w obowiązującym Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Lublina. W części dotyczącej środowiska przyrodniczego, jednym z celów wiodących jest *Kształtowanie struktury ekologicznej miasta i stabilizacja procesów ekologicznych*. Doliny rzek zostały uznane za szkielet ekologiczny miasta, a celem operacyjnym jest rewaloryzacja dolin rzecznych. W kolejnych punktach

określono zasady *Programu rewitalizacji Dolin Rzecznych* (Program 5.2) oraz *Programu Kształtowania Struktury Ekologicznej Miasta i Stabilizacji Procesów Ekologicznych* (Program 5.3). Zawarte w tym dokumencie informacje mówią o konieczności rewitalizacji, ochrony oraz zagospodarowaniu rekreacyjnym, jednak Studium dotyczyło lat 1995–2010 i niewiele z tych zapisów przełożyło się na realizację. Władze miasta muszą rozwiązać wiele bieżących spraw jak: walka z bezrobociem, bezpieczeństwo, stan dróg, czy zapotrzebowanie na mieszkania, przez co problemy rekreacji i odpoczynku oraz odbudowy ekologicznej struktury miasta (w tym zagospodarowanie rzek) są spychane na dalszy plan.

Obecny stan rzek przepływających przez Lublin niewiele się różni od tego, który stworzyliśmy w XX wieku. Cieki zatraciły i ciągle zatracają wszystko to, co mogło być elementem wyróżniającym miasto. Odnosi się wrażenie, że zapomniano o roli układu wodnego Lublina i o tym, że miał on duży wpływ na dzisiejszy charakter miasta. Poprzez zaniedbanie poszczególnych fragmentów dolin, niemożliwe jest sprawne funkcjonowanie systemu przyrodniczego i wypoczynkowego miasta. Liczne bariery ekologiczne na rzekach, nie zapewniają ciągłości w przepływie materii, energii i informacji, zanieczyszczenie wód nie zapewnia dogodnych warunków do rozwoju zwierząt. Często miejsca mogące służyć wypoczynkowi

są niedostępne bądź niebezpieczne. Poprowadzone ścieżki rowerowe nie wystarczają, aby zaspokoić potrzeby mieszkańców Lublina. Nadal brakuje sieci, która łączyłaby te szlaki między sobą.

Rzeki Lublina, jak i ich doliny pomimo wspomnianych przekształceń nadal posiadają duży potencjał. Główną oś przyrodniczą i krajobrazową Lublina stanowi dolina Bystrzycy, oddzielająca część centralną i północno-zachodnią miasta położoną na Płaskowyżu Nałęczowskim od części południowo-wschodniej położonej na Wyniosłości Giełczewskiej. Bystrzyca w obrębie miasta mierzy obecnie 22,5 km. Kierunek i szerokość Doliny Bystrzycy zapewnia miastu korzystne warunki przewietrzania. Odcinkowo towarzyszą jej trasy komunikacyjne. W części od mostu kolejowego na trasie Lublin – Warszawa do mostu przy ul. Kalinowszczyzna jest ona obwałowana (w dolnym biegu poza granicami miasta meandruje w podmokłej dolinie do 1 km szerokości). Tereny leżące wzdłuż brzegów Bystrzycy są częściowo zagospodarowane, na skarpie nadrzecznej od mostu na Kalinowszczyźnie do Zalewu biegnie ścieżka rowerowa, stanowiąca główną oś całego systemu ścieżek rowerowych w Lublinie. Po obu stronach rzeki zlokalizowanych jest 9 kolonii ogródków działkowych, które powoli tracą swoich zwolenników i użytkowników. Główne tereny i obiekty sportowe (stadiony, boiska, Lubelski Klub Jeździecki) są zlokalizowane

w środkowym odcinku tej doliny, ale ich powiązanie z rzeką nie jest w pełni wykorzystane. Znajdują się tu także: osiedla domów jednorodzinnych, Politechnika Lubelska, zakłady przemysłowe, Park Ludowy.

Punkt newralgiczny w dolinie Bystrzycy stanowi położona blisko koryta rzeki zabudowa jednorodzinna przy ul. Wapiennej i Dzierżawnej, gdzie brak jest kanalizacji deszczowej, a zbyt wysoki poziom wód gruntowych powoduje podtopienia budynków. Dodatkowo osiedla te powstały na glebach torfowych, co uniemożliwia osuszenie terenu. Stąd zabudowa mimo wielu remontów przeprowadzanych przez mieszkańców jest nieatrakcyjna wizualnie. Kolejny mało efektywny element stanowią budynki byłej cukrowni wraz z odstojnikami nadając temu obszarowi charakter typowo przemysłowy. Swoją funkcję tracą także niepielęgnowane i niszczone parki Ludowy oraz Rusałka. Wzdłuż rzeki spotykamy dzięki wysypiska śmieci. Pomimo tego Dolina Bystrzycy stanowi jedno z ważniejszych terenów odpoczynku i spacerów mieszkańców Lublina, obecne są tu miejsca spontanicznego wypoczynku: kąpieliska, przestrzenie do plażowania i grillowania. Potencjał rozwoju rekreacji jest oczywisty, podobnie jak zagrożenie ekspansją zabudowy komercyjnej.

Dolina Bystrzycy obejmuje też teren Zalewu Zemborzyckiego i lasu Dąbrowa, które są najbardziej atrakcyjnymi terenami rekreacyjnymi miasta, ale pomimo ostatnio wprowadza-

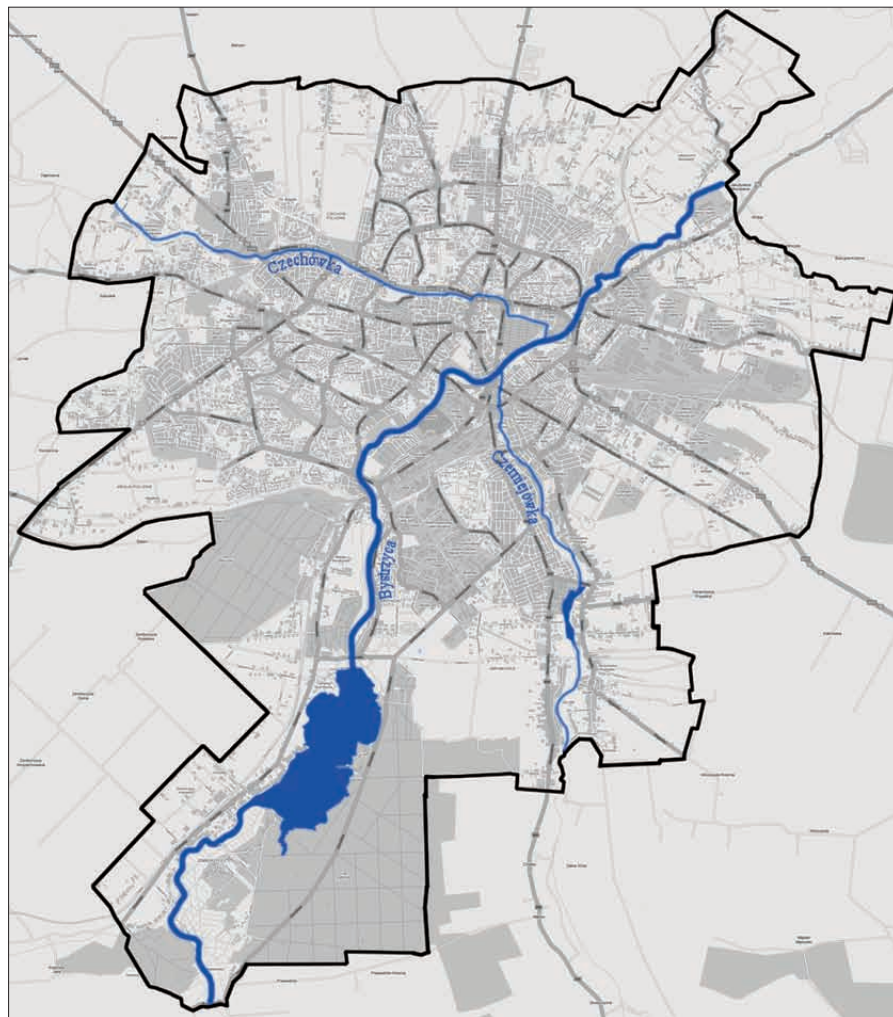
Ryc. 1. Plan Lublina (oprac. P. Adamiec)

Fig. 1. The plan of Lublin (by P. Adamiec)

nych zmian ich zagospodarowanie nie jest jeszcze wystarczająco atrakcyjne. Odnowiono częściowo Ośrodki wypoczynkowe: Marina, Dąbrowa; znajdują się tu także przystanie żeglarskie, strzeżone kąpielisko oraz camping. Stąd prowadzą liczne szlaki turystyczne w kierunku lasu Dąbrowa i Starego Gaju, wokół Zalewu wytyczona jest ścieżka rowerowa. W otoczeniu zbiornika spotykamy place zabaw, boiska do gier, wypożyczalnie sprzętu pływającego. Odbywają się tutaj zawody żeglarskie i narciarstwa wodnego. Do popularnych form wypoczynku nad Zalewem należy również wędkowanie. Od 2008 roku na terenie rozbudowywany jest zespół basenów kąpielowych „Słoneczny Wrotków” cieszący się dużą popularnością.

Największe walory przyrodnicze Bystrzyca posiada poniżej Zalewu, są to np. ostoje wielu gatunków fauny, duże seminaturalne kompleksy roślinności, które stanowią o jej ogromnej roli w budowanie systemu przyrodniczego miasta. Ogólna analiza walorów Bystrzycy, prowadzi do wniosku, że pomimo, że zatraciła ona na znacznym odcinku walory przyrodnicze. Wody są bardzo zanieczyszczone (III klasa czystości i pozaklasowe), ze względu na zalew i inne bariery przestała pełnić funkcję korytarza biologicznego, to mimo tego działa nadal jako najważniejszy ciąg ekologiczny, pełniący funkcję klimatyczną i hydrologiczną.

Rzeka Czarniejówka ma całkowitą długość 32,2 km, w tym odcinek

miejski mierzy 7,6 km i jest to jedyna dolina wolna od dużych szlaków komunikacyjnych. Na znacznym odcinku rzeka jak już pisano jest uregulowana. Najwartościowszy odcinek położony jest w pobliżu Szpitala w Abramowicach, znajduje się tam kompleks rozległych stawów, które są miejscem życia wielu zwierząt, ale również przestrzenią wypoczynkową mieszkańców pobliskich terenów. Czarniejówka stanowi pomniejszy ciąg ekologiczny. Obszary wzdłuż Czarniejówki, wymagają znacznych przemian, lecz nie są terenami o ztraconych walorach

środowiskowych. Część południowa ciekę dzięki dość szerokiej dolinie oraz dużym udziałem roślinności przywodnej i łąkowej, daje poczucie bliskości natury, a co za tym idzie spokoju i wyciszenia. Elementy takie jak stawy, kładki czy tamy, nadają poszczególnym wnętrzą charakter uroczysk. Niestety pozytywny odbiór przestrzeni bardzo szybko mija ze względu na traktowanie rzeki przez wielu mieszkańców przyległych terenów jako odbiornika ścieków i śmieci, efektu dopełniają „szpetne” elementy infrastruktury. Innym problemem jest odprowa-

dzenie wód opadowych i zagrożenie powodziowe, występujące okresowo w dolinie. Przesądza to o konieczności przeprowadzenia zmian w zagospodarowaniu tego miejsca, a jednocześnie stwarza szanse na rekreacyjne wykorzystanie przestrzeni w dolinie i wzbogacenie jej walorów krajobrazowych.

Dalsza część doliny Czerniejówki przebiegająca przez strefę niskiej zabudowy mieszkalnej, została znacznie zawężona i obwałowana, podobnie jak odcinek przecinający centrum usługowe. Struga straciła większość walorów przyrodniczych i została wchłonięta przez rozrastającą się kubaturę, ulegając znacznej degradacji. W podsystemie biologicznym systemu przyrodniczego miasta pełni ona rolę sięgacza, zaś w hydrologicznym i klimatycznym korytarza ekologicznego. Jakość i ilość doznań estetycznych na całej długości spływu jest znacznie zróżnicowana.

Rzeka Czechówka posiada długość całkowitą 17,5 km, odcinek miejski mierzy 8,9 km, uchodzi do Bystrzycy w rejonie ogródków działkowych Podzamcze. Jako niewielki ciek, w kolejnych fazach przemian historycznych związanych z powiększaniem miasta, był stopniowo eliminowany, aż do ostatecznej zagłady krajobrazowej. Od granic miasta do Ogrodu Botanicznego rzeka płynie wśród łąk i zbiorowisk seminaturalnych, w Skansenie na rzece utworzono stawy. Od al. Warszawskiej Czechówka jest jednak skanali-

zowana i zdominowana przebiegiem drogi krajowej S-17, będącej jednocześnie ważną drogą obsługującą śródmieście i inne przyległe dzielnice. W jej pobliżu zlokalizowane są, co prawda ważne węzły ekologiczne, ale znaczenie tego ciek jest mniejsze niż Bystrzycy. Tu również spotykamy dzięki wysypiska śmieci. Dolina Czechówki charakteryzuje się najbardziej skrajnymi ocenami walorów na poszczególnych odcinkach. Z jednej strony na terenie skansenu naśladuje ona fragment Powiśla, w swoim końcowym biegu zawęża się do 50 cm rowu przy ruchliwej drodze, aby zniknąć w podziemnym kanale. Wyływa na terenie ogródków działkowych stanowiących nadal mimo znacznego zanieczyszczenia, największy węzeł ekologiczny na terenie Lublina. Występujące tam ogrody działkowe wymagają zmiany zagospodarowania z uwagi na wiosenne podtopienia. W przeciwieństwie do Bystrzycy i Czerniejówki, Czechówka nie stanowi dużego urozmaicenia w części typowo miejskiej. W jej przypadku można mówić o dużym stopniu degradacji poszczególnych odcinków. Zastąpiona jest źle pielęgnowaną zielenią, często całkowicie zarasta. Wymaga rekultywacji terenów zieleni do niej przylegających, przywrócenia im walorów krajobrazowych i wyizolowania od trasy komunikacyjnej. Mimo ogromnej roli tej doliny, jaką miała w krajobrazie i morfologii Lublina, obecnie pełni ona niewielką funkcję ekologiczną. Potencjalnie stanowić może ob-

szar dla rekreacji mieszkańców przyległych dzielnic.

Do Czechówki uchodzi Ciek spod Konopnicy o długości 7,1 km, w obrębie miasta liczący 5,3 km. Ciek ma szerokość ok. 1 m, niewielką głębokość i charakteryzuje go najmniejszy przepływ wody wśród rzek Lublina. Płyne on wśród łąk i pól uprawnych, ma jednak niewielkie znaczenie ekologiczne, nie spełnia także funkcji wypoczynkowej.

Zagadka na przyszłość, czyli stwórzmy miasto na naszą miarę

Riddle for the future, or let's
create a city to the best of
our potential

Na podstawie wyników badań i wyciągniętych z nich wniosków zostały sformułowane wytyczne, odnośnie kształtowania dolin rzecznych Lublina, w celu możliwości wprowadzenia i usprawnienia funkcji rekreacyjno-wypoczynkowych. Należy dążyć do odtworzenia ich naturalnego stanu i środowiska przyrodniczego, jednocześnie próbując zaspokoić potrzeby wypoczynkowe mieszkańców. Aby temu sprostać warto sobie uświadomić, że Lublin przez krótki okres w swoich dziejach pełnił w Polsce rolę kluczową, będąc ośrodkiem centralnym, a nawet sto-

licą. Znając uwarunkowania gospodarcze wiemy też, że nie ma szans na nadzwyczajny rozwój przemysłu i wielki napływ kapitału. Niewątpliwie jednak jest to miasto uniwersyteckie i jako takie warto je promować, w związku z tym zaproponowano projekt miasta dla ludzi młodych, aktywnych, otwartych na nowe formy, który zachęci do pozostania i pracy w mieście, w rozbudowywanych ośrodkach naukowych i wdrożeniowych.

Na wstępie warto zwrócić uwagę na fakt, że objęcie ochroną dolin rzecznych nie zapewni ich trwania w niezmiennym stanie. Mieszkańcy miast z powodu braku miejsc wypoczynku, wykorzystują w tym celu tereny otwarte i nadal będą to robić, mimo zakazów. Program rewitalizacji dla Lublina w części dotyczącej rzek za cel główny uznaje, przywrócenie dolinom rzecznych istotnego znaczenia w kształtowaniu warunków życia i wizerunku miasta, z czym należy się oczywiście zgodzić. Takie określenie celu podkreśla potrzebę zmiany traktowania terenów dolin jako korytarzy technologicznych i lekceważenia ich walorów użytkowych. Ich niewielka przydatność pod zabudowę jest bowiem szansą zwiększenia wartości dla wszystkich przyległych terenów. Jest także możliwością na zasadniczą poprawę jakości życia w Lublinie, a w końcu szansą na rozwój form wypoczynku i rekreacji stanowiących atrakcję miasta i poważną (jak na Lublin) ofertę dla biznesu. Na-

leży jednak skonfrontować Program Rewitalizacji Rzek, Plany Miejscowe ze współczesnymi potrzebami i stylem życia w mieście. Gdyż na jakość życia w mieście nie wpływa tylko sama obecność terenów zieleni, ale również obecność miejsc wypoczynku, dostosowanych do współczesnych potrzeb także młodych ludzi. Nie można nadal tłumaczyć braku zagospodarowania – brakiem środków, konieczne jest budowanie przestrzeni rekreacyjnej, nawet najmniejszym kosztem, a także takie samo ich późniejsze utrzymywanie. Zdecydowanie ekonomiczniejszą inwestycją jest realizacja parku ekologicznego (np. takiego gdzie mamy roślinność spontaniczną), niż wielofunkcyjnego ośrodka. Ważne jest to, aby taki projekt opracowali i konsultowali specjaliści a nie kontrahent, który gwarantuje najniższe koszty w przetargu. Konieczne jest także włączenie społeczności lokalnych do procesu tworzenia, ponieważ tylko mieszkańcy wiedzą, gdzie jest ukryty „duch miejsca” danej przestrzeni i jakie są oczekiwania. Ich akceptacja, a najlepiej przychylność, co do współczesnego ekologicznego zagospodarowania pozwoli na przyspieszenie realizacji oraz zapobiegnie dewastacji w przyszłości. Obniżenie kosztów przy tworzeniu terenów zieleni jest także możliwe poprzez oddawanie w dzierżawę części takich terenów, dzięki czemu mogłyby powstać: mini golf, park linowy itp.

Najlepiej zagospodarowanym terenem wypoczynkowym jest Za-

lew Zemborzycki oraz jego otoczenie i w dalszym ciągu powinny mieć tu miejsce kolejne inwestycje. W chwili obecnej na terenie wysypiska przy ul. Janowskiej, powstaje cross dla rowerów. Nad Zalewem rozbudowywany jest zespół basenów „Słoneczny Wrotków”, wokół zbiornika kończona jest budowa ścieżki rowerowej, są to dobre znaki na przyszłość. Ponieważ jednak jest to najważniejsze miejsce wypoczynku lublinian nadal brakuje odpowiedniej infrastruktury. Wychodząc na przeciw potrzebom młodych ludzi warto w tym miejscu popularyzować wypoczynek aktywny: siatkówkę plażową, jazdę konną, jazdę na rolkach, żeglarstwo, kajakarstwo, bojery, itp.

Kolejnym elementem jest rozbudowa i powiązanie kompozycyjne w jeden kompleks Lubelskiego Klubu Jeździeckiego, parku przy Politechnice, Parku Ludowego i Parku Rusałka, Parku Rury i Czuby, na Globusie kończąc. Miejsca te wraz z halą sportową, lodowiskiem, stokiem narciarsko-saneczkowym, basenami, ze stadionami i MOSIR-em, powinny pełnić funkcję centrum sportowo-rekreacyjnego, rozlokowanego wzdłuż rzeki. Konieczna jest modernizacja części tych obiektów oraz wzbogacenie programu wypoczynkowego nawet o obiekty komercyjne typu kręgielnia, korty tenisowe, ściany wspinaczkowe, tory gokartowe itp. Należy poddać reorganizacji wszystkie ogrody działkowe zlokalizowane przy Bystrzycy, ponieważ częściowo tracą one na atrak-

cyjności, powinno się zmniejszać ich powierzchnie, przeznaczając część przy rzece na tworzenie greenwayów z grupowymi nasadzeniami krzewów i drzew (w miarę możliwości wykorzystując zastaną roślinność), bogatszą infrastrukturą np. ławki, boiska, place zabaw, siłownie na otwartym powietrzu, boiska do gry w bule itp. Bezwzględnie trzeba oddzielać część ścieżki rowerowej od części pieszej, bo przy tak dużym zainteresowaniu użytkowników, dochodzi do wielu wypadków.

Program rewaloryzacji Dolin Rzecznych dotyczy wspomnianych terenów, ale nie w ujęciu kompleksowym. Zakłada rewaloryzację Parku Ludowego, gdzie ważnym uczestnikiem programu jest „zarządca” Międzynarodowych Targów Lubelskich posiadający na terenie swoją hale wystawową. Natomiast modernizacja Parku Rusałka łączona jest z przyszłością obiektów sportowych przy Al. Zygmuntońskich.

Warto także przekwalifikować na inną formę terenu zieleni, obszar ogródków działkowych przy Unii Lubelskiej i Alei Tysiąclecia. Jeden z Projektów Programu Rewaloryzacji Dolin Rzecznych zakłada utworzenie tu Parku Centralnego. Jest to pomysł bardzo dobry i potrzebny, warto połączyć go z projektowanym, także przez miasto uporządkowaniem terenu obecnego dworca PKS, który zlokalizowany jest w bezpośrednim sąsiedztwie Zamku Lubelskiego. Nadal trwają dyskusje na temat przebudowy dawnego Podzamcza, przywróce-

nia i ukazania historycznego układu tego obszaru. Pojawiające się coraz częściej projekty odsłonięcia „ukrytej” pod ziemią Czechówki, wyeksponowania zabytków oraz stworzenia w tym miejscu placu miejskiego oraz parku, są doskonałym rozwiązaniem przestrzennym dla tej części Lublina. Miejsce te stanowiłoby ogromną atrakcję dla mieszkańców jak i turystów, a dalsze powiązania ze Starym Miastem, Czwartkiem, Kalinowszczyzną, czy nawet Tatarami zachęcałyby do poznawania Lublina. Projekt ten, wydaje się możliwy do realizacji, po wybudowaniu obwodnicy dla Lublina, kiedy to sąsiadujące z tym terenem ulice przestaną być głównymi drogami tranzytowymi.

Ponieważ założyliśmy na początku, że Lublin to miasto młodych aktywnych ludzi, to trudno sobie wyobrazić miasto bez propozycji alternatywnej sieci ekologicznej komunikacji, czyli sieci ścieżek rowerowych. Do istniejącej ścieżki rowerowej wzdłuż Bystrzycy należy dołączyć ścieżki rowerowe utworzone wzdłuż pozostałych rzek, należy także poprowadzić więcej połączeń z osiedli, konieczne jest również połączenie w ten sposób wszystkich ośrodków naukowych i urzędów w centrum. Układy rekreacyjnych ciągów pieszych i jezdnych muszą być lokowane w taki sposób, aby tworzyły swoistą pajęczynę powiązań. Dolina rzeki powinna stanowić przestrzenny układ rekreacyjny, rozciągający się od Zalewu Zembo-

rzyckiego, aż po planowany na Ponikwodzie, park miejski. Ważnym zadaniem jest udostępnienie, odsłonięcie i wyeksponowanie zabytków w krajobrazie kulturowym, takich jak panorama Starego Miasta, Młyn Krauzego i Wzgórze Czwartkowe. Zabiegi takie w znacznym stopniu podniosą walory widokowe dolin. Poprzez uzupełnienie i rekompozycję zieleni wzdłuż rzeki, możliwe będzie utrzymanie i wzbogacenie występujących wartości przyrodniczych oraz częściowa renaturalizacja.

Tereny wzdłuż Czerniejówki wymagają działań mających na celu uporządkowanie przestrzeni. Strefa doliny rzeki na odcinku od Pawiej do Fabrycznej powinna zostać poszerzona i udostępniona dla spacerowiczów i rowerzystów. Warto, aby głównym celem przyświecającym zmianom, byłoby odbudowanie charakteru korytarza biologicznego ciekłu oraz renaturalizacja rzeki. Reorganizacji należy podać bardzo swobodnie funkcjonujące ogródki działkowe pomiędzy ulicą Głuską, a Pawią i udostępnienie ich dla rekreacji. Powiązane z doliną powinny zostać Park Abramowice i Park Bronowice.

Wzdłuż Czerniejówki i Czechówki powinno się poprowadzić ścieżki rowerowe i szlaki piesze – przy ostatniej z nich ciąg ten powinien mieć charakter bulwarowy, prowadzący od Skansenu aż do Starego miasta. Pozwoliłoby to na wydobycie wartości kulturowych tego miejsca. Utworzenie kilku otwartych widokowych na centrum, poszerzenie i od-

mulenie koryta oraz likwidacja zakładów usługowych, na rzecz powołania w dolinie terenów zieleni wzdłuż alei Solidarności, umocniłoby przyrodniczą rolę rzeki. Powiązane powinny zostać tereny Wieniawy (z występującymi tam boiskami) i Ogrodu Saskiego, dzięki czemu możliwe byłoby stworzenie tutaj kompleksu sportowo-wypoczynkowego.

Ważnym zadaniem podczas wprowadzenia zmian w obrębie rzek Lublina, jest zapewnienie użytkownikom tych terenów bezpieczeństwa podczas wypoczynku. Oświetlenie tras, oczyszczenie i ekspozycja obszarów nadrzecznych, wprowadzenie patroli oraz telefonów alarmowych na ciągach komunikacyjnych, pozwoli na podniesienie jakości rekreacji w Lublinie, a jednocześnie zachęci do uprawiania różnych jej form. Koniecznością wydaje się reklama i promocja aktywnego trybu życia, zachowań prozdrowotnych i proekologicznych, ale również kształtowanie lokalnego patriotyzmu, co w perspektywie pozwoli na zmniejszenie kosztów utrzymania terenów zieleni w mieście.

Podsumowanie

Conclusion

Sformułowane wytyczne do kształtowania dolin rzecznych Lublina, opierają się na trzech zasadach: poszanowaniu przeszłości, rozwiązywaniu problemów teraźniejszości oraz dbałości o przyszłość. Po-

zez zwrócenie uwagi władz miasta na istotne kwestie, wyjście naprzeciw potrzebom wypoczynkowym mieszkańców oraz podniesienie świadomości ekologicznej społeczeństwa, możliwe jest znaczne poprawienie stanu lubelskich rzek i wyeksponowanie ich walorów. Proekologiczna polityka i ukierunkowanie działań pod ludzi młodych będzie procentować w przyszłości. Zaś promowanie zasobów kulturowych i przyrodniczo-krajobrazowych miasta podniesie jego rangę, jednocześnie zapewniając komfort życia i atrakcję dla turystów.

Ewa Trzaskowska

Katarzyna Sobczak

Paweł Adamiec

Instytut Architektury Krajobrazu
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Institute of Landscape Architecture
The John Paul II Catholic University of Lublin

Literatura

1. Adamiec P., 2008, *Wykorzystanie walorów przyrodniczo-krajobrazowych dolin rzecznych Lublina w rekreacji* [w:] „Nauka Przyroda Technologie”, Wyd. UP, Poznań, t. 2, z. 4.
2. Gawarecki H., 1974, *O dawnym Lublinie. Szkice z przeszłości miasta*, Wyd. Lubelskie, Lublin.
3. Michalczyk Z., Łoś M., 1998, *Przekształcenia stosunków wodnych w aglomeracji lubelskiej* [w:] „Strategia wykorzystania i ochrony wód w dorzeczu Bystrzycy”, Wyd. UMCS, Lublin, s. 45–52.

4. Michalczyk Z., Wilgat T., 1998, *Stosunki wodne Lubelszczyzny*, Wyd. UMCS, Lublin.

5. Sempliński P., 1993, *Oś w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego Lublina* [w:] „Raport o stanie miasta Lublina” pod red. J. Stochlaka, Wyd. Miejski Inspektorat Ochrony Środowiska w Lublinie, Lubelska Fundacja Rozwoju, Lublin, s. 235–238.

6. Trzaskowska E., Sobczak K., 2007, *Walory przyrodniczo-krajobrazowe doliny Bystrzycy w Lublinie* [w:] „Architektura Krajobrazu”, Wyd. UP we Wrocławiu, Wrocław, nr 3/2007, s. 9–17.

7. *Lubelska Pracownia Urbanistyczna 1955–2005*, 2005, Wyd. Urząd Miasta Lublin, Lublin.

8. *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Lublina* (źródło: <http://www.um.lublin.pl>).

Studium krajobrazowe miejsca UNESCO w dolinie rzeki na przykładzie otoczenia kościółka w Sękowej

Urszula Forczek-Brataniec, Zbigniew Myczkowski

Landscape Study of
a UNESCO Site in
a River Valley – the
Setting of a Church
in Sękowa

Wstęp

Introduction

Dolina rzeki Sękówki jest przykładem jednego z najbardziej malowniczych krajobrazów Małopolski i Pogórza Karpackiego. Wyjątkowym jej fragmentem jest ten, który tworzy otoczenie zabytkowego kościoła pod wezwaniem św. św. Filipa i Jakuba w Sękowej. Aranżacja tej przestrzeni tworzy niezwykle relacje pomiędzy krajobrazem doliny a subtelną formą drewnianego kościółka z XVI w. Mając na uwadze wyjątkowe walory kościoła, na które składa się bryła architektoniczna, jak również ściśle jej powiązanie z otaczającym krajobrazem, ideą przewodnią prezentowanego tu opracowania stało się wydobycie i podkreślenie tych związków. Odniesiono się do podstawowych zadań – ochrony obiektu i równoczesnej obsługi ruchu turystycznego miejsca o unikatowej wartości oraz aktywności związanej z życiem religijnym parafii. Koncepcja zawiera rozwiązania formalne i funkcjonalne, uwzględniające okoliczne obiekty. Zostały one potraktowane jako elementy oczekiwanego docelowo planu zagospodarowania i zarządzania przedmiotowym terenem i jego szerszym kontekstem jako otoczeniem obiektu wpisanego na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Historia ochrony obiektu

History of the object's protection

Pierwsze prace przy odnawianiu świątyni prowadzono w 1819 r. i na większą skalę przed 1888 r. Kolejna renowacja, częściowo finansowana przez kolatora kościoła, właściciela sąsiedniej wsi Siary, Władysława Długosza, miała miejsce w latach 1900–1912. W okresie 1918–1919 pod kierownictwem Tadeusza Szydłowskiego prowadzone były gruntowne prace mające na celu odtworzenie bryły oraz uzupełnienia konstrukcji kościoła, zniszczonego w czasie działań wojennych w 1915 r. W dziejach drewnianej architektury sakralnej w Polsce był to pierwszy tak konsekwentnie odbudowany i konserwowany zabytek.

Kolejne prace budowlane i konserwatorskie wykonano w latach 1946–1955. Wymieniono wtedy między innymi część elementów konstrukcyjnych wieży i sobót, naprawiono pokrycie dachu (1946), uporządkowano i odwodniono teren przykościelny (1947), położono nowe posadzki w kościele (1951). W okresie 1948–1949 zrekonstruowany został ołtarz główny. W 1972 r. wzmocniono konstrukcję więźby dachowej i wymieniono częściowo pokrycie dachu. Ostatni gruntowny remont kościoła rozpoczęto w 1983 r., a zakończono w 1992 r. Prowadził go

miejscowy proboszcz ks. Stanisław Dziedzic pod nadzorem służb konserwatorskich. Renowacja i konserwacja miały charakter kompleksowy i objęły nie tylko architekturę budowli, ale i jej wyposażenie. Uporzędkowano też teren wokół kościoła i odtworzono kamienny mur otaczający niegdyś cmentarz przykościelny. Wykonawcą prac ciesielskich była firma Józefa Hronowskiego z Nowego Sącza.

W lipcu 2003 roku uchwałą Zgromadzenie Generalnego UNESCO w Paryżu sześć polskich drewnianych kościołów gotyckich z terenu Małopolski i Podkarpacia zostało wpisanych na Światową Listę Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO. Wśród nich znalazł się kościół w Sękowej. Tu w rok później goszczono reprezentantów UNESCO, ICOMOSu i Rządu RP na uroczystości wręczenia stosownego aktu dla gospodarzy wszystkich wyróżnionych świątyń.

W dokumentacji złożonej przez Polskę do UNESCO w związku ze staraniami o wpis na Listę Światowego Dziedzictwa można przeczytać między innymi: *Kościół p.w. św. Filipa i Jakuba należy do najcenniejszych i najbardziej malowniczych zabytków drewnianego budownictwa sakralnego nie tylko na terenie Podkarpacia, ale także w Polsce. Już w XIX wieku doceniano jego wyjątkowe walory estetyczne, architektoniczne i krajobrazowe [...], o których decyduje wyjątkowa malowniczość bryły kościółka, o wymyślnej formie*

nadającej mu indywidualny wyraz [...] Jednocześnie budowla jest obiektem, który harmonijnie łączy znaczne walory techniczne, przestrzenne i artystyczne z walorami użytkowymi.

W argumentacji w odniesieniu do autentyczności i integralności czytamy dalej, iż: *kościół w Sękowej zachowany jest w historycznej postaci i dzięki temu stanowi zabytek w pełni autentyczny. Walory budowli prezentują cechy charakterystyczne dla regionu, a jednocześnie wyróżniają świątynię w skali ponadregionalnej. Kościół należy do najstarszych obiektów wzniesionych w konstrukcji zrębowej (wieńcowej), nieznannej w budownictwie Europy Zachodniej. Wartość kościoła w Sękowej wynika z połączenia walorów krajobrazowych, architektonicznych i historycznych, co pozwala zaliczyć obiekt do najcenniejszych zabytków drewnianego budownictwa sakralnego. Dla charakterystyki kościoła w Sękowej istotne jest to, że uważano go za klasyczny przykład architektury drewnianej w Polsce, że zachwycono się nim od 4 ćwierci XIX w., co w konsekwencji decydowało o tym, że był on świadomie chroniony.*

W roku 2002 strona polska, w wyniku zmian zasad opracowywania dokumentacji dla obiektu z Listy Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO, dokonała jej uzupełnienia o plany zarządzania i zagospodarowania.

Opracowanie *Koncepcja architektoniczno-krajobrazowa otoczenia*

zabytkowego kościoła pw. św. św. Filipa i Jakuba w Sękowej wpisane go na Listę Światowego dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO stanowi dalsze uszczegółwienie i rozbudowanie powyższej dokumentacji dla otoczenia kościoła w Sękowej oraz materiał mający stanowić podstawę dla działań aranżacyjnych ze szczególnym uwzględnieniem udostępnienia obiektu w nawiązaniu do standardów odpowiadających jego międzynarodowej randze ochronnej i znaczeniu.

Kontekst krajobrazowy

Landscape context

Analizując mapę migracji wołoskich i zasięg łemkowszczyzny można pokusić się o stwierdzenie, że był to kościół graniczny – wyznaczający zasięg katolickiej krainy Pogórzan, naprzeciw greckokatolickiej krainy Łemków. Minąwszy wieś Sękowa, podążając dalej na południe wkraczamy w krajobraz wsi łemkowskich, z charakterystycznymi budowlami dawnych cerkwi. Tak więc kościół w Sękowej datowany przed 1522 r. jest znakiem krajobrazowym trwającym niemal od czasów migracji wołoskiej. Od pół tysiąca lat wyznacza niegdyśiejszy zasięg katolickiej Polski i rolniczej kolonizacji Karpat.

Kościół położony jest w pewnej odległości od centrum Sękowej i centrum Siar. Od południa otacza ją go zalesione wzgórza Pasma Magurskiego, od północy łagodne pa-

Ryc. 1. Fotografia z pocz. XX w. (F. Kopera), udokumentowana relacja budowli z rzeką i lokalnymi ciągami pieszymi; widoczne zadrzewienie (wyraźne przypadkowe i swobodne, generujące ograniczanie ekspozycji unikatowej bryły kościoła)

Fig. 1. Photograph from the beginning of the 20th century (F. Kopera), documented relation of the building and river and local pedestrian ways; visible tree-stands (evidently casual and unregulated, leading to the reduction of exposition of the unique shape of the church)

górkę pól Dominikowic, Siar i Ropicy Polskiej. W bezpośrednim otoczeniu kościoła występuje kilka rodzajów konfiguracji i użytkowania terenu. Od zachodu po północ teren graniczy z rzeką Sękówką, od północy granicę tworzy most i nasyp drogi nr 977 Gorlice-Konieczna, za któ-

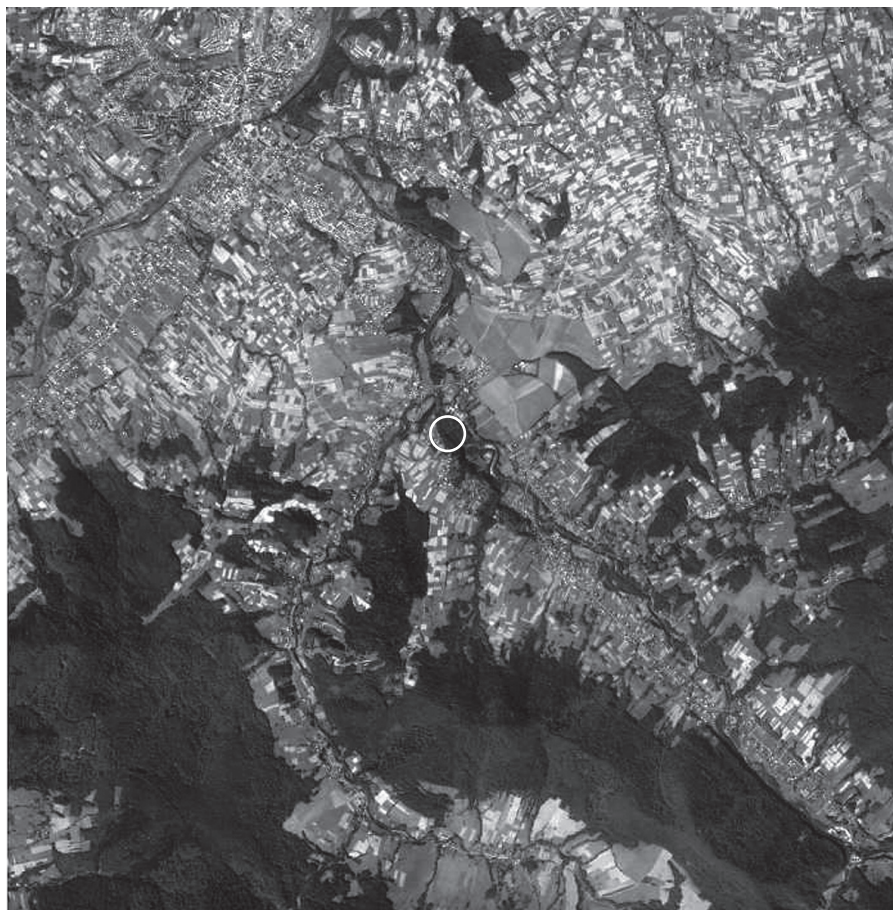
rym znajduje się kompleks zabudowań i ogrodu w Siarach. Po zachodniej stronie znajduje się zabudowa jednorodzinna ciągnąca się wzdłuż drogi w okolicy kościoła parafialnego. Na południu teren kościoła również sąsiaduje z terenem zabudowanym – są to dawne zabudowania fol-

warczne, w których obecnie prowadzona jest działalność produkcyjna.

Zespół kościoła i jego najbliższego otoczenia postrzegany jest obecnie jako kępa drzew, znacznie przewyższających jego wysokość i jego charakterystyczną, unikatową bryłę, będącą wyznacznikiem lokalnej tożsamości miejsca i obiektu.

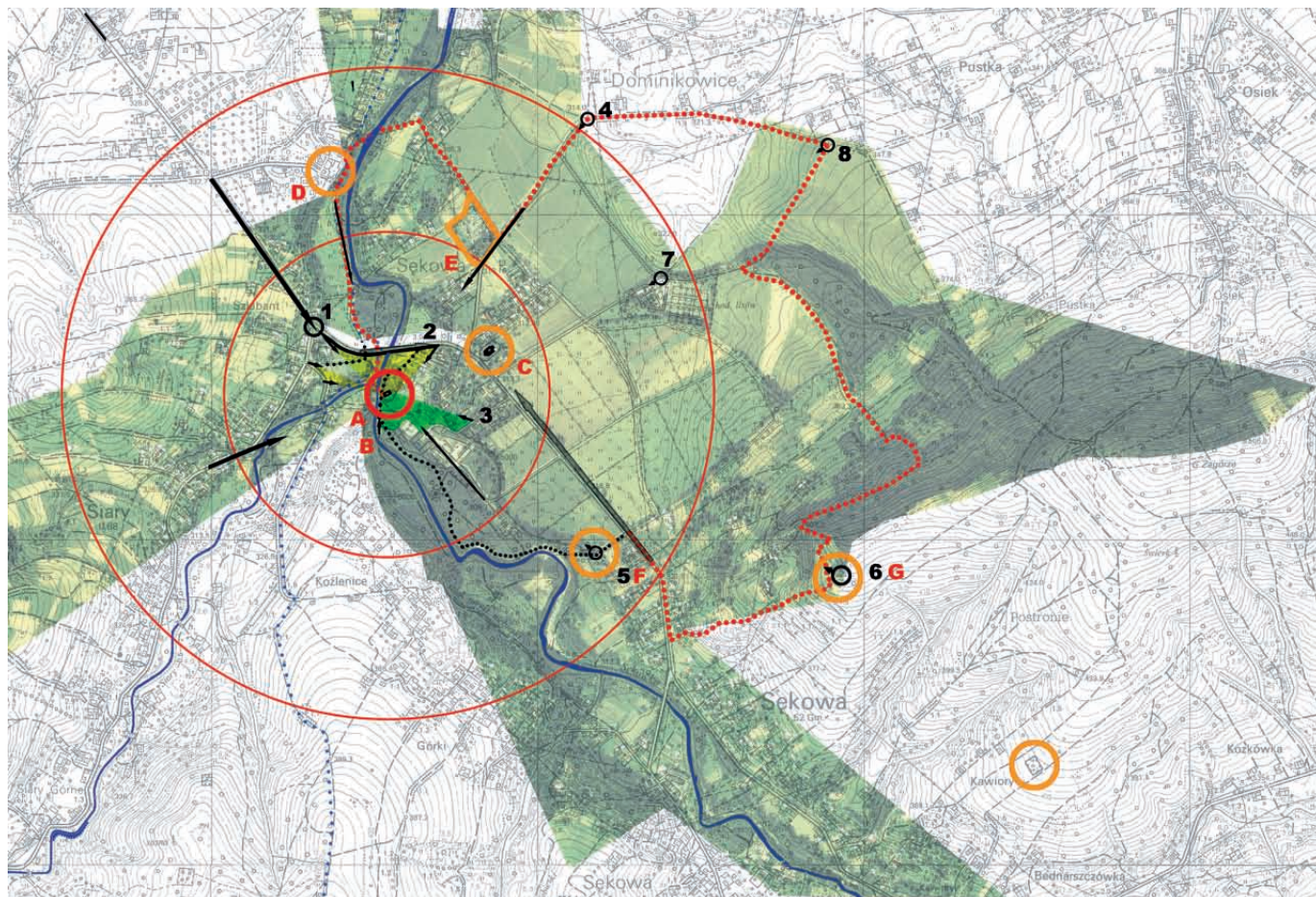
Gruntowne, udokumentowane zmiany w otoczeniu kościoła zaszły w XIX w. Zapewne około połowy XIX wieku założono odrębny cmentarz parafialny. Formalne przesłanki dla zakładania cmentarzy po skupiskami zabudowy, z dala od kościołów parafialnych pojawiły się w prawie austriackim już u schyłku XVIII w. Usunięcie cmentarza, a potem utrata tytułu świątyni parafialnej na rzecz nowego kościoła, spowodowała niewątpliwie zmiany w otoczeniu kościoła drewnianego. Można podejrzewać, że od tego momentu kościół popadł w zapomnienie, a jego otoczenie stawało się coraz bardziej zaniedbane. Wtedy też drewniany budynek przy kościele utracił status plebanii, w ślad za tym prawdopodobnie zniknęły zabudowania folwarku plebańskiego widocznego na planie katastralnym z połowy stulecia. Współczesnym echem ogrodniczych upraw przy plebanii i wykorzystania budynku jako „domu dla ubogich” są niezmiennie słoneczniki widoczne na kilku przekazach ikonograficznych w otoczeniu kościoła (ryc. 1, 2).

Zdjęcia z pocz. XX w. potwierdzają stan opuszczenia. Już

Ryc. 2. Mapa ortofoto 2003

Fig. 2. Photo map dated 2003

wtedy kościół ukryty był w grupie drzew, otoczony pastwiskami. Podjęta po zniszczeniach wojennych w 1915 r. odbudowa świątyni, realizowana była w duchu kreacji konserwatorskiej – bardzo wczesnej w historii polskiego konserwatorstwa. Fakt ten, stanowi istotną przesłankę dla myślenia o współczesnych losach świątyni i jej otoczenia. Owa aranżacja oraz wcześniejsze notaty badaczy i konserwatorów należą do ważnych elementów miejscowej tradycji i tożsamości tego miejsca.

Analiza widokowa

Visual analysis

Analizę widokową sporządzono w oparciu o wizję terenową, opracowanie kartograficzne oraz analizę panoram. Przebadano główne relacje widokowe w skali makro, mezo i mikro. Wyznaczono główne elementy ekspozycji czynnej – punkty, ciągi i płaszczyzny widokowe oraz elementy ekspozycji biernej określając je jako pozytywne i negatywne.

Wyróżniono następujące punkty widokowe: skrzyżowanie drogi do Sękowej z drogą do Owczar – osiowy widok na kościół, zjazd do kościoła z drogi nr 977, teren dawnego folwarku, wjazd od strony Dominikowic, urząd gminy – miejsce imprez na wolnym powietrzu, cmentarz z pierwszej wojny światowej nr 80 oraz ciągi widokowe: najbliższy odcinek drogi 977 Gorlice – Konieczna – bliska ekspozycja kościoła, odcinek drogi nr 977 Konieczna – Gorlice – ekspozycja kościoła w szerokim kontekście doli-

Ryc. 4. Analiza panoramiczna z wytycznymi w zakresie uporządkowania przedpola i kompozycji zieleni

Fig. 4. Panoramic analysis with guidelines in scope of arrangement of the foreground and the composition of greenery

ny Sękówki wraz z kościołem parafialnym, odcinek drogi Dominikowice – Sękowa – piękna ekspozycja kościoła w kontekście okolicznych zabudów – pałacu w Siarach, cmentarza parafialnego, kościoła parafialnego i cmentarza z pierwszej wojny światowej, fragment drogi zjeżdżającej do Sękówki – ekspozycja kościoła z Sękówką na pierwszym planie. Ponadto, zgodnie z pragmatyką postępowania studyjnego w architekturze krajobrazu określono obiekty ekspozycji biernej, czyli obiekty widoczne z terenu opracowania i pojawiające się w widokach z punktów widokowych (ryc. 3).

Jak wspomniano, kościół znajduje się w dolinie Sękówki. Otoczony jest naturalnym makrownętrzem krajobrazowym, którego granice wyznaczają grzbiety wzgórz i pagórków. Najważniejsze powiązania widokowe w skali makro dotyczą relacji z, cmentarzem nr 80 z pierwszej wojny światowej (pkt. 6) oraz ekspozycji z drogi nr 977 przy wjeździe od Sękowej (c2), (ryc. 4). W skali mezo mamy do czynienia z kilkoma pozytywnymi i również kilkoma negatywnymi elementami znajdującymi się w otoczeniu kościoła. Elementy pozytywne kształtujące charakter krajobrazu: to widok na kościół parafialny (pkt. C), widok z fragmentu drogi 977 na odcinku c1, sąsiedztwo odsłonięcia geologicznego (pkt. B) oraz sąsiedztwo pałacu w Siarach (pkt. D). Elementy negatywne w otoczeniu kościoła ukazujące się w widoku z terenu opracowania jak

i w widoku z zewnątrz, to przede wszystkim urządzenia technologiczne pobliskiego zakładu produkcyjnego oraz bloki zlokalizowane w pobliżu kościoła parafialnego (ryc. 5).

Odrębne zagadnienie wymagające uporządkowania to rola zadrzewień w sąsiedztwie i na terenie opracowania. Analiza z głównych punktów i ciągów widokowych wykazała konieczność korekty istniejącej szaty roślinnej. Problematykę izolacji widokowej przedstawia schemat wpływu zadrzewienia na ekspozycję oraz analiza panoram. Wstępną ocenę szaty roślinnej i uwarunkowań w zakresie możliwości i kierunku dokonania stosownych korekt w drzewostanie w bezpośrednim otoczeniu kościoła zawarto w oddzielnym opracowaniu.

Za najistotniejsze działania wynikające z analizy widokowej uznano:

- korektę zagospodarowania przedpola widokowego w widoku z drogi nr 977;
- usunięcie fragmentu zadrzewienia na brzegu rzeki oraz w bezpośrednim otoczeniu kościoła; – uporządkowanie przedpola widokowego od północy od widoku z drogi i od południa od strony dawnego folwarku;
- usunięcie zbędnego zadrzewienia oraz tymczasowej zabudowy, zachowanie i uczynienie relacji widokowej kościoła parafialny – kościół drewniany zarówno w widoku z zewnątrz, jak i w widoku z terenu opracowania; pod-

kreślenie punktów, z których kościół jest widoczny;

- korektę przedpola widoku, zachowanie widoku na cmentarz nr 80 z przedpola kościoła;
- przywrócenie widoku na kościół od strony rzeki – korekta zadrzewienia;
- połączenie kościoła z pobliskim odsłonięciem geologicznym;
- osłabienie oddziaływania formy mostu – korekta kolorystyczna;
- eliminację widokową elementów pobliskiego zakładu produkcyjnego, przysłonięcie widocznych w panoramie bloków.

Ochrona ekspozycji widokowej z równoczesnym stworzeniem warunków dla czytelnej percepcji unikatowej bryły została uznana za priorytetowy element współczesnej jego ochrony.

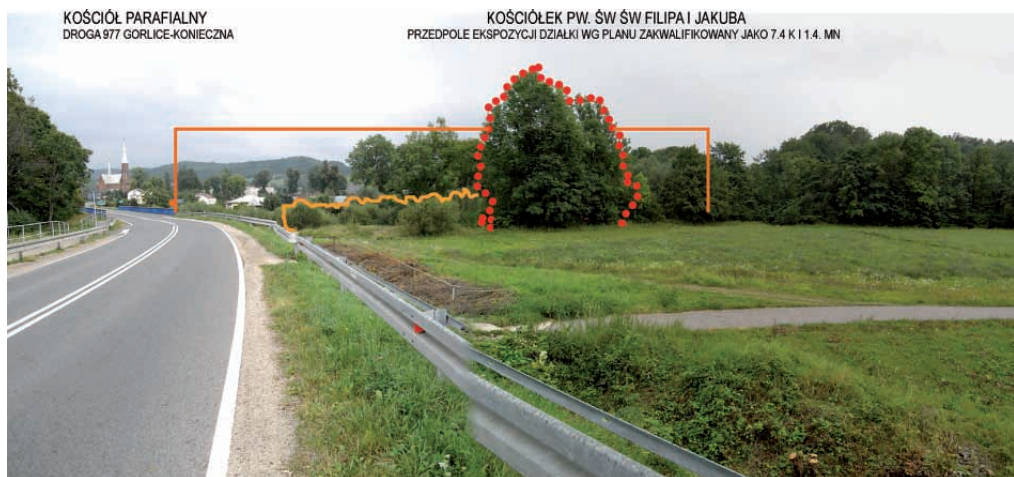
Koncepcja

Conception

Myślą przewodnią pracy koncepcyjnej stało się podkreślenie dwóch cech usytuowania kościoła – na łące i nad rzeką. Obecnie rzekę odcina szczelny pas zadrzewienia łąkowego, natomiast łąka posiada szereg elementów zakłócających widok na kościółek. Ideą pracy stało się wykorzystanie atutów otoczenia przy jednoczesnym wyposażeniu go w niezbędną infrastrukturę umożliwiającą zwiedzanie oraz stworzenie oprawy dla funkcji kościelnych.

Ryc. 5. Widok na otoczenie kościoła w Sękowej – miejsca światowego dziedzictwa UNESCO; obiekt całkowicie niewidoczny w istniejącej grupie zadrzewień i zieleni

Fig. 5. View of the surroundings of the church in Sękowa – a World Heritage Site; the object is completely invisible in the existing group of trees and greenery

Zasadnicze problemy do rozwiązania sprowadziły się do: utrzymania otwarc widokowych, podkreślenia relacji z zespołem dworskim i traktami komunikacyjnymi, zatrzymanie naporu inwestycji w sąsiedztwie świątyni oraz organizacja ruchu turystycznego z wydzieleniem (rozśrodkowaniem) miejsc parkingowych (z uwzględnieniem możliwości podjazdu dla kilku autokarów), stworzeniem ośrodka recepcyjno-informacyjnego zorganizowanego na poziomie odpowiadającym standardom obsługi obiektów z Listy UNESCO, sprzedaży pamiątek i dewocjonalistów, tablic, czy systemów informacyjnych.

Ideogram ten wynika z ramowych uwarunkowań zawartych w planie ochrony i zagospodarowania i zarządzania zawartym w dokumentacji powołanej w przypisie nr 3 niniejszego opracowania wykonanej przez zespół ROSIOŚK w Krakowie w roku 2002. Zasadnicze przesłanie kompozycji otoczenia kościoła wynika z analizy opartej na identyfikacji głównych punktów, modułów, miejsc formalnie ważnych w oparciu o dyspozycje przestrzenną zawartą na mapach i planach kartografii kartografii historycznej (ryc. 6, 7).

Propozycje form małej architektury przedstawione na wizualizacjach wynikają z przyjętych założeń projektowych i służąc przede wszystkim celom użytkowym są także nośnikiem idei. Przyjęto ich podporządkowanie nadrzędnemu celowi wyeksponowania kościółka jako

unikatowej zabytkowej formy architektonicznej. Zaproponowano możliwość organizacji stacji Drogi Krzyżowej wzdłuż alei, która pełniłaby także rolę alei procesyjnej. Wszystkie elementy małej architektury powinny być zbudowane z materiałów rodzimych – drewna i kamienia, w oparciu o projekty indywidualne, zaakceptowane ze stanowiska konserwatorskiego w kontekście ich roli jako wyposażenia otoczenia obiektu UNESCO.

Szczególną uwagę poświęcono zadrzewieniu w otoczeniu kościoła. Obecnie zieleni zasłania kościół w widokach bliskich i dalekich. W celu otwarcia krajobrazowego na rzekę zaproponowano wycinkę roślinności wzdłuż prawego brzegu na odcinku od mostu do kościoła. Zieleni na lewym brzegu pełni rolę kurtyny izolującej otoczenie kościoła od sąsiadującej zabudowy, w związku z tym korekcie będą podlegały te drzewa, które przysłaniają sylwetę kościoła w widoku z drogi nr 977 i które według wyżej powołanej ekspertyzy stanowią wtórny układ wynikający ze spontanicznej sukcesji przyrodnej roślinności łąkowej.

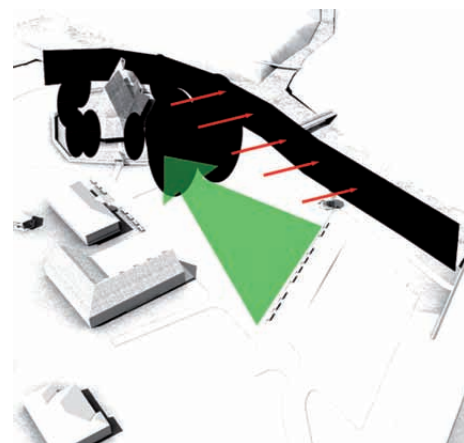
W bezpośrednim otoczeniu kościoła znajdują się stare lipy, a także wiele innych drzew liściastych i iglastych dosadzanych przypadkowo i w różnych okresach. W celu upo-

ządkowania przestrzennego i uzyskania pożądanej ekspozycji widokowej kościoła zaproponowano usunięcie zbędnych nasadzeń z wyjątkiem najcenniejszych okazów starodrzewu (głównie lip) wskazanych w ekspertyzie.

Podsumowanie

Conclusion

W tradycji miejsca pojedyncze stare drzewa okalające kościół oraz pastwiska i ogrody stanowią istotny, wiodący element lokalnej tożsamości miejsca. W obecnej postaci kościół drewniany w Sękowej jest prawie niewidoczny. Otaczająca zieleni stworzyła wielowarstwową kurtynę skutecznie przysłaniającą kościół

Ryc. 6. Ideogram aranżacji otoczenia kościoła w Sękowej w kontekście krajobrazu rzeki

Fig. 6. Ideogram of the arrangement of the church surroundings in Sękowa, in the river landscape

Ryc. 7. Krajobraz doliny rzeczki Sękówki w otoczeniu kościoła w Sękowej (wizualizacja)

Fig. 7. Landscape of the Sękówka river valley in context with the surroundings of the church in Sękowa

w widoku z zewnątrz. Są to zarówno chaotyczne nasadzenia tuż przy murze kościelnym, przypadkowo usytuowane drzewa na przedpolu oraz szczelnie zarośnięty brzeg rzeki.

Stan krajobrazu wokół kościoła stwarza warunki umożliwiające ukształtowanie odpowiedniego przedpola widokowego niemal z każdej strony po dokonaniu odpowiednich korekt. Główne działania powinny być podporządkowane odsłonięciu kościoła w widoku z głównych punktów i ciągów widokowych oraz uspokojeniu i uporządkowaniu otoczenia w celu stworzenia niezakłóconej przestrzeni kontemplacji.

W działaniach projektowych oraz w pracach realizacyjnych i administracyjno-logistycznych zalecono utrzymanie oprawy zieleni, zastosowania naturalnych, związanych z regionem materiałów budowlanych, oszczędnego brukowania i utwardzania nawierzchni. Wszelkie dalsze fazy projektowe powinny na bieżąco uzyskiwać akceptację konserwatorską w kontekście uwarunkowań obiektu i miejsca z Listy UNESCO.

Ryciny wykonała U. Forczek-Brataniec.

Figures by U. Forczek-Brataniec.

Urszula Forczek-Brataniec

Zbigniew Myczkowski

Instytut Architektury Krajobrazu

Politechnika Krakowska

Landscape Architecture Institute

Cracow Technical University

Literatura

1. Brykowski R., 1968, *Zabytki architektury powiatu gorlickiego* [w:] „Nad rzeką Ropą. Szkice historyczne”, Kraków, t. 3, s. 455–499; tenże (1981) *Drewniana architektura kościelna w Małopolsce XV wieku*, Wrocław.
2. Brykowski R., Kornecki M., 1984, *Drewniane kościoły w Małopolsce południowej*, Wrocław, s. 89–90.
3. Dür J., 1935, *Dziennik rysunkowy Wyspiańskiego z wycieczki na Podkarpacie* [w:] „Ziemia”, 25, nr 9, s. 7.
4. Forczek-Brataniec U., 2008, *Widok z drogi Krajobraz w percepcji dynamicznej*, Elamed, Katowice.
5. Łuszczkiewicz W., 1891, *Sprawozdanie z wycieczki naukowej w okolice Sącza i Biecza w roku 1889* [w:] „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce”, t. 4, s. LXXVII–XCIII.
6. Kopera F., Lepszy L., 1916, *Kościół drewniany Galicji Zachodniej*, Kraków, s. 142–144, il. 230–235.
7. Kornecki M., 1969, *Kościół w Siemiechowie i południowoma-*

łopolska grupa gotyckich kościołów drewnianych [w:] „Biuletyn Historii Sztuki”, t. 31, nr 3, s. 348–353; tenże (1970) *Uwagi do systematyki gotyckich kościołów drewnianych w Małopolsce* [w:] „Teka Komisji Urbanistyki i Architektury”, t. 4, s. 142–155; tenże (1972) *Sękowa* [w:] „Rocznik Diecezji Tarnowskiej za rok 1972”, Tarnów, s. 205–207; tenże (1998) *Sękowa. Z dziejów kościoła drewnianego* [w:] „Kościół Drewniany”, t. 67; tenże (1999) *Kościół drewniany w Małopolsce*, Kraków, s. 37, 42, 192, il. 61, 80, 87, 208.

8. Myczkowski Z., 2003, *Krajobraz wyrazem tożsamości w wybranych obszarach chronionych w Polsce*, Wyd. Politechniki Krakowskiej, monografia, Kraków (wyd. 2).

9. Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Krakowie, (2006) *Kościół drewniany w Małopolsce, Wooden Churches of Little Poland*, wydanie (red. Jadwiga. Marcinek) dokumentacji UNESCO autorów: M. Kornecki, R. Marcinek, J. Bogdanowski, A. Tomaszewski, M. Czuba, O. Dyba, A. Laskowski, Z. Myczkowski, A. Siwek, T. Śledzikowski, Kraków, Szydłowski T. (1919), *Ruiny Polski*, Kraków, s. 146–148, il. 180–184.

10. Totkowicz S., 1900, *Inwentaryzacja zabytków Galicji Zachodniej. Powiat gorlicki* [w:] „Teka Główna Konserwatorów Galicji Zachodniej”, t. 1, s. 195–199.

11. Włodarek A., 1995, *Katalog zabytków* [w:] „Architektura gotycka w Polsce”, Warszawa, t. 2, s. 204.

Specyfika i kierunki ochrony krajobrazu Doliny Środkowej Wisły na odcinku Puławy – Maciejowice

Barbara Żarska

Specificity and
Directions of
Landscape Protection
in the Middle Vistula
River Valley, Puławy –
Maciejowice Section

Wprowadzenie

Introduction

Doliny rzeczne i obniżenia terenowe są jednym z kluczowych elementów struktury ekologicznej krajobrazu Polski i Europy, obok lasów, wybrzeży morskich i łańcuchów górskich. O szczególnym charakterze dolin rzecznych decydują między innymi takie cechy, jak: 1) występowanie znaczących, często bardzo dużych wartości przyrodniczych – doliny lub ich fragmenty są ważnymi ostojami przyrodniczymi, 2) specyficzny rozwój krajobrazu kulturowego – uwarunkowany historycznie potrzebą dostępu do wody, położeniem przy szlaku komunikacyjno-handlowym i zapewnieniem bezpieczeństwa, 3) pasmowy charakter układu przestrzennego i kontynuacja w przestrzeni na daleką odległość (wiąże się z tym m.in. przydatność w zakresie pełnienia funkcji korytarzy ekologicznych, czynnik spajający kompozycję krajobrazową), 4) tworzą układ krajobrazowy złożony z wielu elementów, często znacznie różniących się między sobą (np. różnorodność ekosystemów tam występujących: wodnych, łąkowych i murawowych, torfowiskowych, leśnych, polnych i innych), ale stanowiący pewną całość pod względem funkcjonalnym i fizjonomicznym, wyróżniającą się w krajobrazie.

W ostatnich dekadach doliny rzeczne zostały w większym stopniu

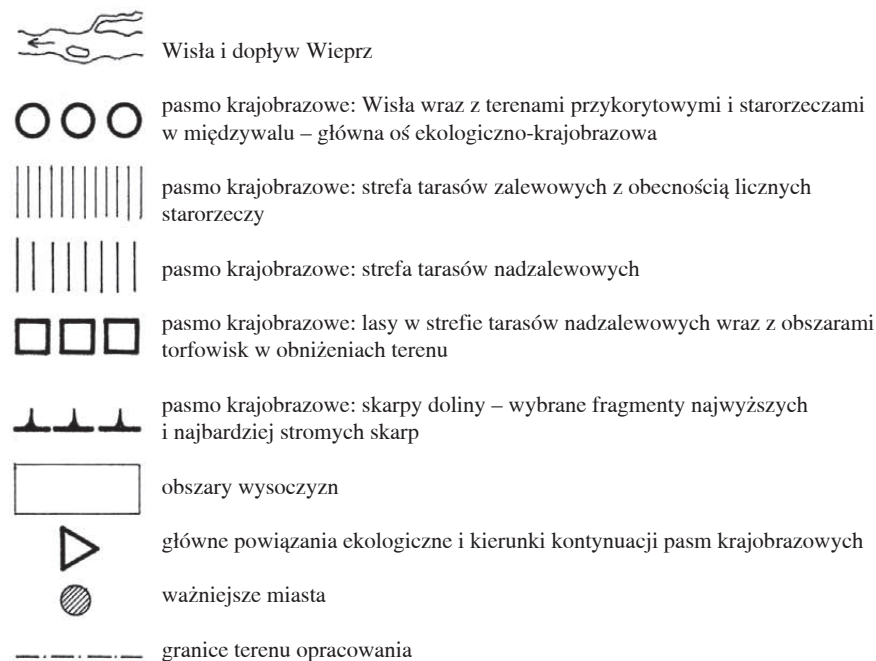
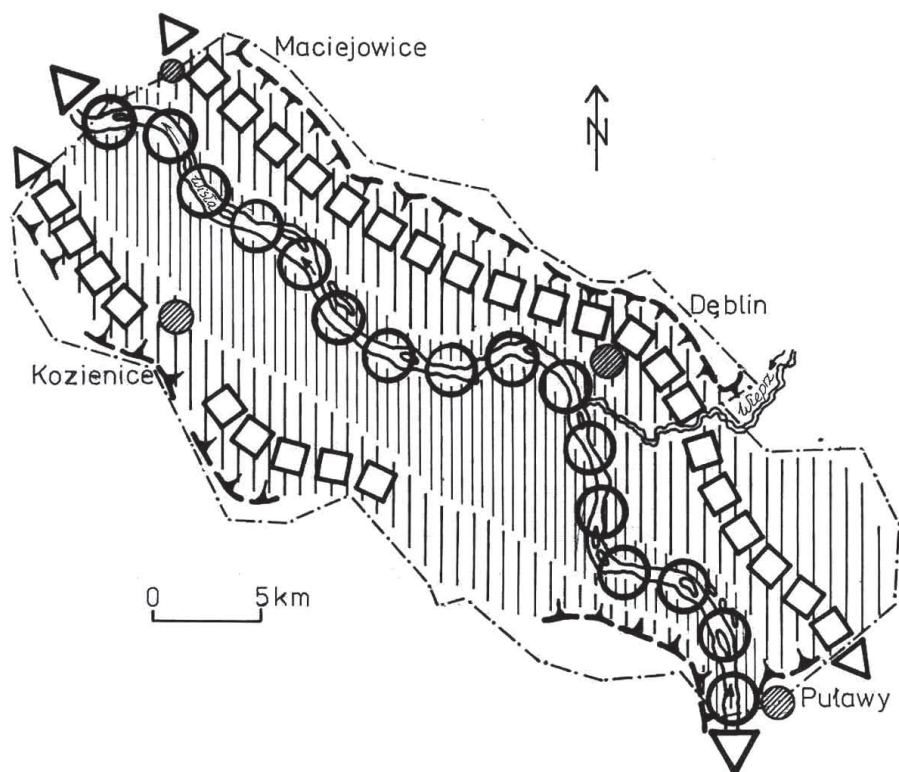
uznane jako ważne i zagrożone elementy krajobrazu, w szczególności pod względem przyrodniczym^{1, 2, 3}. Ich wartości krajobrazowe są jednakże nadal w dużej mierze niedocenione, nieodkryte lub słabo wyeksponowane w krajobrazie⁴.

Celem badań przeprowadzonych w dolinie Wisły na odcinku Puławy – Maciejowice było rozpoznanie cech indywidualnych krajobrazu oraz wskazanie kierunków kształtowania przestrzeni i ochrony unikatowych wartości krajobrazowych. Krajobraz jest rozumiany przez autorkę jako synteza środowiska przyrodniczego, kulturowego i wizualnego⁵.

Obszar opracowania i metodyka

Study area and methods

Obszar opracowania obejmował fragment doliny Wisły środkowej na odcinku Puławy – Maciejowice o długości około 48 km i powierzchni około 480 km². Dolina Wisły jest tam bardzo szeroka, nawet do 15 km⁶. Granice opracowania obejmowały fragment doliny w rejonie takich ważniejszych miejscowości, jak: Puławy, Kozienice, Maciejowice i Dęblin (ryc. 1). Obszar ten, położony na pograniczu dwóch województw mazowieckiego (gminy: Gniewoszków, Sieciechów, Garbatka-Letnisko i Maciejowice) i lubelskiego (gminy: Puławy, Dęblin, Ryki, Żyrzyn i Stężyca), stanowi południową część me-

Ryc. 1. Dolina Środkowej Wisły, odcinek Puławy – Maciejowice: schemat pasmowego układu struktury ekologicznej krajobrazu

Fig. 1. The Middle Vistula River Valley, section Puławy – Maciejowice: the pattern of striped layout of landscape ecological structure

zoregionu Dolina Środkowej Wisły (318.75), znajdującego się w makroregionie Nizina Środkowomazowiecka (318.7)⁷. W rejonie Puław obszar badań graniczy z mezoregionem Małopolski Przełom Wisły (343.11), należącym do makroregionu Wyżyna Lubelska (343.1). Według regionalizacji geobotanicznej J. M. Matuszkiewicza⁸ teren opracowania położony jest w Podkrajnie Południowomazowieckiej (E.3a), w Okręgu Nadwiślańskim Puławsko-Warszawskim (E.3a.3). Bardzo duże walory krajobrazowe tego obszaru zostały już prawnie uznane poprzez utworzenie przyrodniczych obszarów chronionych oraz wpisanie licznych obiektów kulturowych do rejestru i ewidencji zabytków. Na terenie badań występują m.in. rezerваты przyrody: „Krępiec”, „Czapliniec koło Gołębia”, „Piskory”, „Guśc” i „Torfy Orońskie”, północno-wschodni krańiec Kozienickiego Parku Krajobrazowego oraz obszary Natura 2000 ochrony ptaków: „Dolina Środkowej Wisły” PLB140004 i „Ostoja Kozienicka” PLB140013 (obszary ochrony Unii Europejskiej). Projektowany jest również Park Krajobrazowy Doliny Środkowej Wisły⁹.

Rozpoznano i przeanalizowano układ struktury ekologicznej krajobrazu, stosując metodę płątów i korytarzy Formana i Godrona¹⁰, oraz zidentyfikowano ważniejsze elementy kulturowe i walory wizualne. Badania wykonano w latach 2002–2003¹¹, a następnie zaktualizowano i uzupełniono w 2009 roku. Skala opracowa-

nia wynosiła 1 : 50 000. Obszar badań został podzielony na jednostki przestrzenno-krajobrazowe (355 jednostek) według metody Żarskiej⁵, przy zastosowaniu dwóch podstawowych kryteriów: ukształtowania powierzchni i pokrycia terenu. W jednostkach tych zinventaryzowano przeważający typ krajobrazu, wyróżniające się elementy przyrodnicze, wyróżniające się elementy kulturowe, cechy indywidualne krajobrazu, w tym o szczególnym znaczeniu wizualnym, główne zagrożenia krajobrazu oraz określono potrzeby działań w zakresie kształtowania i ochrony krajobrazu. Rozpoznano również krajobraz wysoczyzn poza obszarem opracowania w celu identyfikacji uwarunkowań zewnętrznych i porównania przewodnich cech krajobrazu wysoczyzn i doliny Wisły – w pasie do 10 km po obydwu stronach doliny Wisły.

Indywidualizm krajobrazu doliny Wisły na obszarze opracowania został wykazany przy uwzględnieniu następujących kryteriów: 1) obecność elementów krajobrazowych o charakterze naturalnym lub półnaturalnym, występujących tylko w dolinie i odznaczających się dużymi wartościami przyrodniczymi, 2) występowanie elementów krajobrazu kulturowego odznaczających się szczególnymi wartościami, związanych przynajmniej częściowo z położeniem w dolinie rzecznej, w tym elementów o wartościach historyczno-pamiętkowych, 3) występowanie cech wskazujących

na istnienie odrębnego wzorca układu struktury krajobrazu wynikającego z uwarunkowań przyrodniczych i/lub kulturowych.

Cechy indywidualne krajobrazu doliny Wisły na odcinku Puławy – Maciejowice i kierunki ochrony

Individual landscape traits of the Vistula River Valley, Puławy – Maciejowice section, and protection lines

Dolina Wisły na obszarze opracowania odznacza się, jako całość, wyraźnie odmiennym charakterem krajobrazu w porównaniu do wysoczyzn. Stanowi ona atrybut krajobrazu, przede wszystkim pod względem przyrodniczym i wizualnym, ale tak-

że kulturowym. Obszar ten reprezentuje krajobraz unikatowy w nizinnej części Europy: krajobraz wielkiej nizinnej rzeki i jej doliny o charakterze zbliżonym do naturalnego. W dolinie tej zachowane są naturalne morfologiczne cechy, jak: koryto rzeki, system tarasów zalewowych, system tarasów nadzalewowych i wysokie skarpy. Wymienione elementy tworzą wyraźnie widoczny pasmowy porządek struktury krajobrazu (porównaj ryc. 1). Można tu mówić o odrębnym wzorcu układu kompozycji krajobrazowej: zespół pasm w przybliżeniu równoległych, z rzeką Wisłą jako główną osią krajobrazu. Wielkie wrażenie u obserwatora wywołuje olbrzymia skala doliny: jej bardzo duża szerokość (kilkanaście kilometrów), duży rozmiar rzeki Wisły (szerokość koryta wynosi od kilkuset metrów do 1 km, ryc. 2) oraz silnie dynamiczny charakter całego układu przyrodniczego, zwłaszcza w międzywalu. Zachodzi tam nieustanny

Ryc. 2. Wisła jako super-dominanta dynamiczna – oś ekologiczno-krajobrazowa obszaru Stężyca

Fig. 2. The Vistula river as a super-dominant – landscape-ecological axis of the area. Stężyca

ruch (przepływ wody), którego rezultatem jest intensywne modelowanie terenu i koryta, a zmiany krajobrazu są widoczne nawet w krótkich okresach czasu. Współcześnie Wisła jest rzeką roztokową o przeplatającym się korycie (i taka jest na obszarze opracowania). Powstają ciągle nowe, często bardzo duże wyspy, odsypy rzeczne i rozległe plaże, także jeziora (starorzecza) i boczne koryta, modelowane są tarasy zalewowe w międzywalu. Rzeźba terenu tych tarasów jest charakterystyczna: bardzo zmienna, liczne smugi (podłużne obniżenia) o kształcie łuków, obniżenia i wyniesienia. Zmienność rzeźby terenu warunkuje różnorodność roślinności, która również fizjonomicznie podkreśla specyficzny charakter krajobrazu. Zwraca uwagę obecność licznych zwierząt i ich śladów w krajobrazie, zwłaszcza ptaków i zwierząt gospodarskich. Urozmaiceniem krajobrazu są ujścia dopływów Wisły (na obszarze opracowania są to rzeki: Wieprz, Zagożdżonka i Okrzejka). Międzywale, w którym znajduje się koryto Wisły i część strefy tarasów zalewowych, jest przewodnim pasmowym elementem krajobrazowym, z Wisłą jako dominantą – strefą występowania krajobrazu o charakterze naturalnym i półnaturalnym. Wodom powierzchniowym towarzyszą szczególne typy roślinności, jak wikliny nadrzeczne, pozostałości łągi wierzbowo-topolowego, łąki wilgotne i szuwały w obniżeniach terenu oraz murawy na odsypach rzecznych.

Ryc. 3. Klasztor benedyktynów w Opactwie – jedna z głównych dominant kulturowych w krajobrazie

Fig. 3. Benedictine monastery at Opactwo – one of the main cultural dominants of the landscape

Swoistym charakterem odznacza się krajobraz kolejnego pasma – strefy tarasów zalewowych występujących poza wałami przeciwpowodziowymi (w zawalu). Występują tam malownicze obszary rolnicze, dość intensywnie zagospodarowane, ale odznaczające się dużym udziałem zadrzewień (w tym charakterystycznie ogławianych wierzb) i obecnością licznych starorzeczy, często bardzo dużych, stanowiących unikatowy, zanikający już element krajobrazu doliny. Największe i najcenniejsze starorzecza występują na obszarze badań koło miejscowości takich, jak: Stężycza, Piotrowice, Dra-

chalice, Sieciechów, Oleksów, Kozienice, Gołąb, Zajezierze, Puławy.

Charakter krajobrazu pasma tarasów nadzalewowych oraz skarp doliny i krawędzi wysoczyznowych jest również odmienny. Strefa tarasów nadzalewowych jest szczególnie dobrze wykształcona na prawym brzegu Wisły. Tarasy te, zbudowane z piasków i żwirów rzecznych, mułków i piasków eolicznych⁶, górujące ponad strefą tarasów zalewowych, mają urozmaiconą rzeźbę terenu, z licznymi kulminacjami (na szczytach wydm). Wybitnym elementem krajobrazowym w strefie tarasów nadzalewowych, stanowiącym dominantę krajobrazową, jest szerokie

(1–4 km) pasmo lasów, którego część znajdująca się w granicach obszaru badań stanowi zaledwie fragment ponad stukilometrowego pasa leśnego ciągnącego się od Puław do Warszawy na prawym brzegu Wisły. Występują tam głównie różne typy borów, z dużym udziałem olsów, a ponadto łągi jesionowo-olszowe i grądy. Kolejną dominantą i charakterystycznym elementem krajobrazu w strefie tarasów nadzalewowych jest szerokie (miejscami do 3 km) pasmo torfowisk ciągnące się od Dęblina do Maciejowic, przestrzennie zintegrowane z opisanym wyżej ciągiem obszarów leśnych, będące mozaiką torfowisk leśnych i nieleśnych, zadrzewień i łąk wilgotnych. Pasma to przebiega równoległe do biegu rzeki Wisły i innych wyróżniających się struktur krajobrazowych – tarasów zalewowych i skarp doliny. Należy zaznaczyć, że wspomniane pasmo torfowisk i lasów występuje w strefie paleokoryta Wisły¹². Na lewym brzegu Wisły znajduje się Puszcza Kozienicka, będąca również wybitną dominantą krajobrazową, w większości porastająca obszary wysoczyzny, ale znaczna jej część znajduje się w dolinie Wisły i Zagożdżonki (dopływ Wisły).

Wyróżniającymi się, indywidualnymi elementami krajobrazu są również skarpy doliny Wisły, w szczególności te zewnętrzne występujące na styku z wysoczyznami (dochodzące nawet do kilkudziesięciu metrów wysokości względnej), jak i wewnętrzne, oddzielające po-

szczególne tarasy zalewowe i nadzalewowe (zazwyczaj do kilku metrów wysokości). Najlepiej zachowane i najwyższe skarpy doliny – wysokie i strome krawędzie – znajdują się na obszarze opracowania w rejonie Puław, Góry Puławskiej, na odcinku Kletnia Stara – Podebłocie, Malówka.

Należy podkreślić, że pasmowy układ kompozycji krajobrazu w dolinie Wisły jest bardzo charakterystyczny, wyróżniający się w przestrzeni i w widokach. Jest on zróżnicowany pod względem cech przyrody nieożywionej i ożywionej. Pasma krajobrazowe mają zróżnicowaną względem siebie wysokość terenu, co dodatkowo stwarza lepsze możliwości oglądania widoków i dostrzegania wyjątkowych cech krajobrazu.

Indywidualnym charakterem krajobrazu doliny Wisły odznacza się również środowisko kulturowe, uwarunkowane przyrodniczo. Jednostki osadnicze występujące w dolinie Wisły odznaczają się specyfiką krajobrazową uwarunkowaną historycznie występowaniem takich czynników miastotwórczych, jak: dostęp do wody, obronność, położenie na szlaku komunikacyjno-handlowym. Charakterystyczny skupiony układ osadniczy występuje w miejscowościach będących w średniowieczu grodami obronnymi, jak Stężycza i Stary Oleksów¹² oraz w jednostkach osadniczych takich, jak: Wysokie Koło, Gniewoszów, Brzeźce, Gołąb, Maciejowice, Sieciechów, Zajezerze, a także Pu-

ławy i Kozienice – zlokalizowanych na wyniesieniach terenu otoczonych obszarami podmokłymi tarasów zalewowych i rzekami. Miejscowości te reprezentują liczną grupę jednostek osadniczych, które miały w przeszłości bardzo duże znaczenie (często i prawa miejskie) dzięki położeniu przy Wiśle – komunikacyjnym szlaku wodnym i szlaku lądowym przebiegającym wzdłuż Wisły, z którymi krzyżowały się szlaki przebiegające w kierunku wschód – zachód¹³. W Stężycy i Sieciechowie, położonymi w przeszłości bezpośrednio nad Wisłą na skrzyżowaniu szlaków handlowych, znajdowały się przeprawy przez rzekę, dzięki czemu ranga tych miejscowości była bardzo duża (Wisła zmieniła koryto¹², dziś miejscowości te leżą nad wielkimi starorzeczami). Obszary doliny Wisły rozwijały się w przeszłości bardzo prężnie, również pod względem kultury i sztuki. Świadczą o tym wspaniałe i liczne elementy kultury materialnej, jak: założenia pałacowo-ogrodowe – w szczególności w Puławach, Kozienicach (miejsce urodzin króla Zygmunta Starego – 1467 r.) i Podzamczu, zespół klasztorny benedyktynów w Opactwie (ryc. 3), kościoły w Puławach, Sieciechowie, Stężycy, Wysokim Kole, Gołębiu, Oleksowie i Piotrowicach, klasycystyczny ratusz z kramami na rynku w Maciejowicach (muzeum poświęcone Tadeuszowi Kościuszce), dość liczne obiekty zabudowy drewnianej. Osobną grupę cennych elementów środowiska kulturowego, charaktery-

stycznych na obszarach dolin rzecznych, stanowią zabytki archeologiczne: liczne grodziska i stanowiska archeologiczne (m.in. Sieciechów, Zajezerze, Góra Puławska, w rejonach wysokich brzegów i skarp Wisły)¹³.

Kolejnym przykładem szczególnych elementów środowiska kulturowego występujących w dolinach i obniżeniach terenowych są mosty i przeprawy promowe (prom w Świerżach Górnych), które stwarzają wyjątkowe warunki do obserwacji krajobrazu i są atrakcją turystyczną. Młyny wodne są również charakterystycznym dla dolin dziełem człowieka (np. drewniany młyn wodny w Podzamczu). Wały przeciwpowodziowe, jako przykład urządzeń podstawowych melioracji wodnych, spełniają specjalną rolę w krajobrazie. Oprócz funkcji ochrony przeciwpowodziowej, mogą być bardzo atrakcyjnymi szlakami turystycznymi i widokowymi, jak ma to miejsce na obszarze badań (ryc. 4). Naruszają one reżim wodny doliny, ale warto podkreślić ich ogromne znaczenie krajobrazowe. Umożliwiają dalekie wędrówki wzdłuż koryta Wisły i obserwacje rozległych widoków krajobrazów naturalnych i kulturowych, z kilkumetrowego przewyższenia.

Charakterystycznym elementem krajobrazu dolin rzecznych, występującym na obszarze badań i wartym uwagi, są stawy – utworzone przez człowieka do celów gospodarczych (hodowla ryb), wykorzystywane często rekreacyjnie i pełni-

ce ważną rolę przyrodniczą. Najbardziej interesującym obiektem krajobrazowym tego typu jest kompleks stawów w Bąkowcu, a także stawy w Kozienicach. Obydwa te obiekty, jako ostoje ptaków wodno-błotnych, zostały włączone do obszarów Natura 2000.

Przykładem harmonijnego krajobrazu kulturowego w dolinach rzecznych są obszary rolnicze z dużym udziałem łąk, pastwisk, zadrzewień i starorzeczy, co je odróżnia od krajobrazów rolniczych na wysoczyznach, występujące na dość dużych powierzchniach głównie w strefie tarasów zalewowych na terenach zawala.

Na osobną uwagę zasługują wartości krajobrazowe dolin rzecznych wynikające z właściwości rzek jako elementów strategicznych związanych z obronnością kraju. Wisła zawsze była ważną strefą w działaniach wojennych, trudną do pokonania i ułatwiającą obronę. Na obszarze opracowania przykładem tego mogą być ważne wydarzenia historyczne, m.in.: w czasie wojen szwedzkich w latach 1655–1660 – bitwa pod Gołębim, w czasie insurekcji kościuszkowskiej – bitwa pod Maciejowicami w 1794 roku (Maciejowice, Podzamcze, Puławy – miejscowości szczególnie związane z bohaterem narodowym Tadeuszem Kościuszką), w czasie powstania listo-

Ryc. 4. Wał przeciwpowodziowy jako atrakcyjny szlak turystyczny i widokowy, Antoniówka koło Maciejowic

Fig. 4. Flood embankment as an attractive tourist and scenic track, Antoniówka near Maciejowice

padowego – bitwa pod Kozienicami, wybudowanie przez zaborcę twierdzy Iwanogród (w dzisiejszym Dęblinie) w latach 1837–1845, działania w okresie powstania styczniowego (ludność tych terenów powszechnie brała udział w powstaniu), działania w czasie drugiej wojny światowej¹³. Miejsca pamięci narodowej występują bardzo licznie na obszarze opracowania.

Stan krajobrazu na obszarze opracowania jest generalnie dobry. Najważniejszymi zagrożeniami są: brak kompleksowego planowania rozwoju i ochrony krajobrazu, nieprzemysłane budownictwo (zwłaszcza pojawiające się w rejonie wysokich skarp i starorzeczy, zabudowa letniskowa), zagrożenie wód eutrofizacją, dzikie wysypiska śmieci, nielegalna eksploatacja piasku z wydm, eksploatacja torfu (m.in. koło Podebłocia), erozja skarp doliny – osunięcia terenu tam, gdzie brak roślinności trwałej, orka zgodnie ze spadkiem skarp, nielegalna wycinka drzew w lasach. W bezpośrednim sąsiedztwie obszaru badań znajdują się dwa duże obiekty przemysłowe: elektrownia w Świerżach Górnych koło Kozienic i Zakłady Azotowe w Puławach, stanowiące dominanty krajobrazowe mało harmonizujące z krajobrazem otoczenia, jednak mogące budzić zainteresowanie obserwatora jako budowle techniczne. Pozytywnym faktem jest to, że w ostatnich latach ich negatywny wpływ na środowisko przyrodnicze został bardzo znacznie zredukowany.

Ze względu na wyjątkowy charakter krajobrazu dolin rzecznych, ich znaczenie w środowisku przyrodniczym i gospodarce, obszary te powinny być przedmiotem szczególnie starannego kształtowania krajobrazu i indywidualnego podejścia. Są one złożonymi strukturami przyrodniczymi, które funkcjonują jako całość. Tak też należy je traktować w planowaniu zagospodarowania i ochronie wartości krajobrazowych. Dla całych obszarów dolin, w szczególności dla rzek od 100 km długości, powinny być sporządzane plany przestrzennego zagospodarowania – jako dla obszarów funkcjonalnych (konieczność zmiany ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym). Kształtowanie i ochrona całych dolin rzecznych (a nie połowy czy części) powinna być generalną zasadą podejścia w planowaniu zagospodarowania i rozwoju tych obszarów. Reżim ochrony można różnicować w poszczególnych strefach doliny, ale koncepcja rozwoju krajobrazu powinna być całościowa⁵. Wymaganie to jest w pewnym stopniu realizowane poprzez obowiązek sporządzania planów gospodarowania wodami (na mocy ustawy – *Prawo wodne* z 2001 roku), gdzie stosowane jest podejście zlewniowe.

W ochronie przeciwpowodziowej wskazane jest, w stopniu większym niż dotychczas, stosowanie metod ekologicznych polegających przede wszystkim na wykorzystaniu naturalnych cech dolin rzecznych (ich zdolności retencyjnej). Koniecz-

ne jest przy tym powstrzymanie nasilającego się w ostatnich latach procesu przekształcania krajobrazu dolin w kierunku bardziej antropogenicznych form użytkowania, w szczególności unikanie wprowadzania zabudowy i infrastruktury na tarasach zalewowych, zwłaszcza na terenach tzw. wielkiej wody. Nadmierne stosowanie technicznej ochrony przeciwpowodziowej, nieskutecznej w przypadkach wielkich wezbrań, prowadzi do wzrostu intensywności zagospodarowania na tarasach zalewowych w zawału (kosztem wartości przyrodniczych), a tym samym zwiększa zagrożenie życia ludzi i straty mienia (tzw. błędne koło ochrony przeciwpowodziowej).

Drabiński i Tomiałojć¹⁴ proponowali wskazania do kształtowania zagospodarowania dolin rzecznych, zwracając uwagę na takie aspekty o znaczeniu przyrodniczym i krajobrazowym, jak: zachowanie fragmentów dolin w stanie naturalnym, zachowanie i utrzymanie starorzeczy, konieczność krytycznej analizy potrzeb obwałowania rzek (starać się pozostawiać część bez obwałowania, szeroko wałować), przynajmniej jednostronnie wzdłuż cieków pozostawiać zadrzewienia i zakrzaczenia, częściej stosować działania polegające na odtworzeniu struktury przyrodniczej dolin (poprawiać korytarze ekologiczne), chronić obszary międzywali (m.in. ochrona łągów, łąk i pastwisk nadrzecznych, zakaz upraw rolnych, ogrodniczych, sadowniczych), zastosowanie nowo-

czesnych instrukcji tzw. „dobrej praktyki” w gospodarowaniu w dolinach rzecznych, umożliwienie i zwiększenie skuteczności migracji ryb. Podobną strategię w podejściu do ochrony dolin rzecznych zaproponowali Gacka-Grzesikiewicz i Cichocki².

Wały przeciwpowodziowe, będące charakterystycznym elementem krajobrazu i stanowiące atrakcyjne ciągi widokowe, powinny być zagospodarowane najlepiej łąkowo-murawową roślinnością, bez murków i barierek stanowiących bariery ekologiczne, ze ścieżkami lub drogami pieszo-jezdnymi, najlepiej o nawierzchni gruntowej, na koronie wału (porównaj: ryc. 4).

W ochronie krajobrazu kulturowego należy położyć większy nacisk na zachowanie, „odkrycie” i wyeksponowanie specyficznych elementów kultury materialnej charakterystycznych dla dolin rzecznych, silnie uwarunkowanych przyrodniczo i historycznie (opisane wcześniej zwarte układy zabudowy jednostek osadniczych, zabytki, w tym bardzo liczne stanowiska archeologiczne, inne). Kształtując krajobraz, należy zwrócić uwagę na szczególne walory widokowe obszarów dolin rzecznych, związane ze specyfiką środowiska wizualnego. Ochrona wartości widokowych wymaga również całościowego podejścia, w tym ochrony dalekich i szerokich widoków, specjalnego uwzględnienia rzeki w kreacji walorów krajobrazowych, projektowania sieci ciągów i punktów widokowych; w sieci tej należy ko-

niecznie uwzględnić: wysokie skarpy doliny i inne kulminacje terenu, mosty, wieże widokowe (wykorzystanie do tego celu istniejących elementów kultury materialnej i budowa nowych obiektów), wały przeciwpowodziowe (jako ciągi widokowe), widoki z promów i inne możliwości.

Dolina Wisły jest obszarem o ogromnym potencjale turystycznym, wykorzystanym dotychczas w niewielkim stopniu. Istnieją tu ogromne możliwości kreacji walorów turystycznych poprzez odpowiednie wyeksponowanie i zaaranżowanie istniejących elementów krajobrazu związanych ściśle ze specyfiką przyrodniczo-kulturową, w tym wartości historyczno-pamiątkowych. Turystyka zrównoważona może być siłą napędową rozwoju tych obszarów, ale warunkiem jest zachowanie wartości krajobrazu: przyrodniczych, kulturowych i widokowych.

Podsumowanie

Conclusion

Podsumowując, dolina Wisły na obszarze opracowania, jako całość, odznacza się wyjątkowym, wyraźnie zindywidualizowanym charakterem krajobrazu, szczególnie pod względem przyrodniczym, a także kulturowym, w tym specjalnymi walorami widokowymi. Najważniejszymi indywidualnymi elementami i cechami krajobrazu doliny Wisły na obszarze opracowania, które w największym stopniu decy-

dują o odmienności w porównaniu do otaczających terenów położonych na wysoczyznach, są:

- występowanie rzeki Wisły: jej względnie naturalne koryto jest dominantą i przewodnim elementem kompozycji krajobrazowej – osią krajobrazową, której podporządkowany jest układ struktury krajobrazu; efekt ten wzmacniają dodatkowo dopływy Wisły; należy podkreślić ogromne znaczenie wizualne tego super-elementu przyrodniczego;
- pasmowy układ struktury ekologicznej krajobrazu – bardzo charakterystyczny, będący odzwierciedleniem szczególnego charakteru budowy geologicznej i ukształtowania powierzchni oraz roślinności; można tu mówić o rytmie w kompozycji krajobrazowej; pasmem przewodnim kompozycji przestrzennej jest rzeka Wisła, a jej przebieg koryta „podkreślony” jest pasmami strefy tarasów zalewowych, tarasów nadzalewowych, starorzeczami (występującymi w strefie tarasów zalewowych), skarpami doliny (zwłaszcza lepiej zachowanymi fragmentami – wysokimi i stromymi krawędziami); występuje istotne zróżnicowanie wysokościowe pomiędzy pasmami krajobrazowymi; z pasmowym układem wiąże się ogromna różnorodność ekosystemów i gatunków;
- międzywale – łącznie z rzeką Wisłą jest przewodnim elementem

krajobrazu stanowiącym continuum przestrzenne;

- ☛ starorzecza – unikalne elementy krajobrazu doliny; licznie występujące, często bardzo duże, stanowiące dominanty krajobrazowe o charakterze poziomej płaszczyzny, a także atrakcyjne miejsca rekreacji;
- ☛ kulminacje terenu w postaci wysokich skarp doliny Wisły oraz szczytów wydm śródlądowych – stwarzają możliwość oglądania dalekich i rozległych widoków;
- ☛ indywidualizm krajobrazu kulturowego – w pasmowy układ struktury przyrodniczej krajobrazu wpisują się elementy kulturowe krajobrazu, m.in.: występowanie zwartych układów zabudowy jednostek osadniczych zlokalizowanych na wyniesieniach otoczonych terenami podmokłymi i rzekami, nagromadzenie zabudowy i stanowisk archeologicznych, występowanie specyficznych budowli i urządzeń inżynierskich (twierdze i inne budowle obronne, mosty, młyny, promy, stawy, groble, wały przeciwpowodziowe, inne), występowanie bardzo licznych miejsc i wartości historyczno-pamiątkowych – miejsc związanych z ważnymi wydarzeniami i wielkimi postaciami historycznymi.

Ze względu na szczególne wartości przyrodniczo-kulturowe i wizualne, doliny rzeczne powinny być przedmiotem starannego kształtowania i ochrony krajobrazu. Wyma-

gają kompleksowego i całościowego podejścia w planowaniu przestrzennym.

Fotografie wykonała autorka.

Photographs by author.

Barbara Żarska

Wydział Ogrodnictwa i Architektury Krajobrazu
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego –
SGGW w Warszawie
Faculty of Horticulture and Landscape
Architecture
Warsaw University of Life Sciences – WULS

Przypisy

¹ *Paneuropejska strategia różnorodności biologicznej i krajobrazowej*, 1998, Polska edycja MOŚZNiL.

² Gacka-Grzesikiewicz E., Cichocki Z., 2001, *Program ochrony dolin rzecznych w Polsce*, Wyd. IOŚ, Warszawa.

³ Żarska B., 1999, *Protection of river valleys landscape in the light of European Union legislation concerning nature and international ecological conventions* [in:] "Horticult. Landsc. Architect.", Ann. Warsaw Agricult. Univ. – SGGW, No 20/1999, p. 127–134.

⁴ Sołtan M., Żarska B., 2008, *Method of cultural landscape inventory and the application in Łomianki vicinity* [in:] "Horticult. and Landsc. Architect.", Ann. Warsaw Univ. of Life Sc. – SGGW, No 29/2008, p. 173–184.

⁵ Żarska B., 2006, *Modele ekologiczno-przestrzenne i zasady kształtowania krajobrazu gmin wiejskich*, Wyd. SGGW, Warszawa.

⁶ *Szczegółowa mapa geologiczna Polski*, 1:50 000, ark: Łaskarzew (636) – Z. Sarnacka 1986, Dęblin (674), Kozienice (673) Puławy (710) – M. Żarski 1989, 1992, 1996, Wyd. Geologiczne PIG, Warszawa.

⁷ Kondracki J., 1998, *Geografia regionalna Polski*, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa.

⁸ Matuszkiewicz J. M., 1993, *Krajobrazy roślinne i regiony geobotaniczne Polski*, Prace Geograficzne nr 158/1993.

⁹ *Koncepcja zrównoważonego rozwoju i ochrony Doliny Środkowej Wisły na odcinku Puławy – Góra Kalwaria*, etap I/2002, etap II/2003, praca zb. pod kier. E. Gackiej-Grzesikiewicz, WWF, maszynopis, Warszawa.

¹⁰ Forman R. T.T., Godron M., 1986, *Landscape ecology*, J. Wiley and Sons, New York.

¹¹ Żarska B., *Charakterystyka krajobrazu* [w:] „Koncepcja zrównoważonego rozwoju i ochrony Doliny Środkowej Wisły na odcinku Puławy – Góra Kalwaria”, etap I/2002, etap II/2003, praca zb. pod kier. E. Gackiej-Grzesikiewicz, WWF, maszynopis, Warszawa, s. 122–135 (etap I), s. 74–84 (etap II).

¹² Żarski M., 1999, *Czwartorzęd okolic Kozienic, Dęblina i Puławy* (praca doktorska), Państwowy Instytut Geologiczny, Zakład Geologii Czwartorzędu, Warszawa.

¹³ Orzechowska H., *Charakterystyka środowiska kulturowego* [w:] „Koncepcja zrównoważonego rozwoju i ochrony Doliny Środkowej Wisły na odcinku Puławy – Góra Kalwaria”, etap I/2002, etap II/2003, praca zb. pod kier. E. Gackiej-Grzesikiewicz, WWF, maszynopis, Warszawa, s. 85–101 (etap II).

¹⁴ Drabiński A., Tomiałojć L., 2005, *Wprowadzenie i podsumowanie* [w:] „Środowiskowe aspekty gospodarki wodnej”, pod red. L. Tomiałojć, A. Drabiński, Komitet Ochrony Przyrody PAN, s. 7–22.

Problematyka zagospodarowania przestrzennego doliny Bogdanki w zachodnim klinie zieleni w Poznaniu

Maria Chojnacka, Agnieszka Wilkaniec

Problems of Spatial Management of the Bogdanka River Valley and in the Western Green Wedge in Poznań

Wstęp

Introduction

System zieleni Poznania opiera się na istnieniu dolin rzecznych, Warty i jej dopływów oraz pierścieni dawnych terenów fortecnych. Doliny cieków tworzą w strukturze miasta krzyż przecinający miasto w kierunku północ – południe i wschód – zachód. Związane z nimi tereny ze względu na wysoki poziom wód gruntowych i zróżnicowaną rzeźbę terenu nie zostały zajęte przez zabudowę. Układ ten został dostrzeżony w latach 30. XX w. i wykorzystany przy projektowaniu spójnego systemu zieleni dla miasta. Idea utrzymania czterech głównych klinów zieleni (północnego – naramowickiego, wschodniego – cybińskiego, południowego – dębińskiego i zachodniego – gołęcińskiego) przetrwała do dzisiaj i jest w swoim szkielecie realizowana. Jednak w strukturze miasta, będącego żywym i ulegającym dynamicznym zmianom organizmem pojawiają się liczne problemy przestrzenne związane z właściwym zagospodarowaniem poszczególnych klinów. Szczególnie wyraziście ujawnia się to ostatnio w zachodnim klinie zieleni (ryc. 1).

Historyczne kształtowanie się zagospodarowania klina zachodniego

Historical creation of spatial arrangement of the western wedge

Zaczątkiem powstania zachodniego klina zieleni opartego o dolinę Bogdanki stały się dwa plany strefowe (z 1903 i 1914 r.) Josefa Stübbena, wykonane dla Poznania, które wyznaczały obszary przeznaczone dla poszczególnych funkcji i typów zabudowy, występujących w mieście. Plany te zawierały niezwykle istotne dla dalszego rozwoju przestrzennego Poznania elementy: dwie obwodnice o charakterze promenad, w tym wewnętrzną, związaną z terenami zieleni, opartą o obszary poforteczne oraz dwa pasma zieleni w postaci klinów wnikających w głąb tkanki miejskiej. Pierwsze z tych pasm przebiegało wzdłuż doliny Warty w rejonie Dębiny, drugie stanowiła dolina lewo-brzeżnego dopływu Warty – Bogdanki z Parkiem Sołackim oraz dzielnicą willową [Jakimowicz i in. 2005].

Począwszy od lat 20. XX w. polskie władze miejskie starały się stworzyć spójny plan zagospodarowania przestrzennego miasta, uwzględniający przyszłe potrzeby rozrastającej się struktury tak, aby zapewnić jej logicznie i funkcjonalnie ukształtowany układ. Kolejne powstają-

Ryc. 1. Tereny rekreacyjne i sportowe w zachodnim klinie zieleni w Poznaniu

Fig. 1. Recreation and sport areas in the western green wedge in Poznań

z prawami własności do zagospodarowywanych terenów i dysponowały możliwością wykorzystania niewolniczej pracy ludności żydowskiej [Szafran 1959].

Po wojnie, rozporządzeniem Wojewody Poznańskiego z 21 stycznia 1946 r. uznano teren Zachodniego (Gołęcińskiego) Klina Zieleni o powierzchni 1326 ha za objęty ochroną ze względu na walory krajobrazowe i przyrodnicze [Szafran 1959].

Obecne zagospodarowanie, walory przyrodnicze i rekreacyjne klina zachodniego

Contemporary spatial arrangement, nature and recreational values of the western wedge

Zachodni klin zieleni rozciąga się od podnóży Wzgórza Winiarskiego po jezioro Kierskie przylegające do zachodniej granicy miasta. Jego osią jest rzeczka Bogdanka (w źródłach zwana też potokiem), na całej długości (9 km) płynąca przez obszar miasta. W obrębie klina znajdują się obiekty sportowo-rekreacyjne, lasy komunalne, tereny parkowe i rolne. Obszar ten, szczególnie w zachodniej części, jest atrakcyjnie uformowany, bogaty w ciek i zbiorniki wod-

ne, naturalne i sztucznego pochodzenia. Towarzyszy im bogata i zróżnicowana szata roślinna. Na południowych stokach Wzgórza Winiarskiego znajdują się zabytkowe cmentarze z cennym drzewostanem. Pozostały teren zajmuje jeden z największych powierzchniowo obiektów zieleni miasta, Park Cytadela, umiejętnie wykorzystujący w swej kompozycji część ocalałych elementów dawnego fortu Winiary. Obecność długich i szeroki asfaltowych ciągów komunikacyjnych sprawia, że jest to miejsce szczególnie chętnie wykorzystywane do jazdy na rolkach i rowerze. Na tym pierwszym odcinku klina Bogdanka jest skanalizowana, biegnie pod powierzchnią zielonego terenu poniżej stoków Cytadeli.

Dalej potok płynie już otwartym korytem przez łąkę, z którą sąsiadują od południa przeznaczone do likwidacji ogródki działkowe. Równoległe do koryta rzeki biegnie trasa dla rowerów, a od północy rozciąga się rozległy teren po wcześniej

zlikwidowanych ogródkach działkowych. Leży on już na obszarze dzielnicy Sołacz, w której walory doliny Bogdanki wykorzystano w doskonały sposób już na początku XX w. projektując na jej skłonie osiedle willowe z parkiem, zieleńcami i licznymi alejami [Jakubowska 1999]. Najokazalsza jest obsadzona kasztanowcami Aleja Wielkopolska, łącząca Sołacz z centrum miasta. Pomiędzy nią, a korytem Bogdanki na początku lat 70. XX w. założono park, którego patronem jest prof. Adam Wodziczko, współtwórca koncepcji systemu zieleni Poznania.

Bardzo cennym elementem gołęcińskiego klina zieleni jest zabytkowy Park Sołacki (ryc. 2), najpiękniejszy park Poznania, towarzyszący ekskluzywnemu osiedlu willowemu, które ze względu na bogatą szatę roślinną, również można uznać za część klina. Atrakcją blisko 15-hektarowego parku są stawy utworzone przez spiętrzenie wód Bogdanki i cenny drzewostan. Naj-

Ryc. 3. Nieczynna od ponad 30 lat najstarsza pływalnia w Poznaniu

Fig. 3. The oldest swimming pool in Poznań, currently closed

okazalsze drzewa, które rosły tu jeszcze przed założeniem parku, zostały umiejętnie wykorzystane przez projektanta – Hermana Kubego – w jego kompozycji. Z parku korzystają nie tylko mieszkańcy dzielnicy, ale także przybysze z innych części Poznania. Zabudowa powstała w tej części miasta charakteryzuje się niską intensywnością. Domy mieszkalne ulokowane są na dużych działkach, zagospodarowanych zielenią, a dodatkowym walorem kompozycji przestrzennej są trzy duże skwery: Orawski, Pomorski i Spiski.

Pomiędzy Parkiem Sołackim a ul. Grudzieniec znajduje się niezagospodarowany teren o pow. ok. 8 ha, miejscami gęsto zadrzewiony, przeznaczony dawniej na cele sportowe, w ostatnim czasie przedmiot ostrych sporów i polemik dotyczących jego przyszłego wykorzystania. Dalej na zachód teren klina zieleni przecina biegnąca na osi północ – południe wielopasmowa ulica Niestachowska. Jej poszerzenie do obecnych rozmiarów zbiegło się w czasie z likwidacją niezwykle popularnej wśród poznaniaków odkrytej pływalni (autor projektu Marian Spychalski), korzystającej początkowo z wód rzeki Bogdanki (pierwszy basen otwarto już w 1936 r.). Z terenem dawnej pływalni (ryc. 3), której baseny wykorzystuje obecnie centrala rybna, sąsiadują otoczone zielenią boiska sportowe klubu Olimpia. Budowę „parku sportowego przy kąpielisku na Sołacz” przewidywał już plan z maja 1939 roku [Karolczak

1999]. Znajdujący się obok tzw. Laszek Gołęciński z sosnowym drzewostanem i niewielkim zbiornikiem wodnym jest miejscem wypoczynku studentów Uniwersytetu Przyrodniczego zamieszkujących sąsiednie akademiki. Tunel pod ulicą Niestachowską łączy stary Sołacz z terenami zieleni położonego po jej zachodniej stronie Gołęcina i dalszych zalesionych obszarów. Teren na północ od tunelu zajmują otoczone okazałym drzewostanem najstarsze obiekty Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu, położone na terenie dawnego majątku Sołacz. Powiększony i uzupełniony o cenne gatunki park dworski, pełni obecnie rolę ogólnie dostępnego Ogrodu Dendrologicznego. Po przeciwnej stronie trasy Niestachowskiej zlokalizowany jest inny obiekt dydaktyczny – Ogród Farmakognostyczny Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu.

Dalej w kierunku zachodnim w rozwidleniu torów kolejowych biegnących do Obornik Wlkp. i Szamotuł teren przybiera prawie naturalny

charakter. Zajmują go lasy komunalne (uroczysko Gołęcina), rozległy obszar hipodromu Wola (42 ha) z trasami dla konnych wycieczek (ryc. 4) i otoczony zadrzewieniami sztuczny zbiornik Rusałka utworzony w czasie okupacji na terenie wyrobiska gliny. Znajduje się tu bardzo popularne kąpielisko z zapleczem gastronomicznym, ale także sieć wygodnych dróg spacerowych, z których masowo korzystają mieszkańcy miasta. Na północ od Rusałki w obrębie klina znalazł się także Zespół Szkół Rolniczych, zajmujący teren dawnego majątku Gołęcina wraz z parkiem oraz zabytkowy, jednak znajdujący się w stanie destrukcji, Fort pośredni VIa.

Obiektem, który można uznać również za część klina, jednak odseparowanym od niego torami kolejowymi i wielopasmową ulicą Św. Wawrzyńca, jest Ogród Botaniczny założony w 1925 r. Za hipodromem klin przecina ruchliwa ulica Lutycza, stanowiąca północną drogę tranzytową, prowadzącą przez miasto. Przerzywa ona przyrodniczą ciągłość

Ryc. 2. Park Sołacki – atrakcyjne sąsiedztwo projektowanej zabudowy mieszkaniowej

Fig. 2. Sołacki Park – attractive neighbourhood for designed housing

klina. Za nią rozciągają się rozległe, w przeważającej części zalesione tereny, szczególnie atrakcyjne krajobrazowo we wschodniej części, gdzie uroczyska lasów komunalnych: Wola i Strzeszynek, sąsiadują z terenami podmokłymi towarzyszącymi rzece Bogdance, Strumieniowi Strzeszyńskiemu i bardzo licznym, drobnym zbiornikom wodnym, nanizanym na te ciek. Na niżej położonych terenach dominują tu lasy liściaste o bogatym składzie, wyżej drzewostany sosnowe ze szczególnie cennym kompleksem stuletnich sosen w uroczysku Strzeszynem. W północnej części tego obszaru położone jest Jezioro Strzeszyńskie z popularnym kąpieliskiem i zapleczem hotelowo gastronomicznym, z którego po regulacji bierze początek Bogdanka [Bogucki i in. 1996; Gołdyn i in. 1996].

Klin w swojej najbardziej na zachód wysuniętej części obejmuje Jezioro Kierskie, największy zbiornik wodny w okolicach Poznania (310 ha), znajdujący się obecnie w granicach administracyjnych miasta. Jezioro to jest otoczone ośrodkami wczasowo-rekreacyjnymi sku-

pionymi szczególnie przy północno-wschodnim brzegu i terenami użytkowanymi rolniczo. Akwen jest wykorzystywany przez żeglarzy i amatorów innych sportów wodnych. W sąsiedztwie, w dzielnicy Krzyżowniki bardzo intensywnie rozwija się zabudowa mieszkaniowa. Blisko 400 ha teren pomiędzy wschodnim brzegiem Jeziora Kierskiego, a linia kolejową do Szamotuł zajmują lasy komunalne (uroczyska: Psarskie i Krzyżowniki) z siecią licznych dróg spacerowych. Zalesienia te wprowadzono stopniowo od lat 50. XX w. na gruntach porolnych, stąd zróżnicowany wiek drzewostanów i skład gatunkowy z przewagą zbiorowisk lasowych. Wewnątrz tego kompleksu leśnego położone są enklawy ogrodów działkowych, działek rekreacyjnych oraz Szkoła Drzew i Krzewów Ozdobnych Zarządu Zieleni Miejskiej (ryc. 5), która obecnie jest w stadium reorganizacji. Część jej obszaru o pow. blisko 35 ha w dużej części gęsto zadrzewiona gatunkami krajowymi, a także mniej licznymi gatunkami obcego pochodzenia i cennymi odmianami drzew i krzewów ozdobnych (m.in. tulipanowce, czerwono-

listne odmiany buka i klonu, kolumnowe formy dębu, sosny wejmutki, żywotniki), ma zostać wyłączona i przekształcona na inne cele [Michalska 2007].

Teren klina zachodniego zawiera najrozleglejszy kompleks lasów komunalnych w mieście, dobrze zagospodarowany turystycznie. Wiodą tędy liczne szlaki, m.in. szlak rowerowy łączący dzielnicę Sołacz z zachodnim krańcem klina. W pobliżu zbiorników wodnych urządzone są ogólnodostępne obiekty sportu i rekreacji pozwalające na rozwijanie różnych form rekreacyjnej aktywności. Także bogaty program sportowy oferowany przez ośrodek Olimpij jest zgodny z ideą zagospodarowania tego klina. Istotne znaczenie ma cały system wodny stanowiący jego ośnowę, objęty w ostatnich latach programem odnowy biologicznej służącej poprawie jakości wód [Gołdyn i in. 1996].

Na terenie zachodniego klina położone są także działki zajmowane przez zabudowę mieszkalną i działki siedliskowe. Jest to jedyny klin zieleni, w którym nie ma większych powierzchni z obiektami przemysłowymi [Bogucki i in. 1996]. Obserwuje się jednak tendencję do intensyfikowania zabudowy i wkraczania na tereny zielone oraz powolne pogarszanie się stanu środowiska, czego dowodem może być likwidacja 5 istniejących tu jeszcze w 1996 r. użytków ekologicznych i zanik stanowisk rzadkich roślin chronionych

Ryc. 4. Tereny hipodromu, po lewej – dolina Bogdanki

Fig. 4. Hippodrome areas, left – the Bogdanka valley

występujących tu wcześniej [Szafran 1959; Bogucki i in. 1996].

Problemy związane z zagospodarowaniem klina zachodniego

Problems connected with spatial arrangement of the western wedge

Tereny klinów zieleni jako atrakcyjne obszary rekreacyjne są pożądanym sąsiedztwem dla wielu funkcji występujących na terenie miasta, m.in. dla obiektów sportowych czy zabudowy mieszkaniowej. Firmy planujące inwestycje związane z wyżej wymienionymi funkcjami starają się uzyskać działki z jak najlepszym dostępem do terenów rekreacyjnych. Działania te często zmierzają do ograniczania powierzchni zajmowanej przez zielen w granicach klinów lub do zwiększania intensywności zabudowy w ich bezpośrednim sąsiedztwie.

Teren klina zachodniego jest powszechnie znany i wykorzystywany przez mieszkańców miasta w celach rekreacyjnych w związku, z czym wszystkie koncepcje zmian dokonywanych w obrębie opisywanego terenu spotykają się z szerokim zainteresowaniem i często gwałtowną reakcją, jak miało to miejsce w wymienionych poniżej przypadkach. Mimo szerokiego zainteresowania społecznego na opisywanym

terenie istnieją liczne niezagospodarowane w prawidłowy sposób miejsca, często o znacznym potencjale z punktu widzenia rekreacji. Poniżej zostaną wymienione problemy i konflikty, które autorki uznały za najbardziej palące bądź takie, które wywoływały w ostatnich latach najburzliwsze dyskusje.

Obszarem o dużym potencjale rekreacyjnym jest zaniedbany obecnie fragment terenów sportowych przylegających do ulicy Niestachowskiej. Wykorzystywane przez centralę rybną baseny dawnej pływalni niszczej. Pewien problem w przywróceniu temu miejscu pierwotnej funkcji może powodować bliskie sąsiedztwo niezwykle ruchliwej, wielopasmowej ulicy, która bezpośrednio przylega do terenu pływalni. Jednak właściwie wykonane przegrody akustyczne i nasadzona zielen powinny ograniczyć uciążliwości związane z trasą komunikacyjną, a wyremontowane baseny historycznego obiektu z pewnością stanowiłyby niemałą atrakcję i dobrze uzupełniałyby program terenów rekreacyjnych w zachodnim klinie zieleni.

Miejscem nieustannie wzbudzającym spory, co do sposobu zagospodarowania, jest teren ograniczony ulicami Grudzieniec, Poleską i Niestachowską, przylegający bezpośrednio do Parku Sołackiego. Teren ten obecnie jest bardzo zaniedbany. Zajmuje go niszczej konstrukcja obiektów milicyjnego klubu sportowego Olimpia, która nigdy nie została dokończona i gęsty samosiew

drzew i krzewów. Już kilkakrotnie firmy deweloperskie, które są właścicielami części tego terenu starały się uzyskać zgodę na postawienie w tym miejscu kompleksu budynków mieszkalnych. Miasto blokowało realizację planów w proponowanym kształcie. Przeciwno wznoszeniu w tym miejscu jakichkolwiek budynków protestują również mieszkańcy dzielnicy Sołacz zrzeszeni w Towarzystwie Przyjaciół Sołacza. Swój sprzeciw argumentują głównie faktem, że opisywany teren charakteryzuje się wysokim poziomem wód gruntowych, a wzniesienie w tym miejscu budynków mogłoby zaburzyć istniejące stosunki wodne, co z kolei niekorzystnie wpłynęłoby na stan zieleni w Parku Sołackim. Obawy wzbudzają również konkretne rozwiązania proponowane w poprzednich latach przez deweloperów. Dążyli oni do intensyfikacji zabudowy, nawiązując do stosunkowo zwartego układu występującego przy ul. Litewskiej, różniącego się od sposobu zagospodarowania całego kompleksu willowego na Sołacz [Głaz 2005]. Tego rodzaju zabudowa mogłaby w niekorzystny sposób zmienić oblicze jednej z najładniejszych dzielnic Poznania. Przeciwnicy zabudowy mieszkaniowej proponują, aby na niezagospodarowanym terenie pojawiły się obiekty sportowe (boiska, itp.) oraz aby wykorzystać go w celu powiększenia powierzchni parku [Tylko zielen... 2007]. Z drugiej strony teren ten był w planie Stübgena przeznaczony pod zabudowę. Plan ten

zachował się do dziś i na jego podstawie została wykonana koncepcja zagospodarowania spornego terenu w ramach prac dyplomowych Studium Architektury Krajobrazu prowadzonego na Uniwersytecie Przyrodniczym w Poznaniu [Siminiak 2007]. Obecnie powstaje w Miejskiej Pracowni Urbanistycznej miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego obejmujący ten teren. Przewiduje on budowę 40–45 domów jednorodzinnych o powierzchni 220 m², na działkach tysiącmetrowych.

Wiele kontrowersji wzbudziła koncepcja zagospodarowania terenu po dawnej Szkółce Drzew i Krzewów Ozdobnych w Krzyżownikach, będąca własnością Zarządu Zieleni Miejskiej. Teren Szkółki został w ostatnich latach znacznie zmniejszony, w związku z czym pojawiła się potrzeba podjęcia decyzji, co do dalszego użytkowania jej obszaru. Jednym z pomysłów było utworzenie w tym miejscu pola golfowego. Miejska Pracownia Urbanistyczna wyko-

nała *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu „Park Golfowy Poznań – Krzyżowniki”*. Został on zatwierdzony decyzją Rady Miasta w 2005 roku, jednak stracił podstawę prawną z powodu braku prawomocnej decyzji o odrobnieniu terenu zajmowanego przez szkółkę. Mieszkańcy pobliskiego Osiedla Krzyżowniki zawiązali Stowarzyszenie Kształtowania i Ochrony Krajobrazu „Silva”, aby przeciwstawić się pomysłowi utworzenia pola golfowego. Obszar pozostający przyczyną sporu jest obecnie wykorzystywany przez mieszkańców Krzyżownik jako teren spacerowy. Obawy wzbudza fakt, iż budowa pola golfowego będzie wiązała się z wycinką większości drzew i krzewów, które stanowią pozostałość po działalności szkółki, a także częściowo ograniczą możliwość korzystania z tego terenu przez mieszkańców pobliskich osiedli. Teren szkółki stał się tematem szeregu opracowań i ekspertyz, mających na celu ustalenie rzeczywistego wpływu powstania pola golfowego na stan środowiska i krajobraz. W dyskusji głos zabrał również Polski Klub Ekologiczny oraz profesorowie Uniwersytetu Adama Mickiewicza i Akademii Rolniczej, którzy wystosowali petycję w postaci tzw. *Listu Pro-*

fesorów (2004). Podnoszono głównie argumenty zgodne z punktem widzenia Stowarzyszenia „Silva”, mianowicie zwrócono uwagę na konieczność ochrony bogatej dendroflory szkółki, a także na możliwy niekorzystny wpływ inwestycji na stan wód położonego w sąsiedztwie Jeziora Kierskiego. Praca magisterska wykonywana w Katedrze Terenów Zieleni [Michalska 2007] miała na celu ustalenie, jakie walory przyrodnicze i estetyczne posiadają zadrzewienia istniejące na opisywanym terenie. Na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji i analiz terenowych stwierdzono, że na terenie szkółki znajduje się wiele cennych i wartych zachowania zespołów dendroflory.

W ubiegłych latach stworzono alternatywne koncepcje zagospodarowania terenu szkółki. Proponowane rozwiązania to adaptacja istniejących zadrzewień na cele parku leśnego lub parku spacerowo-dydaktycznego (źródło: <http://krzyzowniki.prv.pl>). Jak dotąd sprawa zagospodarowania terenu nie została ostatecznie rozstrzygnięta.

Podsumowanie

Conclusion

Sformułowana ponad 100 lat temu koncepcja przetykania zwartej zabudowy miejskiej tworzący kompleksowe układy przestrzennymi zielonymi, spełniającymi rolę estetyczno-sanitarną, w Poznaniu znalazła urzeczywistnienie w postaci

Ryc. 5. Część obszaru szkółki w Krzyżownikach pokrywają wysokie drzewostany

Fig. 5. Part of a nursery in Krzyżowniki with high trees planted in the last 50 years

konsekwentnie realizowanego, zgodnego z założeniami planu Władysława Czarneckiego, zagospodarowania opartych na ciekach wodnych klinów zieleni. Klin zachodni odgrywa szczególną rolę jako atrakcyjne przyrodniczo i dobrze powiązane komunikacyjnie z miastem miejsce rekreacji i wypoczynku, ale także ważny kanał ekologiczny i przewietrzający centrum miasta.

Ze względu na atrakcyjność obszarów położonych w klinie istnieją naciski i dążenia do odstępstw od pierwotnych założeń planu. Planowanie zmian zagospodarowania przestrzennego powinno każdorazowo być poprzedzane niezależnymi ekspertyzami oceniającymi wpływ tych zmian na środowisko. Należy liczyć się także z opinią mieszkańców. Zieleni klinów powinna być traktowana jako wielofunkcyjne dobro pozaekonomiczne, a nie rezerwa terenu pod zabudowę. Ciągłe, powolne pogarszanie się warunków środowiska, którego konsekwencją będzie stopniowe pomniejszanie się arealu zajmowanego przez zieleni, wydaje się być nieuniknione. Dlatego działania dotyczące klinów zieleni nie powinny ograniczać się tylko do przestrzegania zasad dotyczących ich zabudowy, ale także na posunięciach zmierzających do poprawy stanu środowiska i uzupełnianiu zasobów roślinnych. Powstała w latach 30. XX w. idea klinów zieleni, sformułowana przez wizjonerów jakimi byli Władysław Czarnecki i Adam Wodziczko, jest wspólnym dobrem, które po-

winno być docenione i szanowane zarówno przez władze miejskie, jak i mieszkańców Poznania.

Ryciny wykonała M. Chojnacka.

Figures by M. Chojnacka.

Maria Chojnacka
Agnieszka Wilkaniec

Katedra Terenów Zieleni
Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
Department of Green Areas
The Poznań University of Life Sciences

Literatura

1. Bogucki J., Staniewska-Zątek W., Łomiński Z., 1996, *Warunki do rekreacji mieszkańców Poznania* [w:] „Środowisko naturalne miasta Poznania”, Urząd Miejski w Poznaniu, Poznań, cz. 1, s. 155–172.
2. Czarnecki J., 1972, *Ewolucja systemu zieleni Poznania* [w:] „Miasto”, Organ Urbanistów Polskich, Warszawa, nr 6.
3. Czarnecki W., Płończak T., 1936, *Lasy miejskie w planie zabudowania Poznania* [w:] „Więcej lasów Poznaniowi”, Materiały Towarzystwa Miłośników Miasta Poznania, Poznań.
4. Głaz J., 2005, *Klinch w klinie* [w:] „Gazeta Wyborcza” Poznań, nr 174 wydanie z dnia 8.07.2005, s. 1 (źródło: <http://krzyzowniki.prv.pl/>).
5. Gołdyn R., Jankowska B., Kowalczyk P., Pułyk M., Tobiszewska E., Wiśniewski J., 1996, *Wody powierzchniowe Poznania* [w:] „Środowisko naturalne miasta Poznania”, Urząd Miejski w Poznaniu, Poznań, cz. 1, s. 45–54.

6. Jakimowicz T., Kodym-Kozaczko G., Grzeszczuk-Brendel H., Marciniak P., Klause G., Osyra N., 2005, *Architektura i urbanistyka Poznania w XX wieku* pod red. T. Jakimowicz, Wyd. Miejskie, Poznań.
7. Karolczak W., 1999, *Pływalnia letnia na Niestachowie w latach 1936–1939* [w:] „Kronika Miasta Poznania. Sołacz”, Poznań, z. 3, s. 173–184.
8. *List profesorów* (anonim), 2004 [w:] „Ten Świat”, Poznań, nr 1(58), s. 29.
9. Michalska A., 2007, *Waloryzacja i ocena przydatności dla celów rekreacyjnych dawnej Szkółki Drzew i Krzewów Ozdobnych w Krzyżownicach*, praca magisterska wykonana w Katedrze Terenów Zieleni Akademii Rolniczej im. A. Cieszkowskiego w Poznaniu (maszynopis).
10. *Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu „Park Golfowy Poznań – Krzyżowniki”*, 2008, Miejska Pracownia Urbanistyczna (źródło: <http://www.mpu.pl/plany.php?s=7>).
11. Siminiak A., 2007, *Koncepcja zagospodarowania Sołacza w Poznaniu jako próba dokończenia założenia Jozefa Stübbena*, praca dyplomowa wykonana w Studium Podyplomowym Architektury Krajobrazu Akademii Rolniczej im. A. Cieszkowskiego w Poznaniu (maszynopis).
12. Szafran Helena, 1959, *Miasto Poznań i okolica*, TPPN, Poznań.
13. *Tylko zieleni i rekreacja na Sołaczu* [w:] „Gazeta Wyborcza” Poznań 2007, nr 131, wydanie z dnia 6.06.2007, s. 4.

Możliwości ochrony krajobrazu w dolinie Odry na obszarze projektowanego Lubiąsko- -Głogowskiego Parku Krajobrazowego

Piotr Krajewski

Opportunities for
Landscape Protection
in the Odra Valley
on the Territory
of the Designed
Lubiąsko-Głogowski
Landscape Park

Wprowadzenie

Introduction

Rzeka od najdawniejszych czasów stanowiła dla człowieka bogate źródło korzyści. Gwarantowała stały dostęp do wody, umożliwiała zdobycie pożywienia oraz produkcję rolniczą na urodzajnych glebach w jej sąsiedztwie. Stanowiła także jeden z elementów systemu obronnego. Te ważne, z punktu widzenia rozwoju cywilizacji, funkcje ukształtowały na długo wzajemne relacje między człowiekiem a rzekami oraz wyobrażenia i poglądy na temat możliwości ich wykorzystania. Dogodna lokalizacja, która ułatwiała komunikację oraz transport towarów z dużych odległości, sprzyjała dodatkowo rozwojowi handlu oraz tworzeniu zakładów przemysłowych. Obszar doliny był poddawany silnej antropopresji i w wyniku stopniowego zagospodarowania jej krajobraz ulegał znacznym zmianom. Dla ułatwienia transportu towarów regulowano koryta rzek, w strefach brzegowych usuwano drzewa i krzewy, dla zwiększenia bezpieczeństwa ludzi umacniano brzegi, dla wykorzystania rzeki jako źródła energii zaczęto przegradzać ją licznymi budowlami. Dodatkowo zmiany stosunków wodnych i nadmierne wykorzystywanie przez rolnictwo i przemysł doprowadziły do degradacji naturalnych krajobrazów w dolinach rzek. Ciekie, które dotąd dawały życie i umożliwiały wypoczynek, sta-

ły się również wygodnym miejscem, gdzie można było usuwać wszystko, co było niepotrzebne: odpady i ścieki. W konsekwencji w wielu miejscach woda została nie tylko zanieczyszczona, ale zniszczone zostało życie z nią związane.

Krajobraz doliny Odry, który dziś oglądamy, został w dużym stopniu ukształtowany pod wpływem działalności człowieka. Od źródeł w Republice Czeskiej do ujścia do Bałtyku, na długości ponad 850 km powstało wiele wsi i miast. Jednak w granicach województwa dolnośląskiego, poza Wrocławiem, który stał się największą barierą ekologiczną w tym regionie, w dolinie Odry powstało tylko kilka ośrodków miejskich: Oława, Brzeg Dolny, Ścinawa i Głogów (ryc. 1). Pozostałe odcinki doliny – jej niższe terasy holocenijskie – prawie wolne są od osadnictwa, także wiejskiego (wyjątkiem są Malczyce i Lubiąż).

Dzięki temu zachowało się wiele naturalnych siedlisk nadrzecznych, prezentujących wartości o randze międzynarodowej, zasługującej na ochronę nawet jako park narodowy [Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne 2005]. Odcinek doliny Odry pomiędzy Brzegiem Dolnym a Głogowem (ryc. 2) – obszar projektowanego Lubiąsko-Głogowskiego Parku Krajobrazowego – należy do najcenniejszych pod względem wartości przyrodniczych i krajobrazowych. Pomimo bogatej dokumentacji, gromadzonej od 1995 r. [Janowski 1995; Macicka-Pawlik, Wil-

czyńska, 1998; Bobrowicz, Konieczny 2002] nie udało się do tej pory utworzyć, pod różnymi nazwami¹, parku krajobrazowego, który określiłby zasady gospodarowania przestrzenią i krajobrazem, by zapobiec dalszej degradacji cennych siedlisk nadrzecznych na tym obszarze. Niniejszy artykuł ma wskazać konieczność ochrony krajobrazu oraz możliwości jego dalszego kształtowania.

Znaczenie ekologiczne i krajobrazowe dolin rzecznych

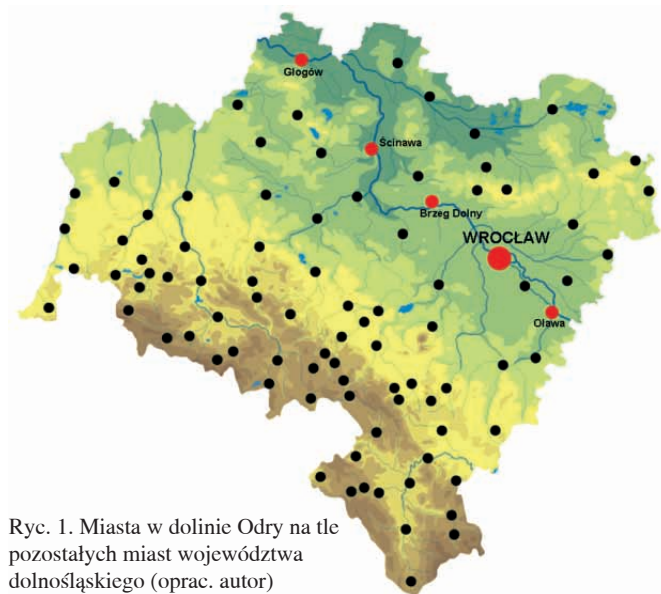
Ecological and landscape importance of river valleys

Zgodnie z zapisami Konwencji o różnorodności biologicznej z Rio de Janeiro, obowiązek ochrony bioróżnorodności jest wspólną sprawą

o zasadniczym znaczeniu dla całej ludzkości. Aktualny jej stan jest wynikiem procesów geologicznych oraz zmian klimatycznych, które wytworzyły specyficzne warunki siedliskowe na danym obszarze. W różnych okresach, w skutek naturalnych procesów ewolucji i migracji pojawiały się nowe gatunki, inne natomiast zanikały. Z chwilą pojawienia się człowieka ten naturalny proces został zaburzony. Presja człowieka wzmacniała się wraz z rozwojem cywilizacyjnym i przynosiła niekorzystne zmiany, które wpływały na wszystkie organizmy żywe.

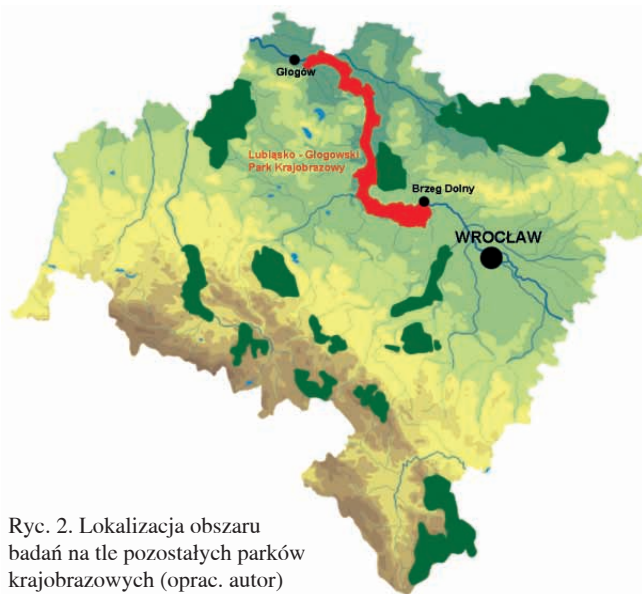
Dopiero poznanie i zrozumienie negatywnych skutków rozwoju cywilizacji pozwoliło człowiekowi docenić znaczenie naturalnych dolin rzecznych dla zachowania i ochrony różnorodności biologicznej. Mozaika środowisk wodnych i lądowych tworzy niezwykle korzystne warunki dla rozwoju zbiorowisk roślin, zarówno

w strefach brzegowych, jak i na terenach zalewowych oraz organizmów zwierzęcych. Bogata fauna występuje nie tylko w korycie cieku oraz na jego dnie. Także w starorzeczach i mokradłach, na roślinach podwodnych i pływających, trzcinach, mchach żyje wiele organizmów, takich jak małe skorupiaki, ślimaki, larwy owadów i in. Liczna jest również fauna, uzależniona od wody, dla której dolina jest miejscem schronienia, odpoczynku lub lęgu (różne gatunki ptactwa wodnego i błotnego, ssaków, płazów i in.). Doliny rzeczne stanowią dla nich drogę przemieszczania, tzw. korytarze ekologiczne. Często są to (lub mogą być) jedyne drogi migracji gatunków, z powodu postępującej fragmentaryzacji środowiska przyrodniczego i liczne niepokonalne dla zwierząt bariery związane z urbanizacją i rozwojem infrastruktury.

Ryc. 1. Miasta w dolinie Odry na tle pozostałych miast województwa dolnośląskiego (oprac. autor)

Fig. 1. Towns in the Odra valley against others in the Lower Silesian Province (by the author)

Ryc. 2. Lokalizacja obszaru badań na tle pozostałych parków krajobrazowych (oprac. autor)

Fig. 2. Research area localization against other landscape parks (by the author)

Ochrona takich korytarzy ekologicznych zapewnia nie tylko prawidłowe funkcjonowanie zespołów roślinnych i zwierzęcych, ale także sprzyja lepszemu zabezpieczeniu przeciwpowodziowemu miast i wsi położonych w dolinach rzecznych. Wspomaga też oczyszczanie wód w czasie okresowych wylewów, a także zwiększa atrakcyjność przyrodniczą, krajobrazową i turystyczną.

W krajobrazie dolin rzecznych można wyróżnić cały szereg charakterystycznych form morfologicznych takich jak koryta rzeki, terasy zalewowe i nadzalewowe ukształtowanych pod wpływem m.in. działalności rzeki, uwarunkowań geologicznych czy zmian antropogenicznych. Znaczne zróżnicowanie rzek, tworzone przez meandry, zmienne kształty koryta, naturalnie ukształtowaną roślinność oraz występujące w dolinie akweny, mokradła, wzniesienia są kluczowym elementem krajobrazu, dają korzystne wrażenia estetyczne i podnoszą atrakcyjność wizualną [Raszka, Krajewski 2008]. Wszystkie te elementy na skutek dynamiki płynącej wody i wegetacji ulegają w czasie wielokierunkowym zmianom. Roślinność tworzy tu niezwykle plastyczna mozaikę kształtów i barw. Rzeki są także elementem krajobrazu nadającym mu pewną ciągłość i wyznaczającym granice krajobrazowe.

Ochrona krajobrazu dolin rzecznych w województwie dolnośląskim

Landscape protection of river valleys in Lower-Silesian Voivodeship

Ustawa o ochronie i kształtowaniu środowiska z 1980 r., w art. 39 wprowadzała ochronę walorów krajobrazowych środowiska o szczególnej wartości ze względu na potrzeby społeczne. Umożliwiło to objęcie dolin rzecznych wielkoobszarowymi formami ochrony takimi jak

parki krajobrazowe czy obszary chronionego krajobrazu. Jednak dopiero ustawa o ochronie przyrody z 1991 r. wprowadziła definicje prawne tych form ochrony. Znaczenie ochrony dolin rzecznych wzrosło po podpisaniu Konwencji o różnorodności biologicznej oraz po opracowaniu sieci ekologicznej ECONET i wskazaniu rzek jako głównych korytarzy ekologicznych. Kolejnym krokiem było stworzenie unijnej sieci obszarów Natura 2000, które wskazały wiele odcinków rzek, które należy chronić ze względu na wartościowe siedliska lub miejsca schronienia, odpoczynku lub lęgu ptaków.

Obszary prawnie chronione (bez obszarów Natura 2000) zajmu-

Tab. 1. Wielkoobszarowe formy ochrony krajobrazu dolin rzecznych (oprac. autora na podstawie danych Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska – stan na 31.06.2009 r.)

Tab. 1. Forms of landscape protection of river valleys on large areas (elaborated by the author on the base of data from the Regional Management of Environmental Protection – state as of 31.06.2009)

Forma ochrony przyrody	Liczba obiektów		Powierzchnia obiektów [ha]		% powierzchni województwa	
	ogółem	w tym utworzone w celu ochrony krajobrazu doliny rzecznej	ogółem	w tym utworzone w celu ochrony krajobrazu doliny rzecznej	ogółem	w tym obiekty utworzone w celu ochrony krajobrazu doliny rzecznej
Parki narodowe	2	-	11921	-	0,6	-
Parki krajobrazowe	12	4	207680	98858	10,4	5,0
Obszary chronionego krajobrazu	18	3	138949	54950	7,0	2,7

Ryc. 3. Jedno ze starorzeczy w dolinie Odry w Brodnie (fot. U. Krajewska)

Fig. 3. One of the oxbow lakes in the Odra valley in Brodno (photo U. Krajewska)

ją w województwie dolnośląskim 360 918 ha. Stanowi to 18,1 % całkowitej powierzchni i stawia go pod tym względem na ostatnim miejscu w kraju². W celu bezpośredniej ochrony krajobrazu dolin rzecznych na obszarze województwa utworzono (tab. 1) 4 parki krajobrazowe i 3 obszary chronionego krajobrazu.

Z zestawienia wynika, że niewielka część wielkoobszarowych form ochrony przyrody w bezpośredni sposób chroni krajobraz dolin rzecznych. Największą powierzchnię wśród nich ma zdecydowanie Park Krajobrazowy „Dolina Baryczy” – 70 040 ha oraz znajdujący się obok obszar chronionego krajobrazu o tej samej nazwie – 43 350 ha. Większa część dolin rzecznych, w tym największa rzeka województwa – Odra, są pozbawione ochrony. Jest to bardzo niepokojąca sytuacja, biorąc pod uwagę, że obszar doliny Odry to jeden z najważniejszych korytarzy ekologicznych w Europie [Liro 1995]. Powyższe zestawienie można uzupełnić o obszary Natura 2000

chroniące krajobraz w sposób pośredni. Czternaście obszarów w dolinach rzek, wyznaczonych na podstawie Dyrektywy Siedliskowej, zajmuje łącznie powierzchnię 116 545 ha, co stanowi 5,8 % powierzchni województwa. Natomiast pięć ostoi ptasich, o łącznej powierzchni 71 980 ha, stanowi 3,6 % powierzchni województwa. Należy tu jednak dodać, iż oba typy ostoi często pokrywają się ze sobą oraz z istniejącymi formami ochrony przyrody.

Sytuację mogłaby zmienić realizacja zapisów zawartych w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego. Uzupełnia on istniejący system obszarów chronionych o nowe formy ochrony krajobrazu dolin rzecznych – Lubiąsko-Głogowski Park Krajobrazowy, Nadodrzański Oławsko-Wrocławski Park Krajobrazowy (oba wzdłuż doliny Odry), Park Krajobrazowy Doliny Kwisy oraz obszary chronionego krajobrazu: Dolina Dobrej, Dolina Widawy i Górna Nysa.

Walory krajobrazowe Lubiąsko- Głogowskiego Parku Krajobrazowego

Landscape values of
Lubiąsko-Głogowski
Landscape Park

Powołanie parku krajobrazowego, tworzono go w celu zachowania i popularyzacji wartości przyrodniczych, historycznych i kulturowych oraz walorów krajobrazowych w warunkach zrównoważonego rozwoju, wymaga dokładnego poznania zasobów przyrodniczych, kulturowych, istniejącego zagospodarowania przestrzennego oraz potencjalnych zagrożeń.

Obszar projektowanego Lubiąsko-Głogowskiego Parku Krajobrazowego obejmuje powierzchnię 16 462 ha i znajduje się w obrębie 3 mezoregionów geograficznych. Południowa część parku obejmuje frag-

Ryc. 4. Rozległe obszary łąk w okolicy Przedmościa (fot. U. Krajewska)

Fig. 4. Extensive area of meadows near Przedmoście (photo U. Krajewska)

ment Pradoliny Wrocławskiej. Jest to szeroka na 10–12 km dolina, którą wypełniają osady rzeczne. Środkowa część parku leży na obszarze Obniżenia Ścinawskiego. Odra ma tu przebieg południkowy, a szerokość jej doliny waha się w granicach 6–8 km. Na tym odcinku znajduje się duża liczba starorzeczy. Natomiast część północna parku to fragment Pradoliny Głogowskiej. Pod względem administracyjnym położenie parku jest dość złożone, dlatego, że Odra jest naturalną granicą pomiędzy wieloma powiatami. Obszar parku znajduje się w granicach 8 powiatów i 15 gmin.

Krajobraz i całą przyrodę doliny Odry kształtuje dynamika zmian zachodzących w korycie rzeki. W zależności od zasięgu zalewów oraz wysokości teras akumulacyjnych wykształciły się tu różne typy siedlisk. Warunkuje to bogactwo florystyczne i różnorodność zbiorowisk roślinnych. Możemy tu wyróżnić wszystkie typy siedlisk charakterystyczne dla wolno płynących rzek nizinnych Europy Środkowej. Szczególnie ciekawym elementem doliny są starorzecza (ryc. 3) i rozlewiska z charakterystyczną dla nich roślinnością wodną, występujące głównie na obszarze Obniżenia Ścinawskiego i w Pradolini

Głogowskiej. Ich wielkość sięga od kilku arów do wielohektarowych akwenów o długości nawet 8 km.

Istotną rolę w krajobrazie odgrywają także zbiorowiska łąkowo-bagiennie. Na niższych terasach, na siedliskach połęgowych, wykształciły się łąki wilgotne związku *Calthion* oraz zmiennowilgotne związku *Molinion*. Do najcenniejszych kompleksów należą „Zielone Łąki” na lewym skrzydle pradoliny Odry – między wioskami Zabór Wielki a Przedmoście o pow. ok. 400 ha, kompleks łąk i starorzeczy na odcinku Ścinawa – Przychowa ok. 400 ha (ryc. 4). Na terenie Prado-

Ryc. 5. Lasy łęgowe w okolicy Lubięża (fot. U. Krajewska)

Fig. 5. Riparian forests near Lubięż (photo U. Krajewska)

Ryc. 6. Fasada klasztoru w Lubiążu (fot. autor)

Fig. 6. Facade of the cloister in Lubiąż (photo by the author)

liny Głogowskiej najcenniejszy jest rejon ujścia Baryczy – kompleks bagiennych łąk i starorzeczy na obszarze ok. 700 ha.

Największe znaczenie przyrodnicze, prócz terenów bagienno-torfowiskowych mają nadrzeczne zbiorowiska leśne. Tworzą one rozległe kompleksy łąk topolowo-wierzbowych (*Salici-Populetum*) i jesionowo-wiązowych (*Filario-Ulmetum*) oraz grądów środkowo-europejskich (*Galio-Carpinetum*). Na szczególną uwagę zasługują lasy łąkowe. Są to lasy o najwyższych walorach ekologicznych, wielogatunkowe, różnowiekowe o wielopiętrowym drzewostanie, bogatym podszycie i runie. Dzięki niezwykle bogactwu gatunków i dynamice zjawisk (osuszenia i podtopienia) często uznawane są za odpowiednik lasów równinowych dla naszego klimatu. Najbardziej cenne obszary znajdują się pomiędzy Malczycami a Ścinawą (ryc. 5) [Macicka-Pawlik, Wilczyńska 1998].

Ciągłość i stopień zachowania w/w zbiorowisk dowodzi, że dolina Odry w granicach parku krajobrazowego to doskonale funkcjonujący korytarz ekologiczny. Dzięki zachowaniu wielu fragmentów naturalnej szaty roślinnej – lasów łąkowych i grądowych, które można zaliczyć do najcenniejszych w Europie, możliwa jest naturalna migracja wielu gatunków. Świadczy o tym objęcie tej części doliny ochroną jako obszar Natura 2000 oraz liczby chronionych siedlisk oraz gatunków roślin i zwierząt:

- 11 typów siedlisk wymienionych w Dyrektywie Siedliskowej;
- 35 gatunków ptaków wymienionych w Dyrektywie Ptasiej m.in. największe w Środkowej Europie populacje dzięcioła średniego i łabędzia krzykliwego, co sprawiło, że ostoja została wpisana na europejską listę Important Bird Areas;
- 39 gatunków zwierząt chronionych na mocy konwencji międzynarodowych m.in. wydra;
- 41 gatunków roślin wymienionych w polskiej *Czerwonej Księdze roślin* m.in. kotewka orzech wodny i salwinia pływająca.

Niepodważalne walory przyrodnicze i ekologiczne obszaru projektowanego parku uzupełniają walory kulturowe. W Szczepanowie warto zobaczyć barokowy pałac z parkiem krajobrazowym, w Ścinawie fragmenty murów miejskich, ratusz oraz mosty na Odrze, a w miejscowości Chobienia ruiny pałacu z parkiem i rynek z fontanną. Jednak z miejscowości położonych na obszarze parku szczególnie wartościowy jest Lubiąż. Znajduje się tam, nazywany arcydziełem śląskiego baroku kompleks pałacowo-klasztorny – drugi, co do wielkości obiekt sakralny na świecie (ryc. 6, 7).

Ryc. 7. Wnętrze klasztoru w Lubiążu (fot. autor)

Fig. 7. Interior of the cloister in Lubiąż (photo by the author)

Główne zagrożenia

Main threats

Mówiąc o dolinie Odry na obszarze projektowanego parku nie wolno zapomnieć o zagrożeniu, jakie niesie ze sobą budowa stopnia wodnego „Malczyce”. Trwałe spiętrzenie rzeki spowoduje naruszenie naturalnego obiegu wody w terenie przyległym. Powyżej stopnia, gdzie tereny są w tej chwili przesuszone, w wyniku drenującego charakteru rzeki na odcinku Brzeg Dolny – Malczyce, nastąpi spiętrzenie wody. Jaki będzie to miało wpływ na otaczające środowisko? Zdania wśród naukowców są podzielone. Wielu uważa, że będzie to zjawiskiem korzystnym dla lasów łęgowych, bo spowoduje zahamowanie dalszego obniżania poziomu wody gruntowej. Efektem będzie uwilgotnienie wierzchnich warstw profilu glebowego, co uchroni lasy łęgowe od wyginięcia [Olszewska i in. 2004]. Inni twierdzą jednak, że te cenne obszary nie wytrzymają trwałego zalania i znaczna ich część przestanie istnieć. Stanie się tak, ponieważ obniżenie poziomu wód gruntowych poniżej stopnia „Brzeg Dolny” jest stanem trwającym już od kilkudziesięciu lat i wiele drzew przystosowało się do tego rozbudowując głęboki system korzeniowy. Nagłe podniesienie i trwałe utrzymanie poziomu wód gruntowych będzie dla wielu gatunków niemożliwe do przetrwania [Dunajski, Krukowski 2001]. Poniżej spię-

trzenia nastąpi natomiast wzmocnienie erozji dennej, które spowodują ten sam proces obniżania poziomu wód gruntowych, jak w przypadku stopnia wodnego „Brzeg Dolny”. Zagroża to jednym z najbardziej cennych obszarów lasów łęgowych pomiędzy Malczycami a Lubiążem. Ponadto tego typu budowla na rzece będzie stanowić barierę w ciągłości ekologicznej, co ograniczy migrację ryb. Jednak w celu minimalizacji stopnia tych zaburzeń wybudowane zostaną tzw. przepławki.

Analiza wrażliwości i pojemności krajobrazu

Landscape sensitivity and capacity analysis

Utworzenie parku krajobrazowego jest dopiero pierwszym etapem na drodze do zachowania dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego na tym obszarze. W przeciągu 5 lat od utworzenia należy sporządzić plan ochrony, który będzie określał podstawowe zasady ochrony i kształtowania krajobrazu. Należy tu zaznaczyć, że najlepszą formą ochrony jest odpowiednie zagospodarowanie, uwzględniające przede wszystkim wymogi utrzymania ładu przestrzennego, walory architektoniczne i krajobrazowe, wymagania ochrony środowiska i dziedzictwa kulturowego.

Istotnym elementem planu ochrony powinno być, zatem studium krajobrazu formułujące wytyczne planistyczne, mające w różnym stopniu ograniczać lub dopuszczać skalę i rodzaj różnych form zainwestowania [Kistowski 2003]. Pozwoli na to analiza wrażliwości i pojemności krajobrazu, poprzedzone delimitacją i oceną wartości jednostek krajobrazowych. Wrażliwość krajobrazu oznacza stopień odporności na zmiany powstałe w wyniku wprowadzenia nowych lub przekształcenia istniejących elementów zagospodarowania przestrzennego. Tereny o dużej wrażliwości krajobrazu to takie, w których jakakolwiek ingerencja w istniejące zagospodarowanie może spowodować znaczącą utratę wartości krajobrazu – przykładem mogą być tereny wyeksponowane, znajdujące się na przedpolu panoram. W przypadku terenów o niskiej wrażliwości krajobrazu samo wprowadzenie zmian w zagospodarowaniu nie spowoduje utraty ich wartości. Stanie się tak dopiero po wyróżnieniu formy. Przykładem mogą być tereny słabo wyeksponowane, osłonięte istniejącymi zabudowaniami lub zielenią wysoką. Zestawienie dokonanej oceny wrażliwości z wartością poszczególnych jednostek krajobrazowych pozwoli na określenie pojemności krajobrazu. Oznacza ona zdolność do przyjmowania zmian zagospodarowania przestrzennego bez widocznych negatywnych efektów w strukturze i fizjonomii krajobrazu. Tereny o wysokiej pojemności kra-

jobrazu to takie, które charakteryzują się niską wartością i niską wrażliwością. Duże zmiany w zagospodarowaniu na takim obszarze nie wpłyną znacząco na percepcję krajobrazu. Natomiast tereny o niskiej pojemności to te, które mają wysoką wartość i wysoką wrażliwość krajobrazu. Oznacza to, że na tym obszarze nie będą możliwe zmiany istniejącego stopnia zagospodarowania [Swanwick 2004].

Przeprowadzenie takiej analizy oraz porównanie jej z dynamiką zmian zagospodarowania przestrzennego w ostatnich latach pozwoli określić obszary problemowe oraz stworzyć wytyczne do dokumentów planistycznych dla każdej z wydzielonych jednostek krajobrazowych. Końcowym efektem tych działań będzie wskazanie obszarów priorytetowych dla ochrony i kształtowania krajobrazu.

Piotr Krajewski

Katedra Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Department of Spatial Management
Wrocław University of Environmental and Life Sciences

Przypisy

¹ W przestudiowanej dokumentacji pojawia się najpierw nazwa Park Krajobrazowy „Dolina Odry I”, następnie Odrzański Park Krajobrazowy, a w najnowszych dokumentach planistycznych Lubiąsko-Głogowski Park Krajobrazowy.

² Wg danych GUS – stan na 31.XII.2007 r.

Literatura

1. Bobrowicz G., Konieczny K., 2002, *Odrzański Park Krajobrazowy*, Fundacja Ekologiczna „Zielona Akcja”, Legnica.
2. Dunajski A., Krukowski M., 2001, *Zagrożenia środowiska przyrodniczego doliny Odry związane z budową stopnia wodnego Malczyce* [w:] „Odra – europejski korytarz ekologiczny” (materiały na międzynarodową konferencję), Wrocław.
3. Jankowski W., 1995, *Park krajobrazowy Dolina Odry I*, Wrocław.
4. Kistowski M., 2003, *Ocena odporności środowiska na degradację oraz jego zdolności do regeneracji* (opracowanie przygotowane dla TUP), Gdańsk.
5. Liro A., 1995, *Koncepcja krajowej sieci ekologicznej ECONET – Polska*, Fundacja IUCN, Warszawa.
6. Macicka-Pawlik T., Wilczyńska W., 1998, *Wartości przyrodnicze projektowanego parku krajobrazowego „Dolina Odry I”*, *Prace Botaniczne*, t. 74, s. 165–200.
7. Olszewska B., Pływaczyk L., Łyczko W., 2004, *Warunki wodne w dolinie Odry na odcinku Brzeg Dolny – Malczyce* [w:] „Przegląd Geologiczny”, vol. 52, s. 1086–1087.
8. *Opracowanie ekofizjograficzne województwa dolnośląskiego*, 2005, Wojewódzkie Biuro Urbanistyczne we Wrocławiu.
9. Raszka B., Krajewski P., 2009, *Możliwości rozwoju turystyki a ochrona wartości krajobrazowych na obszarze gminy Środa Śląska* [w:]

„Problemy Ekologii Krajobrazu”, t. 25, s. 39–46.

10. Swanwick C., 2004, *Topic Paper 6: Techniques and Criteria for judging capacity and sensitivity*, Sheffield, Countryside Agency and Scottish Natural Heritage.

Bulwary nadwiślańskie w Warszawie – rozwiązania studentów

Kinga Rybak, Kinga Zinowiec-Cieplik

Boulevards on
the Vistula River
Bank – Students'
Projects

Zajęcia z przedmiotu „Projektowanie krajobrazu miasta” prowadzonego w ramach studiów magisterskich na WOIAK w SGGW mają na celu przybliżenie studentom złożonego kontekstu przestrzeni miejskiej. Powiązania krajobrazowe i widokowe, jasne i czytelne dla każdego projektanta krajobrazu uzupełnione są w tym wypadku skomplikowanymi relacjami kulturowymi, historycznymi, społecznymi. Na nie znowuż nakładają się, szczególnie chronione w krajobrazie zurbanizowanym, wartości przyrodnicze. Zanim jednak studenci otrzymują zadanie o wysokim stopniu skomplikowania, jakim niewątpliwie był przykład Bulwarów nadwiślańskich, uczestniczą w zajęciach dających teoretyczne podstawy odnośnie struktur formalnych i funkcjonalnych składających się na krajobraz miasta.

Podstawą pierwszych zajęć były zasadnicze pojęcia dotyczące kompozycji urbanistycznej wprowadzone przez Kevina Lyncha (1960 r.) i Kazimierza Wejcherta (1984 r.), takie jak:

- najważniejsze punkty miasta – dominanty zwane również *landmarkami*,
- pośrednie formy orientacyjne w przestrzeni takie jak punkty charakterystyczne a także,
- główne osie kompozycyjne – *patos* – krzyżujące się w punktach węzłowych – nodes.

Ponadto studenci poznawali pojęcie wnętrza – dzielonego w zależności od proporcji na *architek-*

toniczne, urbanistyczne i krajobrazowe.

Wszystkie wymienione podstawowe elementy kompozycji urbanistycznej tworząc struktury miasta podlegają wzajemnym relacjom a zwłaszcza:

- sekwencja „prowadzenia – zatrzymania – wyprowadzenia”,
- oraz współzależności pomiędzy wnętrzami nazywane przez K. Wejcherta [Wejchert 1984] „wnętrzami sprzężonymi”.

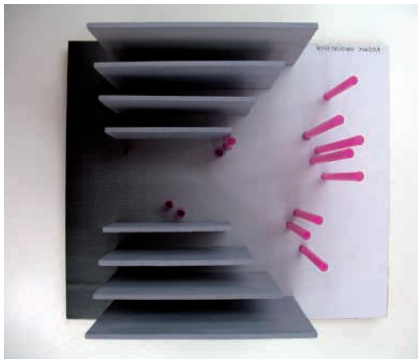
Przy początkowym nauczaniu zastosowano obydwa powyższe pojęcia jako punkt wyjścia do tworzenia abstrakcyjnych struktur przestrzennych zderzających pojęcia formowania kompozycji z podświadomymi archetypami kultury.

„Prowadzenie – Zatrzymanie – Wyprowadzenie”, opierało się na obserwacji i rozpoznaniu w mieście trzech bazowych pojęć kompozycji urbanistycznej, a następnie na przetransformowaniu ich na prostą, często „przedmiotową” (w skali) formę. W ćwiczeniu liczyło się nie tylko zrozumienie tematu i wiarygodne przedstawienie powyższych pojęć, ale również oryginalność pomysłu będąca często niespodziewaną syntezą rzeczywistości. Dozwolone było operowanie dowolnym materiałem, fakturą jak i kolorem.

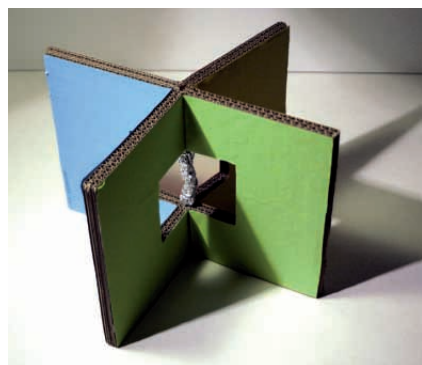
Przykładowa praca autorstwa Magdaleny Kozak wykorzystując papier i różowe plastikowe rurki, nawiązała do współczesnej estetyki filmów rysunkowych takich jak np. japońskie mangi. Prowadzenie jest tu-

Ryc. 1. Model Magdaleny Kozak

Fig. 1. Model by Magdalena Kozak

taj rytmem prostych tekturowych, szarych elementów. Zatrzymanie zaś tworzy silny, różowy kontrast plastikowych słomek, ich rozrzedzenie stanowi wyprowadzenie. Natomiast Joanna Zimiańska w swoim modelu zaproponowała układ koncentryczny, który wariację na temat podziału koła. Odpowiednio zestawiona struktura ścian tworzy zarówno prowadzenie, jak i zatrzymanie i wyprowadzenie. Elementy graficzne namalowane pastelą nadają makiem dynamiki. Zupełnie inna była praca Doroty Letachowicz wykorzystująca przezroczystą siatkę i motyw drogi, przejścia i kolejnej drogi. Minimalistyczna forma oraz wycucie proporcji i kolorów powodują, że odbiera się tą kompozycję jako elegancją rzeźbę.

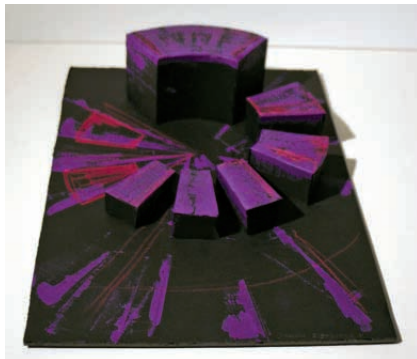

Ryc. 4. Model Aleksandra Lacha

Fig. 4. Model by Aleksander Lach

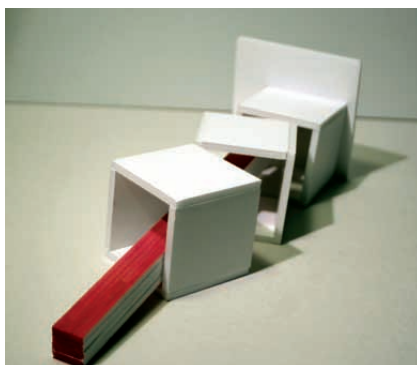
Ryc. 2. Model Joanny Zimiańskiej

Fig. 2. Model by Joanna Zimiańska

Pojęcie „wnętrz sprzężonych” jako kolejne zadanie miało zwrócić uwagę na zjawisko przenikania się przestrzeni pod względem formalnym i funkcjonalnym. Teoretyczne oraz abstrakcyjne podejście do rozwiązywanego problemu miało na celu nie tylko ideowe i syntetyczne zdefiniowanie pojęcia, ale także zajęcia stanowiska odnośnie relacji wewnątrz – zewnątrz: gdy mowa o „wnętrzu” to jego relacje zawsze będą określane w stosunku do tego co „na zewnątrz”.

Aleksander Lech zaaranżował element sprzęgający w geometrycznym środku kompozycji. Połyskujący „słup” tworzy zarówno oś struktury w znaczeniu symbolicznym, jak i konstrukcyjnym. Natomiast zróżnicowanie kolorystyczne poszczegół-

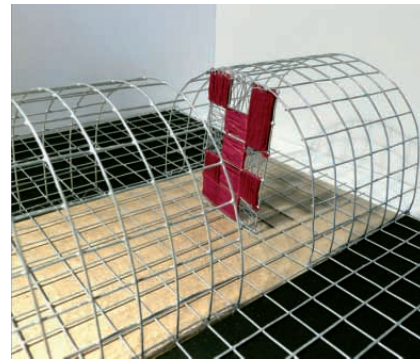

Ryc. 5. Model Rafała Stompóra

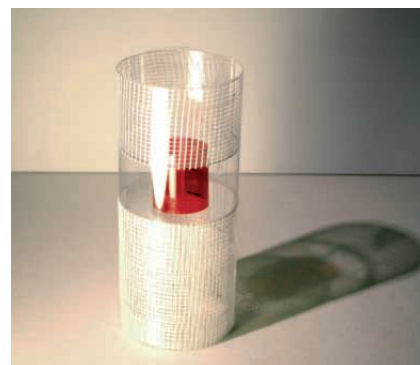
Fig. 5. Model by Rafał Stompór

Ryc. 3. Model Doroty Lechtachowicz

Fig. 3. Model by Dorota Lechtachowicz

nych wnętrz podkreśliło ich odmienność w symetrycznym układzie. Rafał Stompór natomiast przedstawił sprzężenie poprzez czerwony drewniany słup przenikający nałożone na niego monochromatyczne wnętrza. Lokalizacja tego słupa jest ruchoma, a mimo to zawsze buduje on oś i zaznacza centrum kompozycji, mimo że, nigdy nie osiąga położenia geometrycznego środka. Sytuacja czytelna jest zarówno w układzie wertykalnym, jak i horyzontalnym. Praca Katarzyny Grudnej to propozycja wyraźnie symboliczna, gdzie dwa półprzezroczyste walce tworzą koncentryczny układ „zawiniętych” wokół własnej i wspólnej osi, wzajemnie się przenikających wnętrza. Centralna przestrzeń czerwonego walca przez swoją wyróżniającą się powłokę sta-

Ryc. 6. Model Katarzyny Grudnej

Fig. 6. Model by Katarzyna Grudna

je się również „sacrum” całego układu. Z jej wnętrza poznanie otoczenia poddane jest filtracji materiału i barwy ścian. Ściany zewnętrznego walca o zmiennej fakturze i stopniu przezroczystości pozwalają na różnorodne doświadczanie kolorystyki i faktury, które nakładając się na siebie, tworzą helioplastyczny kalejdoskop.

W przedstawionych modelach najważniejszy był przekaz informacji i próba stworzenia „idei” wokół zasadniczych pojęć kompozycji urbanistycznej. Modele te przedstawiając symbolicznie zadane tematy zbliżyły się nieświadomie do archetypicznego modelu przestrzeni egzystencjalnej. Natomiast poszukiwanie symbolu idei zasadniczych pojęć stosowanych w urbanistyce, prowadzi do umiejętnego odnajdywania i/lub stosowania podstawowych elementów kompozycji urbanistycznej w rzeczywistym, współczesnym często trudnym w odbiorze krajobrazie miasta, co pokazują następne prace studentów dotyczące projektu lewobrzeżnego bulwaru nad Wisłą.

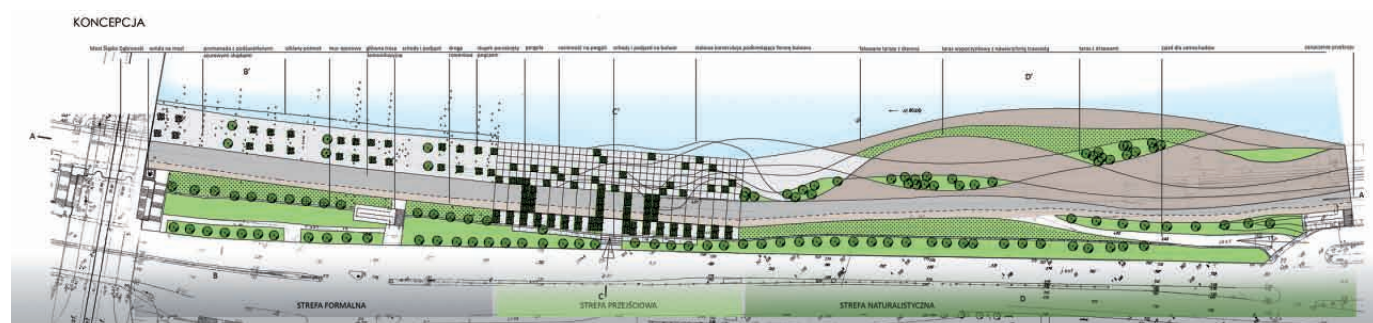
Prezentowane projekty przygotowywano w 3–4 osobowych gru-

pach, każda grupa zajmowała się wybranym odcinkiem bulwaru i każda zaproponowała indywidualne podejście do rozwiązywanego problemu stając się jednocześnie głosem w dyskusji na temat relacji miasta do rzeki. Etap projektowy poprzedzony został szczegółowymi analizami w zakresie historii tej części Warszawy, jej układu komunikacyjnego zarówno tras szybkiego ruchu jak i tras pieszych oraz rowerowych, powiązaniom widokowym i kompozycyjnym ze szczególnym uwzględnieniem panoramy Warszawskiej Starówki i powiązaniami z prawobrzeżną Warszawą, analizom poddane zostały tereny wartościowe przyrodniczo wymagające ochrony. Wszystkie prace projektowe miały także jednoznacznie określone minimum programowe, na które składały się: trasa spacerowa z miejscami odpoczynkowymi nad rzeką, miejsca bliskiego kontaktu z rzeką, punkty widokowe oraz trasa rowerowa. Każdy z zespołów w swojej pracy miał dać odpowiedź na pytanie czy przy danym odcinku bulwaru można organizować miejsca cumowania promów i statków. Każdy

z zespołów miał możliwość rozbudowywania programu rekreacyjnego.

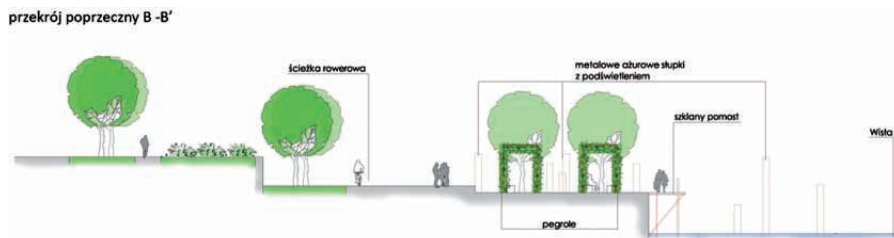
Zespół Ewy Bujko, Mileny Jaszczak i Moniki Domanowskiej zajął się odcinkiem pomiędzy ul. Karową a mostem Śląsko-Dąbrowskim. Proponowana kompozycja zakładała silne zgeometryzowanie układu w najbliższym sąsiedztwie mostu Śląsko-Dąbrowskiego, które łagodnie przechodzi w układ o miękkich falujących liniach w bliskim sąsiedztwie skweru przy Centrum Nauki Kopernik. Całość podzielona została na trzy strefy: formalną, przejściową, naturalistyczną.

Każda ze stref wyróżniona została nieco odmiennym zagospodarowaniem. Ażurowe podświetlane słupki, z których część ma być porośnięta pnączami oraz prostokątny przezroczysty pomost nadały strefie formalnej geometryczną strukturę nawiązującą do ortogonalnej siatki ulic. Część słupków wchodzi w wodę stając się jednocześnie „szwem” łączącym rzekę z miastem. Strefę naturalistyczną budują falujące drewniane tarasy poprzęplatanie trawiastymi i drzewiastymi poziomami, two-

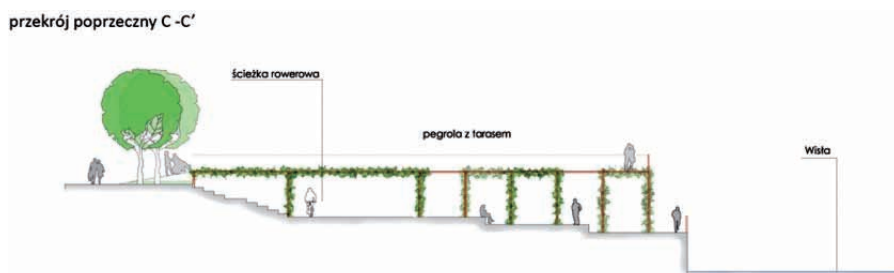
Ryc. 7. Koncepcja zagospodarowania odcinka bulwaru nadwiślańskiego (oprac. E. Bujko, M. Jaszczak i M. Domanowska)

Fig. 7. A concept of management of a section of the Vistula riverbank boulevard (by E. Bujko, M. Jaszczak and M. Domanowska)

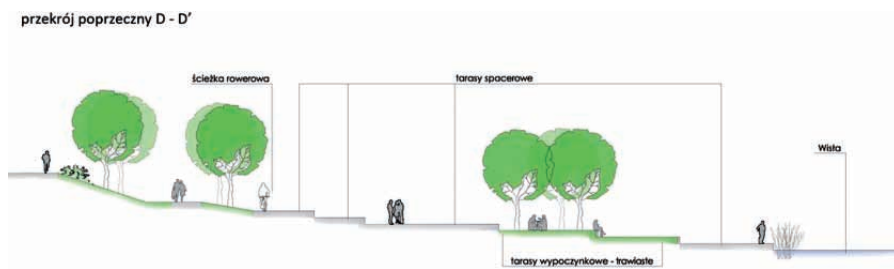
Ryc. 8. Przekrój przez strefę formalną (oprac. E. Bujko, M. Jaszczak i M. Domanowska)

Fig. 8. A sectional view of the formal zone (by E. Bujko, M. Jaszczak and M. Domanowska)

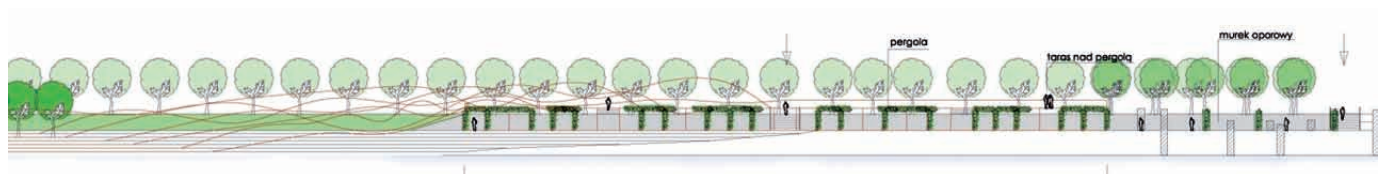
Ryc. 9. Przekrój przez strefę przejściową (oprac. E. Bujko, M. Jaszczak i M. Domanowska)

Fig. 9. A sectional view of the transition zone (by E. Bujko, M. Jaszczak and M. Domanowska)

Ryc. 10. Przekrój przez strefę naturalistyczną (oprac. E. Bujko, M. Jaszczak i M. Domanowska)

Fig. 10. A sectional view of the naturalistic zone (by E. Bujko, M. Jaszczak and M. Domanowska)

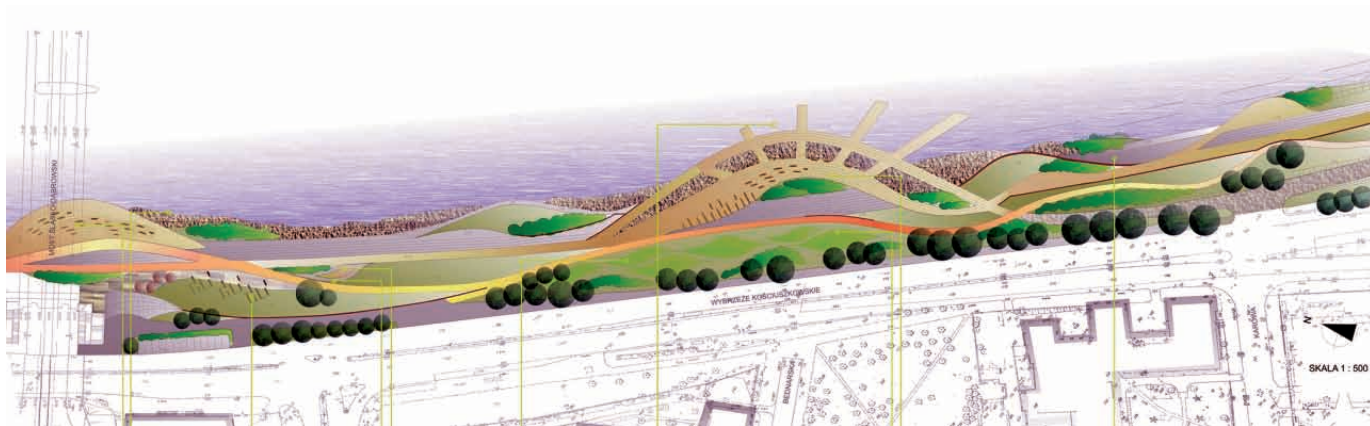
Ryc. 11. Przekrój podłużny pokazujący wnikanie elementów geometrycznych i naturalistycznych do strefy przejściowej (oprac. E. Bujko, M. Jaszczak i M. Domanowska)

Fig. 11. Horizontal section showing penetration of the geometric and naturalistic elements into the transition zone (by E. Bujko, M. Jaszczak and M. Domanowska)

rzając miejsca zatrzymania i odpoczynku. Tarasy zostały częściowo ujęte w schody schodzące do rzeki, co spełnia stawiany wymóg kontaktu z wodą. W strefie tej, formalnie łączącej bulwar z pobliskim skwerem oraz ogrodem biblioteki BUW, znajdują się stalowe konstrukcje, których geometria wynika z układu tarasów. Konstrukcje te przenikają do strefy przejściowej, która łączy w sobie uporządkowaną geometrię z frywolną organiką. Kompozycja ortogonalna w tej strefie została zaznaczona układem pergoli będących jednocześnie rozbudowanym systemem modułów słupków z pnączami ze strefy geometrycznej. Konstrukcja pergoli, dzięki zróżnicowanym wysokościami terenu pełni także rolę tarasu widokowego.

Próba powiązania kompozycji geometrycznej z organiczną na stosunkowo, krótkim odcinku bulwaru, daje obraz jak mocno zróżnicowane jest najbliższe sąsiedztwo bulwaru i jak złożony choćby pod względem formalnym jest jego kontekst.

Inna praca zespołu Agnieszki Gasparskiej, Mżagdaleny Kowa-

Ryc. 12. Koncepcja zagospodarowania odcinka bulwaru nadwiślańskiego (oprac. A. Gasparska, M. Kowalewska, J. Krysińska, A. Kryska)

Fig. 12. A concept of management of a section of the Vistula riverbank boulevard (by A. Gasparska, M. Kowalewska, J. Krysińska, A. Kryska)

lewskiej, Joanny Krysińskiej i Anny Kryskiej, poświęcona temu samemu odcinkowi bulwaru, została oparta na kępowym układzie brzegów Wisły. Ideę projektową zaczerpnięto ze struktury morfologicznej rzeki, która jest charakterystyczna dla jej warszawskiego odcinka. W związku z tym proponowana kompozycja tworzy delikatnie falujący układ, chroniący roślinność przybrzeżną, z drewnianymi pomostami, niewielkimi wzniesieniami, organicznymi obsadzeniami traw rabatowych. Również i w tym projekcie uwzględniono schody – zejście nad wodę.

Natomiast program rekreacyjny rozbudowano o kawiarnię i galerię plenerową.

Proponowana kompozycja jest przykładem dużej wrażliwości autorów na walory rzeki, jej specyfikę i wpływ na kształtowanie się nadbrzeżnych terenów jak np. Kępa Potocka. Doprowadziło to autorki do wydobycia i podkreślenia, w kompozycji bulwaru, naturalnego charakteru Wisły.

Zupełnie odmienna jest propozycja Marty Ignaczak i Grzegorza Koperskiego obejmująca odcinek bulwaru na wysokości Starego Miasta.

Ryc. 13. Widok na nabrzeże od strony wejścia przy ul. Karowej w kierunku Mostu Śląsko-Dąbrowskiego (oprac. A. Gasparska, M. Kowalewska, J. Krysińska, A. Kryska)

Fig. 13. A view of the riverbank from the entry into Karowa street in the direction of Śląsko-Dąbrowski Bridge (by A. Gasparska, M. Kowalewska, J. Krysińska, A. Kryska)

W tym wypadku autorzy skupili się na funkcji brzegu rzeki jako miejsca przystani statków i promów, dając rozwiązanie zgeometryzowane, a zarazem eleganckie. Całość układu podzielono na trzy odmienne funkcjonalnie części zgodnie z przebiegiem przejść podziemnych projektując na ich osiach:

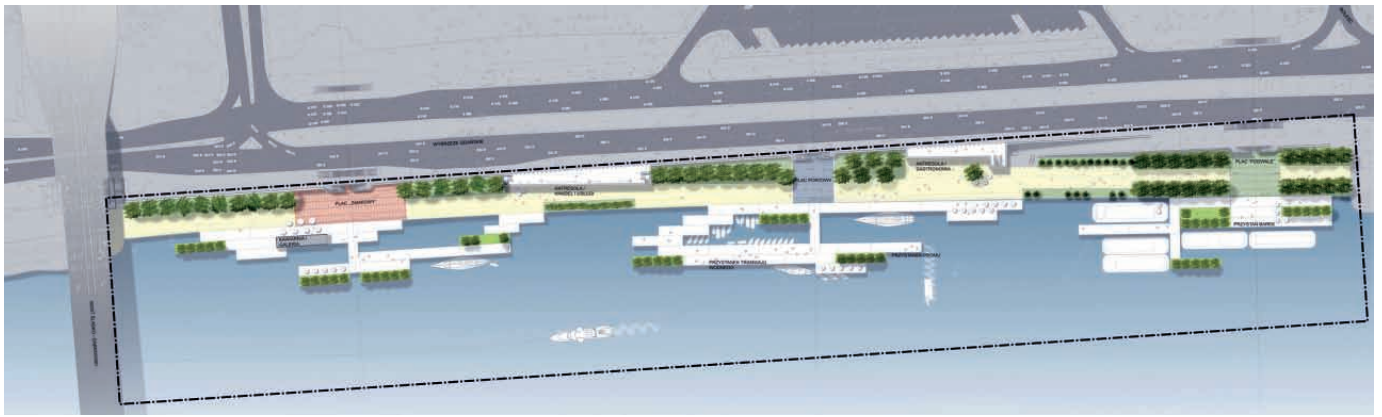
- plac Zamkowy – na wysokości Zamku Królewskiego,
- plac portowy – na wysokości Góry Gnojnej,
- plac Podwale – na wysokości Barbakanu.

Plac Zamkowy tworzy rozległą przestrzeń z kawiarnią i wchodzącym pomostem w nurt rzeki.

Plac portowy to przystań dla tramwajów wodnych i promów z rozbudowanym układem pomostów. Plac Podwale tworzy przystań barek. Między placem portowym i Podwale zlokalizowano antresolę z punktem gastronomicznym.

Projektowana kompozycja, poprzez wyjście pomostami w rzekę pozwala na dostrzeżenie panoramy Starego Miasta ponad murem oporowym, jaki oddziela bulwar od Wisłostrady.

Układ palców pod względem ich znaczenia w projektowanej strukturze jest bardzo czytelny:

Ryc. 14. Koncepcja zagospodarowania odcinka bulwaru nadwiślańskiego (oprac. M. Ignaczak i G. Koperski)

Fig. 14. A concept of management of a section of the Vistula riverbank boulevard (by M. Ignaczak and G. Koperski)

Ryc. 15. Widoki poszczególnych placów (oprac. M. Ignaczak i G. Koperski)

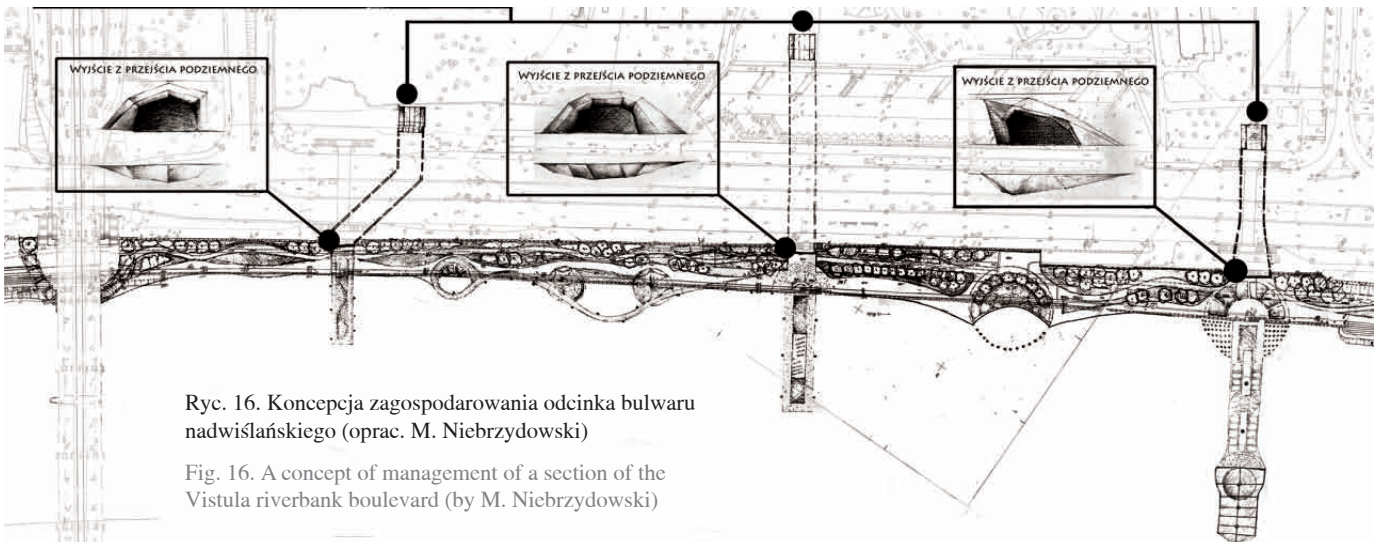
Fig. 15. Views of particular squares (by M. Ignaczak and G. Koperski)

- najistotniejszy, największy, i najbardziej prestiżowy to oczywiście plac Zamkowy, tworzący ważne miejsce spotkań,
- drugie miejsce zajmuje plac portowy – mniejszy pod względem powierzchni samego placu, większy pod względem powierzchni pomostów, staje się węzłem komunikacyjnym gdzie krzyżują się drogi lądowe z rzecznyymi,
- i ostatni najbardziej odległy – plac Podwaie tworzy miejsce cumowania barek, których funkcja staje się

w tym wypadku najmniej publiczna a najbardziej prywatna w stosunku do pozostałych placów.

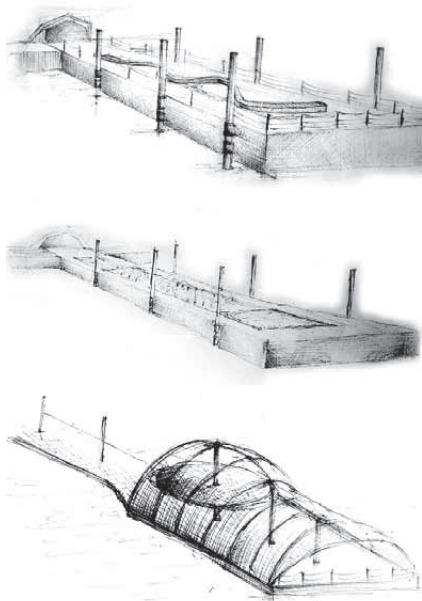
Projekt Marty Ignaczak i Grzegorza Koperskiego ukazuje przywiązanie jego autorów do rozwiązań urbanistycznych opartych na sztywnej siatce ortogonalnej. Mimo to, projektantom udało się uzyskać dynamiczny układ, dzięki zróżnicowanej wielkości poszczególnych wnętrz placów i powcinanych pomostów z licznymi uskokami i wewnętrznymi basenami.

Mateusz Niebrzydowski dał zupełnie odmienną odpowiedź na problem powiązania Starego Miasta z bulwarem. Mimo, iż zajął się on tym samym odcinkiem, co M. Ignaczak i G. Koperski to istniejące przejścia podziemne stały się w jego projekcie osiami nie tylko łączącymi bulwar ze Starówką, ale również i może przede wszystkim powiązania samej rzeki z miastem. Autor zaproponował w koncepcji udrożnienie przejść podziemnych pod Wisłostradą na wysokości

Ryc. 16. Koncepcja zagospodarowania odcinka bulwaru nadwiślańskiego (oprac. M. Niebrzydowski)

Fig. 16. A concept of management of a section of the Vistula riverbank boulevard (by M. Niebrzydowski)

Ryc. 17. Widoki pomostów
(oprac. M. Niebrzydowski)

Fig. 17. Views of piers
(by M. Niebrzydowski)

murów oporowych nadając im charakterystyczną formę grot u wylotu, których pojawią się długie pomosty wchodzące w rzekę. Cała kompozycja nieco „barokowa” w swym wyrazie próbuje sprostać wymagającemu sąsiedztwu Starego Miasta i Zamku Królewskiego. Kręte drogi, mnogość form kolistych nieco przytłacza, rozbudowana dekoracyjność pomostów wymaga korekty i uproszczenia. Nie mniej jednak projekt ten jednoznacznie zajął stanowisko w dyskusji na temat jak „przejść” Wybrzeże Gdańskie, jak pokonać jego barierę i połączyć na nowo Starówkę z rzeką.

Ryc. 18. Koncepcja zagospodarowania odcinka bulwaru nadwiślańskiego
(oprac. A. Bagińska, J. Fabisiak i K. Garncarz)

Fig. 18. A concept of management of a section of the Vistula riverbank boulevard
(by A. Bagińska, J. Fabisiak and K. Garncarz)

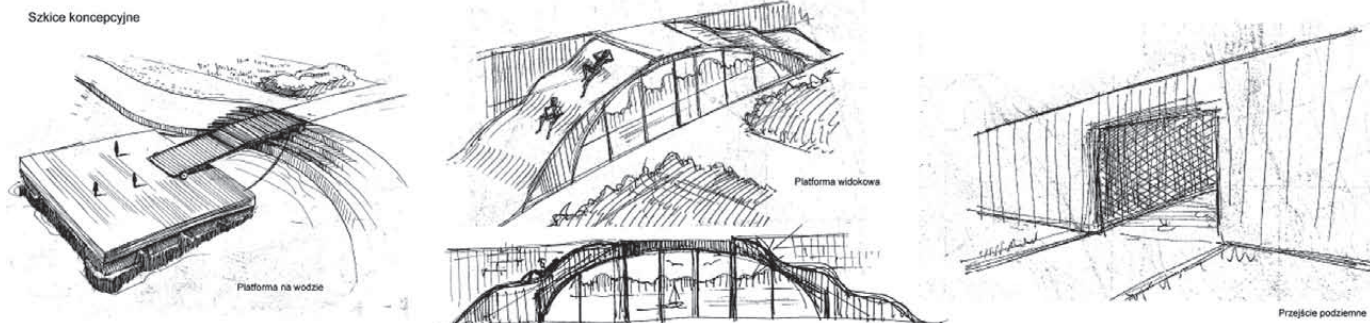

Ryc. 19. Model zagospodarowania odcinka bulwaru nadwiślańskiego
(oprac. A. Bagińska, J. Fabisiak i K. Garncarz)

Fig. 19. A model of management of a section of the Vistula riverbank boulevard
(by A. Bagińska, J. Fabisiak and K. Garncarz)

Bardziej udaną propozycją pod tym względem jest projekt autorstwa Aleksandry Bagińskiej, Joanny Fabisiak i Katarzyny Garncarz. Koncepcja ich nie tylko udrażnia przejścia pod Wybrzeżem Gdańskim, ale również je zwielokrotnia. Proponowany rytmiczny układ pięciu (a nie jak dzisiaj trzech) przejść podziemnych z pomostami – platformami wodnymi na ich przedłużeniu czyni kompozycję czytelną i klarowną. W tym wypadku każde z przejść jest równoważne z pozostałymi. Pomiedzy pomostami – platformami wodnymi projekt zakłada budowę platform wi-

dokowych równych z poziomem ulicy Wybrzeża Gdańskiego. W podziemiu, których, na obniżonym w stosunku do ulicy poziomie, zlokalizowane zostaną różnego rodzaju usługi np. przystanek tramwaju wodnego czy kawiarnia. Linia brzegowa natomiast pozostaje w kontraście do prostego układu platform. Jej falista i zestopniowana forma pozwala na bliiski kontakt z wodą, wzbogaca jednoodnorodny rytm platform, a także urozmaica kompozycję czyniąc ją atrakcyjniejszą pod względem samej formy, ale również pozwalając na bogatszą ofertę wypoczynkową.

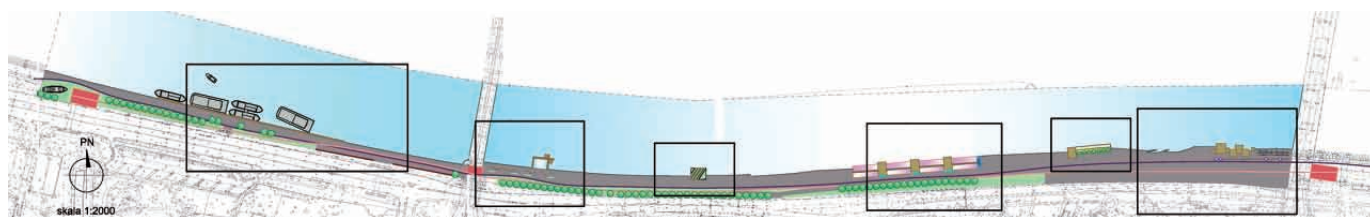

Ryc. 20. Widoki (oprac. A. Bagińska, J. Fabisiak i K. Garncarz)

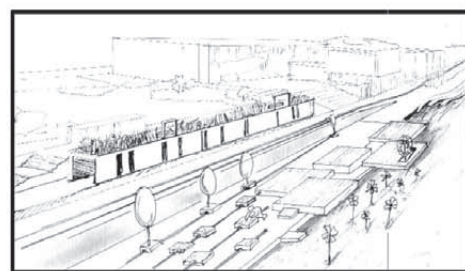
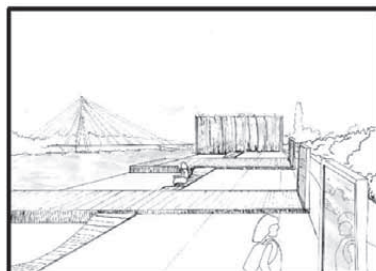
Fig. 20. Views (by A. Bagińska, J. Fabisiak and K. Garncarz)

Ryc. 21. Koncepcja zagospodarowania odcinka bulwaru nadwiślańskiego (oprac. P. Radek, M. Muszyńska, A. Nawrot)

Fig. 21. A concept of management of a section of the Vistula riverbank boulevard (by P. Radek, M. Muszyńska, A. Nawrot)

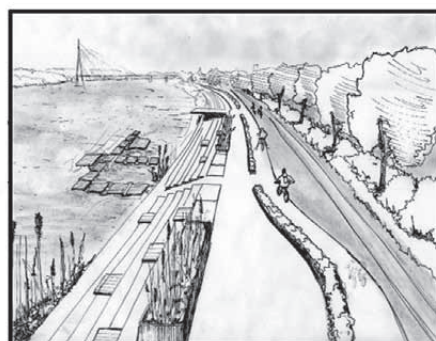

Ciekawą propozycję przedstawił zespół Pauliny Radek, Marty Muszyńskiej oraz Agaty Nawrot obejmując swym zasięgiem najdłuższy odcinek pomiędzy mostem Świętokrzyskim a Podwalem. Tak długi dystans pozwolił autorkom na sprecyzowanie i rozszerzenie oferty programowej o interesujący element, jakim jest kolejka „podróżująca w czasie”. Praca ta najsilniej ze wszystkich, nawiązała w swej idei do historii oraz przyszłości miejsca i jego najbliższego otoczenia. Projekt został podzielony na trzy strefy podobnie jak pierwsza z omawianych prac, jednak podział ten związany został nie z samą formą projektowanej przestrzeni, ale z jej relacjami do czasu. Powstała strefa przyszłości w najbliższym sąsiedztwie Centrum Nauki Kopernik, skierowana do ludzi młodych, będąca w swym założeniu miejscem spotkań z szeroko pojętą nauką i kulturą. Wyposażona w atrakcyjne ruchome siedziska, przesuwane na sznycach parasole, elementy poruszane siłą prądów rzeki i wiatru tworzy przestrzeń wybiegającą w przyszłość. Następna strefa – teraźniejszości to strefa uniwersalna, oferująca wypoczynek w bezpośrednim kontakcie z wodą i otaczającym krajobrazem. Zaprojektowano tu drewniane kładki nad wodą, a jedną z nich powiązano widokowo z wylotem kanału z Portu Praskiego po drugiej stronie rzeki. I ostanía strefa, na wysokości Starego Miasta – to strefa przeszłości. Kompozycja tej części bulwaru nawiązuje mocno do historii i pamięci miej-

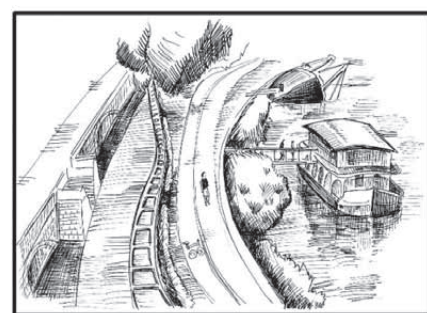
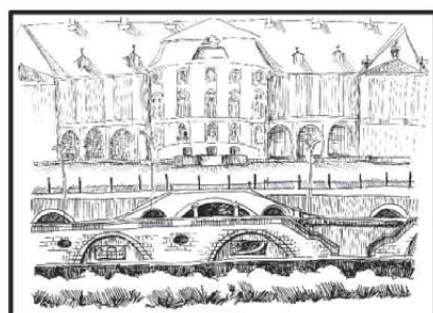
Ryc. 22. Strefa przyszłości (oprac. P. Radek, M. Muszyńska, A. Nawrot)

Fig. 22. Zone of the future (by P. Radek, M. Muszyńska, A. Nawrot)

Ryc. 23. Strefa teraźniejszości (oprac. P. Radek, M. Muszyńska, A. Nawrot)

Fig. 23. The present zone (by P. Radek, M. Muszyńska, A. Nawrot)

Ryc. 24. Strefa przeszłości (oprac. P. Radek, M. Muszyńska, A. Nawrot)

Fig. 24. Zone of the past (by P. Radek, M. Muszyńska, A. Nawrot)

sca. W tej strefie, obok barek – restauracji, projekt zakłada lokalizację, galerii starych zdjęć ukazujących historię tego miejsca wraz z jego najbliższym otoczeniem w tym historię panoramy Starego Miasta.

Wszystkie trzy strefy łączyć ma kolejka „podróżująca w czasie” przypominająca zabytkowy tramwaj przejeżdżający przez bulwar. Zarówno galeria zdjęć historycznych widoków nadwiślańskiej Warszawy jak trasa kolejki mają obok rekreacyjnego charakteru również istotną rolę edukacyjną.

Przedstawione projekty studenckie pomimo swoich niedociągnięć dają ciekawą odpowiedź na trudny temat wielopłaszczyznowych relacji pomiędzy strukturą miasta a brzegiem rzeki, historią a teraźniejszością miejsca, jego tożsamością. W tym wypadku brak doświadczenia zawodowego autorów okazał się zaletą, pozbawieni zahamowań wynikających z wiedzy i praktyki dokonali wyborów intuicyjnie poprawnych, często osiągając niepowtarzalne i ciekawe rozwiązania. Ich zaangażowanie, zapał, a także, co najważniejsze indywidualne podejście do tematu pozwoliły na przygotowanie różnorodnych rozwiązań od czysto formalnych stref geometrycznej, przejściowej i naturalistycznej przez place: Zamkowy, portowy i Podwale po falujące „kępy” czy trasy; od oszczędnego programu rekreacyjnego po rozbudowany program edukacyjny kolejki „podróżującej w czasie”; od delikatnych powiązań

widokowych z otoczeniem po jednoznaczne udrożnione przejścia pod Wybrzeżem Gdańskim.

Kinga Rybak

Kinga Zinowicz-Cieplik

Katedra Sztuki Krajobrazu
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie
Department of Landscape Art
Warsaw University of Life Sciences – SGGW

Literatura

1. Böhm A., 1981, *O budowie i synergii wnętrza urbanistycznych*, Wyd. Politechnika Krakowska, Kraków.
2. Królikowski J. T., 1999, *Zastosowanie koncepcji Chrystiana Norberga-Schultza w badaniach nad architekturą krajobrazu* (praca doktorska), SGGW, Archiwum Katedry Architektury Krajobrazu, Warszawa.
3. Lynch K., 1960, *The Image of the City*, Cambridge Mass, M.I.T. Press, Cambridge.
4. Norberg-Schultz Ch., 2000, *Bycie, przestrzeń, architektura* [w:] „Murator”, Warszawa.
5. Papp S., 2002, *Przeźródlenie*, Universitas, Kraków.
6. Szmidt B., 1998, *Ład przestrzeni*, Kanon, Warszawa.
7. Warunki konkursowe na *Projekt architektoniczno-urbanistyczny lewobrzeżnego bulwaru Wisły na odcinku od Powiśla do Podzamcza w Warszawie*, TUP 2009.
8. Wejchert K., 1984, *Elementy kompozycji urbanistycznej*, Arkady, Warszawa.

9. Wejchert K., 1993, *Przeźródlenie wokół nas*, Fibak Noma Press, Katowice.

10. Yi Fu T., 1987, *Przeźródlenie i miejsce*, PIW, Warszawa.

Ekologiczne i krajobrazowe znaczenie dolin rzecznych w organizacji rekreacyjnej funkcji miasta Poznania

Magdalena Szczepańska

The Ecological and
Scenic Significance
of River Valleys
in the Recreational
Function of Poznań

Ryc. 1. Cztery kliny zieleni utworzone
w dolinach rzecznych miasta Poznania

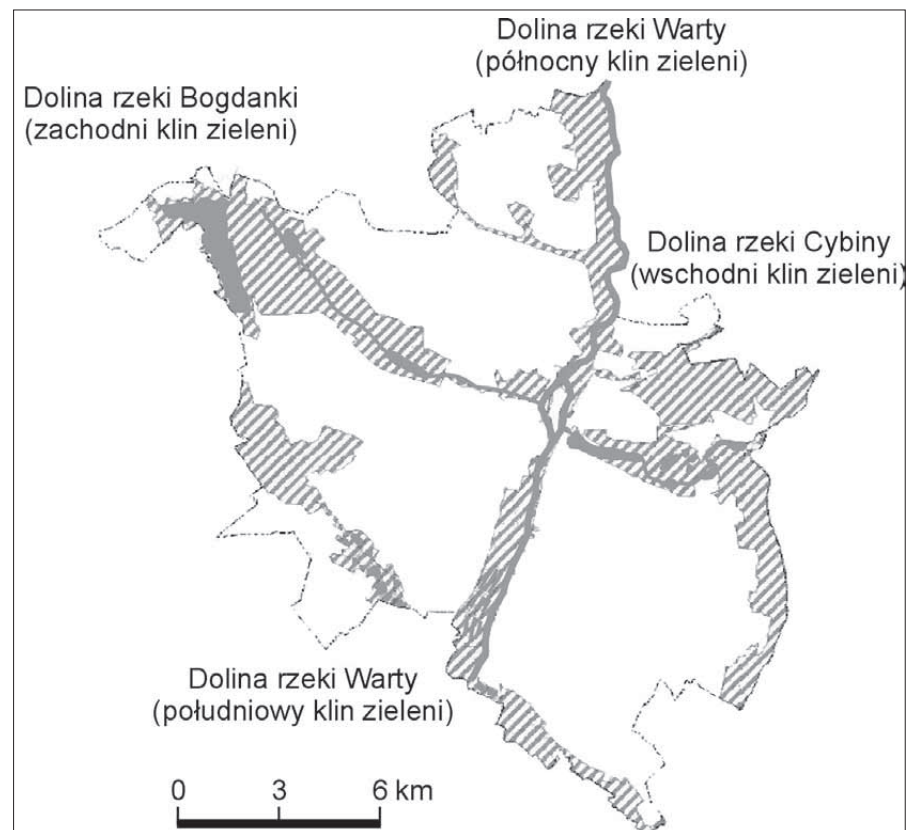
Fig. 1. Four green belts created
in the river valleys of Poznań

Wstęp

Introduction

Rzeki od pradawnych czasów służyły człowiekowi jako drogi wodne, granice i bariery obronne, miejsce połowu ryb, szlaki spływu drewna i innych surowców oraz źródło energii napędzającej młyny. Z tych powodów nad brzegami rzek lokowano osady i miasta, natomiast doliny rzeczne wykorzystywano jako żyzniejsze tereny rolnicze lub traktowano jako nieużytki ze względu na skomplikowaną rzeźbę i podmokłe tereny. Z upływem czasu naturalne ciek wodne, wskutek silnej urbanizacji terenu i technicznego uregulowania ich koryt, utraciły swój dawny charakter, stając się niekiedy kanałami miejskimi. W wielu przypadkach rzeki zaczęły przyjmować spły-

wy z miast, głównie ścieki opadowe a nawet ścieki bytowe, co pozbawiło doliny rzeczne pozytywnych funkcji krajobrazowych i korzystnego wpływu na mikroklimat miasta. Prócz tego, w miastach wskutek silnego uszczelnienia zlewni zanikła infiltracja wód opadowych do gruntu, przez to odnawianie zasobów wód podziemnych zostało drastycznie ograniczone, a spływająca woda zawiera często wiele zanieczyszczeń pochodzenia antropogenicznego (pyły przemysłowe, odpadki, substancje ropopochodne, metale ciężkie). Ponadto, przy dużym zanieczyszczeniu powietrza, słabym przewietrzaniu i inwersji temperatury, miasta, które zbyt silnie zagospodarowały położone w nich doliny rzeczne, zostały narażone na powstawanie tzw. smogu. Jednocześnie zauważono, że w intensywnie rozwijających się

miastach brakuje naturalnych biologicznie czynnych obszarów. Nałożenie się tych zjawisk decyduje o pogarszających się warunkach zdrowotnych i sanitarnych na terenach miejskich.

Aby poprawić komfort życia w mieście i zachować najwarteściowsze elementy naturalnego krajobrazu, zaczęto formułować plany urbanistyczne w nawiązaniu do warunków fizjograficznych. To właśnie doliny rzeczne i towarzysząca im roślinność stanowiła w Poznaniu podstawę do powstania tzw. pierścieniowo – klinowego systemu terenów zieleni (ryc. 1). Początki tego systemu opracował w 1914 roku H. J. Stübber, a rozbudował w 1932 roku W. Czarnecki. Cztery zachowane do dziś naturalne kliny zieleni ukształtowane zostały w dolinach rzek przepływających przez miasto i zbiegających się w śródmieściu: Warty (północny i południowy klin zieleni), Bogdanki (zachodni), Cybiny (wschodni).

Znaczenie rzeki w mieście

The significance of the river in the city

Powierzchnie wodne, w tym rzeki, są specyficznym akcentem klimatotwórczym miasta; wpływ tych powierzchni zależy od ich wielkości, położenia względem miasta, ukształtowania terenu i termiki wody.

Wpływ rzeki na klimat miasta ocenia się jako znaczący w najbliższym jej sąsiedztwie. Zdaniem Lewińskiej [Lewińska 2000] dla miasta usytuowanego w dolinie rzeki to właśnie jej dolina powinna stanowić główną oś rozwoju i pełnić funkcję ciągu przewietrzającego. Obserwowana tendencja do koncentrycznego rozwoju miasta, podyktowana głównie względami ekonomicznymi (jak np. infrastruktura techniczna, skrócenie czasu dojazdu i in.), nie znajduje potwierdzenia w warunkach ekologicznych. Dążność do wykorzystania efektów klimatycznych rzeki i jej doliny skłania do preferowania zabudowy pasmowej, równoległej do osi doliny rzeki i przeważających kierunków wiatrów. Korzyści stąd płynące dotyczą minimalizacji niekorzystnych wpływów urbanizacji na środowisko klimatyczne, a w tym utrzymanie dostatecznego przewietrzania miasta.

Zdaniem Gacki-Grzesikiewicz [Gacka-Grzesikiewicz 2000] rzekę i jej dolinę należy traktować jako jeden system ekologiczny mający wpływ na różnorodność siedlisk i biocenoz. Doliny rzeczne są ważnym elementem przyrodniczym, gdyż tworzą korytarze ekologiczne umożliwiające przemieszczanie zwierząt w skali kraju i kontynentu. Ze względu na postępującą fragmentaryzację środowisk i liczne bariery związane z urbanizacją i rozwojem infrastruktury, często są to (lub mogą być) jedyne drogi rozprzestrzeniania gatunków.

Obecnie rzeki stanowią nieodłączny składnik krajobrazu wielu atrakcyjnych turystycznie miast, np. Sekwana w Paryżu, Tamiza w Londynie. Według Dreszera [Dreszer 2006] dobrze zagospodarowana rzeka to dla większości ludzi możliwość specyficznego, refleksyjnego doświadczania przestrzeni wraz z komfortem dalekiego, kontemplacyjnego spojrzenia, a możliwość obserwacji krajobrazu z łodzi tworzy sytuację niebanalnego przeżycia. Na wodzie doświadczamy innych emocji i innego odczucia czasu. Ponadto obiekty pływające na wodzie ożywiają rzekę obserwowaną z brzegu, przyciągają wzrok, skupiają uwagę, stają się punktami zainteresowania. Ruch wielu obiektów buduje przestrzenny spektakl. Stworzenie warunków do powszechnego korzystania z rekreacji na wodzie jest elementem podstawowym i decydującym o atrakcyjności rzeki.

Doliny rzeczne Poznania

River valleys of Poznań

Poznań leży na Pojezierzu Wielkopolskim, stąd na obszarze miasta znajduje się gęsta sieć rzek, duże, naturalnie ukształtowane jeziora oraz liczne oczka polodowcowe. Przez Poznań przepływa wiele cieków wodnych: rzek, strumieni, potoków, kanałów i rowów. Najważniejsza rzeka miasta – Warta, dzieli

miasto na część lewo- i prawobrzeżną. Większe cieki – dopływy Warty to: Bogdanka (9 km), Cybina (9 km), Strumień Junikowski (8,4 km), Głuszynka (7 km), Główna (6 km) [Raport o stanie miasta 2003].

Dolina Warty

The Warta valley

Warta przepływa przez Poznań z południa na północ, jest uregulowana i żeglowna w granicach administracyjnych miasta na odcinku 15 km. Cała rzeka posiada długość 808,2 km, a powierzchnia jej zlewni wynosi 54528,7 km². Warta jest trzecią rzeką w Polsce pod względem długości po Wiśle i Odrze [Gołdyn 1996].

Dolina rzeki Warty, główna oś układu przyrodniczego Wielkopolski, stanowi korytarz ekologiczny o randze krajowej (obszar poznański Warty – 25K). Jednocześnie jest jednym z elementów europejskiej sieci ekologicznej ECONET PL tworzącej obszary węzłowe składające się z biocentrów, korytarzy ekologicznych i bogactw ekosystemów [Studium... 2008]. Dolina Warty ma duże znaczenie ekologiczne dla Poznania – jest obszarem przewietrzania miasta, znajdują się tu półnaturalne ekosystemy, cenne z punktu widzenia ochrony różnorodności flory i fauny miasta [Wojterski i in. 1973]. W zasięgu doliny Warty znajduje się obszar byłego zespołu przyrodniczo-krajobrazowego „Morasko” oraz by-

łego użytku ekologicznego Dębina. Obecnie, na omawianym obszarze, prawnie chroniony jest jedynie użytk ekologiczny Wilczy Młyn (ryc. 2).

Dolina Warty tworzy w granicach administracyjnych miasta dwa kliny zieleni – północny, zwany również naramowickim, grupuje łąki, łągi, lasy komunalne oraz ogródki działkowe, zgrupowane wokół północnego fragmentu doliny Warty. Klin południowy, zwany Dębińskim, oparty jest o południowy fragment doliny Warty i składa się z łąk terasy zalewowej, dużego kompleksu leśnego Dębina oraz parku im. Jana Pawła II.

W drugiej połowie XIX wieku, po uruchomieniu żeglugi parowej, na Warcie stały się możliwe rejsy rzeczynymi statkami wycieczkowymi. Przy pierwszych wycieczkach używano wolnych od pracy holow-

ników towarowych, które wkrótce zostały zastąpione przez specjalnie do tego przeznaczone statki pasażerskie i łodzie motorowe. Przed pierwszą wojną światową podjęto próby wprowadzenia regularnej komunikacji pasażerskiej drogą wodną, jednakże gęsto powstająca sieć kolejowa stanowiła zbyt dużą i szybką konkurencję – ruch pasażerski na największej w prowincji poznańskiej rzece ograniczył się do rejsów spacerowych w rejonie większych aglomeracji miejskich [Szyfter 2005]. W Poznaniu znaczącą, aczkolwiek obecnie jedyną, atrakcją turystyczną na rzece Warcie jest rejs „Jagienką” – parowym statkiem bocznokłowym. W ofercie Gospodarstwa Pomocniczego przy Regionalnym Zarządzie Gospodarki Wodnej w Poznaniu znajdują się propozycje wycieczek edukacyjnych i integracyj-

Ryc. 2. Północny fragment doliny Warty – użytk ekologiczny „Wilczy Młyn” (widok z Mostu Lecha)

Fig. 2. The northern fragment of the Warta Valley – an area of special ecological values called “Wilczy Młyn” (view from Lech Bridge)

nych: do Puszczykowa, połączona ze zwiedzaniem Muzeum – Pracowni Arkadego Fiedlera, oraz do Lubonia. Istnieje także możliwość zorganizowania innych rejsów w górę lub w dół rzeki, połączonych z piknikiem na murawie. Obecnie sytuacja finansowa „Jagienki” jest trudna, jeżeli w przyszłości nie znajdą się pieniądze, to statek może nie pojawić się w Poznaniu w przyszłym sezonie [Szczepańska 2008a].

Miasto Poznań, zdaniem niektórych urbanistów, uważa się za miasto „odwrócone od rzeki”. Odzywają się liczne głosy, aby „przybliżyć” Poznań do rzeki Warty i zagospodarować w tym celu jej dolinę, budując bulwary oraz budynki mieszkalne oraz użyteczności publicznej jak najbliżej brzegów. Często przywołuje się rozwiązania stosowane w innych miastach Europy i Polski, np. w Amsterdamie, Paryżu czy Wrocławiu. Tam brzegi zostały zabudowane, tworząc liczne urokliwe miejsca, gdzie znalazły się kawiarenki, puby i restauracje, chętnie odwiedzane przez spacerowiczów i turystów. Miejsca te tętnią życiem, są atrakcją dla mieszkańców i turystów, napędzają koniunkturę, dając utrzymanie licznej rzeszy usługodawców. Jeden z projektów zagospodarowania terenów nadwarciańskich, powstał w Pracowni Fizjotektoniki Akademii Sztuk Pięknych w Poznaniu, pod kierunkiem prof. Włodzimierza Dreszera. Zespół tworzyło 11 studentów. Prace trwały około roku. Zaproszono także szereg gości

z różnych dziedzin, którzy zajmują się środowiskiem przyrodniczym, dolinami rzecznyymi itp. Zwieńczeniem było otwarte sympozjum w Arsenale oraz wystawa makiet i wizualizacji. Obszarem badań była dolina Warty w granicach administracyjnych Poznania, a przedmiotem zainteresowania było kształtowanie krajobrazu kulturowego. Twórcom przyświecała idea stworzenia szeregu przestrzeni o dużych walorach krajobrazowych, rekreacyjnych i symbolicznych przy zachowaniu, czy wręcz poszerzeniu ich funkcji przyrodniczej. Dlatego projekt „Próba przywrócenia rzeki miastu” zakłada, że pierwszym krokiem w kierunku ożywienia rzeki i przywrócenia jej miastu winno być stworzenie bazy i systemu dystrybucji sprzętu pozwalającego na powszechne udostępnienie walorów rzeki wraz z obszarem nadwarciańskiego krajobrazu. W tym celu, zdaniem autorów projektu, należałoby wybudować trzy porty – bazy: Puszczykowo – Chwaliszewo – Radojewo. Porty byłyby połączone nadwarciańską ścieżką edukacyjną o charakterze spacerowo-rowerowym. Każdy port posiadałby wypożyczalnię łodzi spacerowych wiosłowych i „gondolierowych” oraz wypożyczalnię rowerów.

Kolejna koncepcja zagospodarowania doliny rzeki Warty w rejonie Ostrowa Tumskiego opracowana została w ramach wewnętrznego konkursu Miejskiej Pracowni Urbanistycznej. Koncepcja zakłada częściowe zabudowanie wyspy, przede

wszystkim w północnej części. Miałyby tu powstać nowe mosty i kładki dla pieszych, port rzeczny dla jachtów oraz centrum wędkarskie. Projekt przewiduje utworzenie 5 kondygnacyjnej zabudowy mieszkaniowej i usługowej, placu miejskiego oraz Europejskiego Centrum Kultury i sali koncertowej. W planie zabezpieczono również tereny przeznaczone na funkcje sportowe [Przybylska 2007]. Jednak zdaniem Janusza Wiśniewskiego [Wiśniewski 2007] – zastępcy dyrektora Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Poznaniu, autorzy tych propozycji nie wzięli pod uwagę wszystkich czynników decydujących o reżimie hydrologicznym rzeki i wysuwają propozycje bardzo trudne do zrealizowania w Poznaniu. Według Wiśniewskiego [Wiśniewski 2007] dolina rzeki Warty nie może służyć zabudowie, może jednak być atrakcyjnym miejscem wypoczynku, rekreacji, sportów. Istnieje wiele możliwości wykorzystania rzeki dla turystyki wodnej, ale trzeba wybudować port małej żeglugi z podstawową infrastrukturą sanitarną i bazą żywieniową. Dolina Warty nadaje się do zlokalizowania boisk, ścieżek rowerowych, alejek spacerowych i wszelkich obiektów rekreacyjnych, które powinny spełnić dwa warunki – nie pogarszać warunków przepływu wód powodziowych i nie generować znaczących dla mieszkańców strat finansowych, związanych z konserwacją tej turystycznej infrastruktury.

Dolina Bogdanki

The Bogdanka valley

Rzeka Bogdanka jest lewo-brzeżnym dopływem Warty o długości 9 km; ciek ten w całości mieści się w granicach administracyjnych miasta Poznania. Źródła Bogdanki znajdują się w Jeziorze Strzeszyńskim, a jej końcowy odcinek został włączony w system kanalizacji burzowej, co znacząco pogarsza stan jej wód.

Dolina Bogdanki od wieków przyciągała ludzi. Tu znajdują się jedne z najstarszych śladów ludzkiej bytności na terenie dzisiejszego Poznania. W średniowieczu w jej dolinie powstała wieś Jeżyce. Jej wody zasilają najpierw miejską fosę, następnie wykorzystywano ją w zabezpieczeniu Twierdzy Poznań [Kaniecki 1993].

Wokół doliny Bogdanki zgrupowana jest zieleń tworząca najlepiej zachowany zachodni, czyli Gołęciński klin zieleni. Składa się on z Lasu Gołęcińskiego, parku Sołackiego, parku im. A. Wodziczki, parku Cytadela, Ogrodu Botanicznego oraz licznych ogródków działkowych. Znajdują się tu również, cenne pod względem przyrodniczym, byłe użytki ekologiczne: Psarskie, Nad Jezioro, Strzeszyn, Bogdanka.

Bez wątplenia szczególnym walorem krajobrazowym i wypoczynkowym doliny są dwa duże naturalne jeziora: Kierskie i Strzeszyńskie oraz sztuczny Zbiornik Rusalka i Stawy Sołackie, powstałe w wy-

niku spiętrzenia wód rzeki Bogdanki. W strefie brzegowej Jeziora Kierskiego, znanego w kraju miejsca sportów wodnych, zlokalizowane są liczne przystanie jachtowe. Istotnym elementem zagospodarowania rekreacyjno-sportowego brzegów jezior są ogólnodostępne strzeżone kąpieliska. Na obszarze zachodniego klina zieleni znajdują się cztery takie obiekty, co uwzględniając warunki fizjograficzne tego terenu oraz liczbę mieszkańców Poznania, wydaje się być niewystarczające. Najważniejszym elementem bazy sportowej omawianego terenu są dwa duże obiekty sportowe Klubu Sportowego „Olimpia” oraz Hipodrom „Wola”. Istotną rolę w podejmowaniu aktywnego wypoczynku przez najmłod-

szych pełnią place zabaw i boiska sportowe [Szczepańska 2008b].

Mozaikowość struktur tworzących zachodni klin zieleni decyduje o zmienności krajobrazu w badanym terenie, co w połączeniu z wyznaczonymi szlakami turystycznymi stwarza atrakcyjne warunki dla spacerowiczów i rowerzystów (ryc. 3). Wyznaczony szlak integruje i poprawia dostępność obiektów rekreacyjnych oraz bazy urządzeń sportowych zlokalizowanych na tym obszarze. Istnieje jednak potrzeba połączenia wspomianej drogi rowerowej z trasami w mieście. Poprawę bezpieczeństwa na szlaku mógłby zapewnić bezkolizyjny przejazd przez ul. Lutycką (np. budowa kładki dla pieszych i rowerzystów).

Ryc. 3. Węzeł szlaków: pieszego, rowerowego i konnego, położony w dolinie Bogdanki

Fig. 3. Trail intersection for hikers, walkers, cyclists and horseback riders, situated in the Bogdanka Valley

Organizacja przestrzenna terenu oraz dogodna możliwość dojazdu środkami transportu publicznego, jak i własnym transportem, wpływa na popularność tego miejsca wśród mieszkańców Poznania i okolic. Nie bez znaczenia dla podejmujących wypoczynek w tym obszarze jest brak obiektów przemysłowych. Niestety, duże obciążenie terenu ruchem turystycznym oraz znaczące braki w infrastrukturze mogą prowadzić do jego degradacji, a w konsekwencji do obniżenia atrakcyjności rekreacyjnej.

Dolina Cybiny

The Cybina valley

Rzeka Cybina, prawobrzeżny dopływ Warty, tylko na krótkim (9 km) odcinku swego dolnego biegu płynie w granicach administracyjnych Poznania. Jej źródła znajdują się we wsi Nekiółka, w gminie Kostrzyn. Całkowita długość rzeki wy-

nosi 43,5 km; powierzchnia jej zlewni – 201,5 km². Jest to zlewnia typowo rolnicza, co decyduje o dużej zawartości związków biogenych w wodzie rzeki. Poważnym źródłem zanieczyszczeń zanieczyszczenia wód Cybiny jest Swarzędz i Kostrzyn [Gołdyn 1996].

Dolina Cybiny jest zalesiona jedynie w początkowym i końcowym fragmencie. Najciekawszy krajobrazowo jej fragment stanowi odcinek od wsi Uzarzewo, przez tereny wsi Gruszczyn i Gortatowo do Swarzędza, gdzie znajdują się liczne rozlewiska. Dolinę tego cieku planuje się objąć ochroną w ramach Parku Krajobrazowego. Na terenie Poznania, wokół cieku zgrupowana jest zieleń wschodniego klina zieleni, zwanego cybińskim lub maltańskim. Znajduje tu park Tysiąclecia, kompleks leśny Białej Góry i Wielkopolski Park Zoologiczny, Cmentarz Miejski Miłostowo oraz użytek ekologiczny Olszak I (ryc. 4) i były – Olszak II.

Z biegiem rzeki związanych jest wiele sztucznych i naturalnych zbiorników wodnych. W okolicy Iwna i Promna Cybina przepływa przez kompleksy stawów rybnych. W środkowym biegu rzeka przepływa kolejno przez 3 jeziora: Góra, Uzarzewskie i Swarzędzkie. W dolnym biegu – w granicach administracyjnych Poznania – jej wody spiętrzone są w kaskadzie 4 wstępných zbiorników zaporowych zwanych stawami (Antoninek, Młyński, Browarny i Olszak), a następnie w Zbiorniku Maltańskim (ryc. 5).

Zbiornik Maltański został spiętrzony w 1952 roku; powstał, aby służyć uprawianiu sportów wodnych (wioślarstwo), rekreacji biernej i czynnej oraz ochronie przeciwpowodziowej. W latach 80. XX wieku przebudowano i pogłębiono zbiornik w celu stworzenia nowoczesnego toru regatowego, na którym obecnie organizowane są krajowe i międzynarodowe zawody. Przy akwie znajduje się strzeżone kąpielisko z przestronną trawiastą plażą, boisko do siatkówki plażowej i plac zabaw oraz wypożyczalnia sprzętu sportowego. Teren otaczający jezioro posiada zaplecze gastronomiczne i sanitarne, a utwardzona nawierzchnia ścieżki poprowadzonej wokół jeziora sprzyja osobom jeżdżącym na rowerach i rollkach. Na brzegu zbiornika zlokalizowane są obiekty rekreacyjne tj.: całoroczny stok narciarski „Malta-Ski”, Maltańska Kolej Dziecięca, tor saneczkowy, pole do mini-golfa, korty tenisowe, sztucz-

Ryc. 4. Użytek ekologiczny „Olszak I” w dolinie Cybiny

Fig. 4. Area of special ecological values called “Olszak I” in the Cybina Valley

Ryc. 5. Zbiornik Maltański powstały w wyniku spiętrzenia wód rzeki Cybiny

Fig. 5. The Malta Reservoir created as a result of the accumulating waters of the Cybina River

ne lodowisko (działające od listopada do marca), camping (156 miejsc noclegowych), hotel (200 miejsc noclegowych), a w dalszym sąsiedztwie Wielkopolski Park Zoologiczny. Od 1991 roku nad jeziorem odbywa się słynny Festiwal Teatralny Malta. W przyszłości planuje się budowę kompleksu sportowo-rekreacyjnego Termy Maltańskie wykorzystującego podziemne zasoby wód termalnych [Szczepańska 2009].

Położenie Malty i jej atrakcyjność przyrodnicza zdecydowały, że już na początku XX wieku, jeszcze przed uzyskaniem niepodległości państwa, powstała koncepcja utworzenia na tym terenie parku narodowego o funkcjach rekreacyjnych. Projekt Parku Narodowego na Malcie opracowany przez Adama Ballenstedta przewidywał umieszczenie wśród terenów zieleni obiektów rekreacyjnych: boiska, hale gimnastyczne, łaźienki, teatry, domy wypoczynkowe i wakacyjne dla robotników i młodzieży pracującej w kupiectwie [Mikuła 1996]. Projekt ten, pomimo że bardzo dobrze wykorzystywał walory terenu i uwzględniał wszelkie potrzeby rekreacyjne, nie doczekał się w okresie międzywojennym realizacji [Bogucki 1996].

Podsumowanie

Conclusion

Miasto Poznań posiada korzystny układ dolin rzecznych, w oparciu, o który powstał klinowo-

-pierścieniowy system terenów zieleni. Cztery zachowane do dziś naturalne kliny zieleni ukształtowane zostały w dolinach rzek przepływających przez miasto: Warty (północny i południowy klin zieleni), Bogdanki (zachodni), Cybiny (wschodni). Zbiegające się w śródmieściu doliny rzeczne grupują roślinność łąk teras zalewowych, łągów, lasów komunalnych oraz ogródków działkowych i parków miejskich. Zalecany klinowo-pierścieniowy systemu opartego o doliny rzeczne, urozmaiconego naturalnymi i sztucznymi jeziorami, jest nieprzerwana ciągłość oraz zwartość terenów zieleni, która sprzyja tworzeniu korytarzy ekologicznych i wpływa na zwiększenie różnorodności flory i fauny w granicach administracyjnych miasta. Ponadto, tak ukształtowany system zieleni decyduje o lokalnym mikroklimacie i przewietrzaniu aglomeracji, podnosząc jakość panujących warunków zdrowotnych i sanitarnych. W rezultacie, wysokie walory przyrodnicze i krajobrazowe klinów stanowią dobre podstawy do rozwoju w ich obrębie łagodnej turystyki. Jednocześnie tereny klinów przy właściwym ich zagospodarowaniu mogą

stanowić atrakcyjne miejsce dla uprawiania aktywnej i biernej rekreacji.

Stwierdzenie, że miasto Poznań jest miastem „odwróconym od rzeki” wydaje się być słuszne, choć biorąc pod uwagę reżim rzeki Warty trudno oczekiwać, że dolina ta będzie pełnić funkcje rekreacyjne na miarę Sekwany w Paryżu czy Tamizy w Londynie.

Dolina rzeki Warty to rezerwar przestrzeni o określonym potencjale, możliwym do wykorzystania dla mało agresywnych form wypoczynku mieszkańców. Jednocześnie, wskazane wydaje się zwiększenie wykorzystania rzeki dla potrzeb turystyki wodnej. Ze względu na wysokie walory przyrodnicze i krajobrazowe doliny Bogdanki, urozmaicone zagospodarowanie brzegów zbiorników wodnych oraz lokalizację obiektów sportowo-rekreacyjnych obszar ten należy zakwalifikować jako korzystny dla uprawiania aktywnych form wypoczynku. Dolina Cybiny wraz ze spiętrzoną Zbiornikiem Maltańskim i okalającym go terenem, na którym zlokalizowano liczne obiekty rekreacyjne to również atrakcyjne przez cały rok miejsce wypoczynku.

W obawie o przyszłość i stan rzek, akwenów oraz otaczających je terenów należy jednak określić jasne zasady ich ochrony i użytkowania. Zasady te winny dotyczyć sposobu zagospodarowywania dolin rzecznych, uwzględniając ich indywidualny charakter. W przypadku rzeki Warty wskazana byłaby lekka zabudowa w postaci reprezentacyjnych bulwarów i promenad spacerowych, zwłaszcza w okolicy Ostrowa Tumskiego, Chwaliszewa i Śródki. Natomiast tereny zieleni towarzyszące ciekom i akwenom wodnym należałoby kompleksowo chronić przed skutkami antropopresji spójnymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Powinna również istnieć jedna instytucja zarządzająca rzekami (obecnie kompetencje te są rozproszone wśród wielu użytkowników) dysponująca odpowiednimi środkami. Niebagatelną rolę mogłaby również odegrać współpraca z mieszkańcami i administratorami przyległych terenów.

Ryciny wykonała autorka.

Figures by author.

Magdalena Szczepańska

Wielkopolska Wyższa Turystyki i Zarządzania w Poznaniu
Wielkopolska Higher School of Tourism and Management in Poznań

Literatura

1. Bogucki J., Staniewska-Zątek W., 1996, *Warunki do rekreacji mieszkańców Poznania* [w:] „Środowisko

naturalne miasta Poznania” pod red. J. May, S. Stelmasiak, L. Kurek, I. Ludwiczak, M. Niezborąła, Total – Druk, Poznań, cz. 1, s.155–173.

2. Dreszer W., 2006, *Studium projektowe zagospodarowania Warty i terenów nadwarciańskich od Puszczykowa do Radojewa* [w:] „Próba przywrócenia rzeki miastu – Warta w Poznaniu”, Pracownia Fizjotektoniki ASP, Poznań, s. 22–26.

3. Gacka-Grzesikiewicz E., 2000, *Różnorodność biologiczna dolin rzecznych* [w:] „Przyroda Polska”, Warszawa, nr 10/2000, s. 7.

4. Gołdyn Ryszard i in., 1996, *Wody powierzchniowe Poznania* [w:] „Środowisko naturalne miasta Poznania” pod red. J. May, S. Stelmasiak, L. Kurek, I. Ludwiczak, M. Niezborąła, Total – Druk, Poznań, cz. 1, s. 45–69.

5. Gołdyn R., Grabia J., 1998, *Program Ochrony Wód Rzeki Cybiny*, Urząd Miasta Poznania, Wydział Ochrony Środowiska, Total – Druk, Poznań.

6. Kaniecki A., 2000, *Dzieje miasta wodą pisane*, Wyd. Aquarius, Poznań.

7. Lewińska J., 2000, *Klimat miasta. Zasoby, zagrożenia, kształtowanie*, Instytut Gospodarki Przestrzennej i Komunalnej Oddział w Krakowie, Kraków.

8. Mikuła K., 1996, *Historia budo- wy zbiornika Malta a problemy bieżące* [w:] „Zbiornik Malta w Poznaniu. Funkcja sportowo-rekreacyjna a rybactwo” pod red. J. Mastyński, Polskie Towarzystwo Rybackie, Poznań, s. 9–12.

9. Przybylska A., 2007, *Nowe pomysły na Ostrów Tumski* (źródło: <http://dom.gazeta.pl/nieruchomosci>).

10. *Raport o stanie miasta*, 2003, Poznań.

11. *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Poznania* – 18.01.2008 r.

12. Szczepańska M., 2008a, *Elementy wodne w systemie rekreacyjnym miasta Poznania* [w:] „Studia Periegetica. Podróże drogi i szlaki kulturowe”, Zeszyty Naukowe WWSTiZ, Poznań, nr 2/2008, s. 179–198.

13. Szczepańska M., 2008b, *Zachodni klin zieleni jako obszar aktywnej rekreacji mieszkańców Poznania* [w:] „Turystyka i rekreacja jako formy aktywności społecznej” pod red. W. Staniewska-Zątek, T. Sankowski, E. Szczepanowska, R. Muszkieta, Poznań, Monografie WWSTiZ, nr 1/08, str. 39–53.

14. Szczepańska M., Szpakowska B., 2009, *Rekreacyjne znaczenie Zbiornika Maltańskiego i problemy związane z jego użytkowaniem* [w:] „Nauka, Przyroda, Technologie”, Poznań, 3,1,#53.

15. Szyfyer I., 2005, *Warta i Poznań: Port rzeczny i żegluga pasażerska* (źródło: www.sobieski.org.pl/warta/doc/warta.doc).

16. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2004 r. Nr 92, poz. 880).

17. Wiśniewski J., 2007, *Warta w Poznaniu jest inna niż Sekwana w Paryżu* (źródło: <http://miasta.gazeta.pl/poznan>).

Zmiany krajobrazu w Dolinie Wisły Środkowej okolic Kazimierza Dolnego w latach 1953-2003

Marta Woźniak, Rob Leuven, Rob Lenders

Landscape
Change and
Biodiversity Values
in the Surroundings
of Kazimierz Dolny
over the Period
1953-2003

Wprowadzenie

Introduction

Doliny rzeczne, które zachowały swój stan naturalny zalicza się do ekosystemów o najbardziej złożonej strukturze i wyjątkowo bogatej różnorodności biologicznej. Są to siedliska niezwykle dynamiczne, podlegające zmianom zarówno w czasie, jak i w przestrzeni⁹. Woda stanowi najważniejszy element środowiska przyrodniczego, gdyż pozwala istnieć różnym organizmom na ziemi.

Ze względu na zachowane siedliska przyrodnicze związane z występowaniem piaszczystych wysp, łach, starorzeczy oraz dużą ilością rzadkich i chronionych gatunków

ptaków (ostrzygojad, sieweczka obrożna, mewa czarnogłowa), Wisła pełni ważną funkcję korytarza ekologicznego na skalę krajową i europejską (ryc. 1). Wspomniane czynniki przyrodnicze pozwalają na utrzymanie ciągle naturalnego charakteru doliny^{1,8}.

Wisła jest główną rzeką Polski, która rozpoczyna i kończy swój bieg na terytorium kraju. Jej długość wynosi 1047 km, a szerokość waha się w przedziale między 300–1000 m w środkowej części^{4,5}. Dorzecze Wisły zajmuje powierzchnię 194 424 km², a na terenie Polski pokrywa obszar 168,7 tys. km². W związku ze swoimi cechami przyrodniczymi rzeka ta jest przedmiotem zainteresowania nie tylko badaczy środowiska przyrodniczego w Polsce, ale także

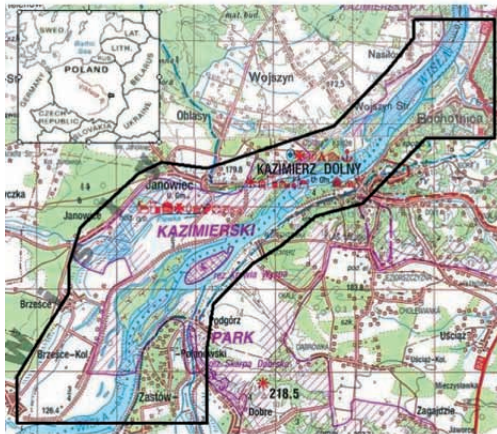

Ryc.1. Piaszczyste wyspy w korycie rzeki Wisły (fot. A. Tabor)

Fig. 1. Sandy islands in the Vistula river bed (photo A. Tabor)

Ryc. 2. Obszar badań (oprac. M. Woźniak)

Fig. 2. Study area (by M. Woźniak)

z innych krajów Europy, służąc jako przykład dobrze funkcjonującej doliny rzecznej.

Jest wiele definicji krajobrazu, ale we współczesnym rozumieniu odnosi się do przestrzennego i materialnego wymiaru rzeczywistości ziemskiej i oznacza kompleksowy system składający się z form rzeźby i wód, roślinności i gleb, skał i atmosfery⁶. Forman i Godron podkreślają fakt, iż krajobraz stanowi heterogeniczny fragment terenu złożony z powiązanych wzajemnie ekosys-

temów, a ekotop jest jego jednostką przestrzenną zwykle o powierzchni od 0,25 do 1,5 ha posiadająca jednorodne cechy w odniesieniu do struktury roślinności oraz głównych czynników abiotycznych^{2,3,6}. Elementem krajobrazu jest również człowiek, a w miejscach, gdzie on się pojawia krajobraz podlega wpływom antropogenicznym⁶.

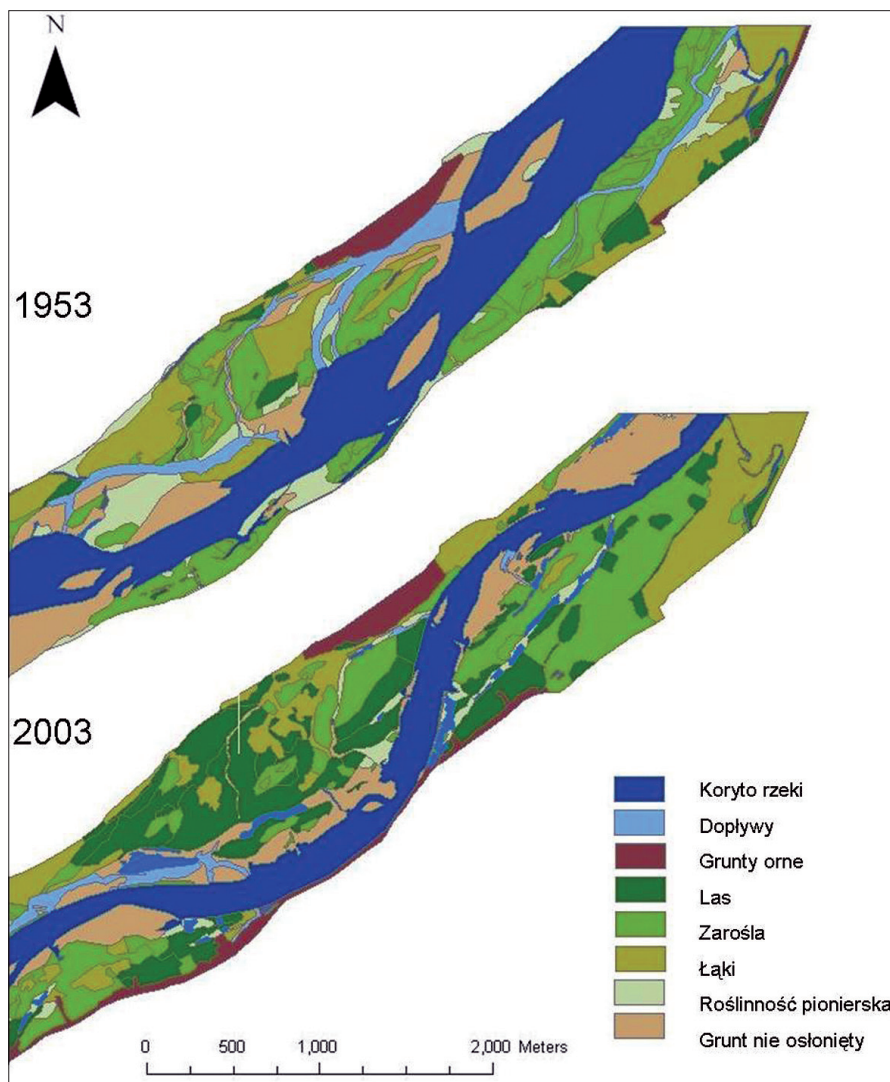
Cel, obszar badań i metoda

Goal, study area and methods

Celem badań było udokumentowanie zmian krajobrazu, jakie zaszły w strukturze użytkowania ziemi w latach 1953–2003 oraz próba określenia ich przyczyn. Badany odcinek rzeki jest fragmentem małopolskiego przełomu Wisły, który rozciąga się od Annapola do Puław na długości ok. 80 km i szerokości doliny od 1,5 do 10 km. Obszar badań zlokalizowany jest na terenach zalewowych środkowego odcinka Wisły w Kazimierskim Parku Krajobrazowym na terenie województwa lubelskiego. Obszar badań rozciągał się na odcinku 6 km rzeki, ograniczonych wałami przeciwpowodziowymi (ryc. 2). W okolicach Kazimierza następuje znaczne zwężenie doliny (do ok. 1,5 km), a wysokość zboczy dochodzi do 80–100 m, dlatego badania zmian krajobrazu zostały skoncentrowane w tym właśnie miejscu.

Ryc. 3. Odcinek Wisły pomiędzy miejscowościami Kazimierz Dolny i Ochotnica (oprac. M. Woźniak)

Fig. 3. A segment of the Vistula between the towns of Kazimierz Dolny and Ochotnica (by M. Woźniak)

W badaniach posłużono się metodą fotointerpretacyjną polegającą na analizie zdjęć lotniczych. Przy tworzeniu map posłużono się oprogramowaniem ArcGIS (konfiguracja ArcView), stereoskopem oraz serią czarno-białych zdjęć lotniczych z roku 1953 (1:15 000) oraz 2003 (1:13 000). W celu uniknięcia błędów w trakcie rysowania granic ekotopów wykorzystano stereoskop do weryfikacji obrazu, oryginalne zdjęcia lotnicze oraz kolorową mapę topograficzną (1:25 000)³. Po uzyskaniu ostatecznych wyników, mapy zostały ze sobą porównane w celu określenia miejsca największych zaistniałych zmian.

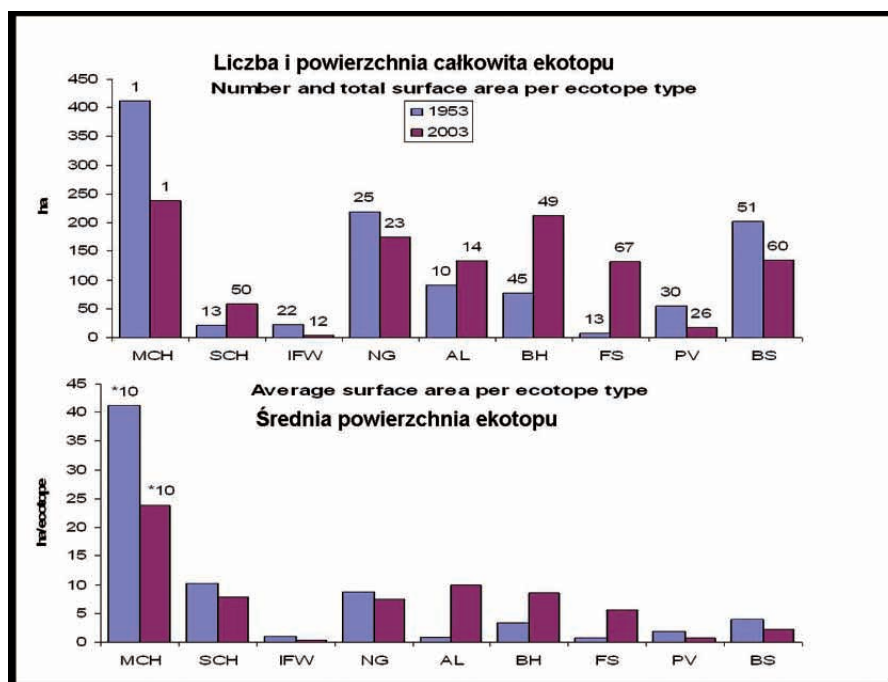
Wyniki

Results

Wizualna analiza map na rycinie 3 pozwala zauważyć zmianę przebiegu korytarza rzeki (kolor granatowy) oraz wzrost powierzchni terenów leśnych (kolor ciemny zielony) w roku 2003 w stosunku do roku 1953. W północnej części obszaru, po prawej stronie rzeki, widzimy kompleks łąk, który występuje niezmiennie na obu utworzonych mapach. Jednocześnie powierzchnie gruntów ornych położone po lewej stronie rzeki tylko nieznacznie zmieniły swoją powierzchnię. Bez wahania należy stwierdzić, iż zaszły zmiany krajobrazu w badanym przedziale czasowym 1953–2003 (ryc. 3). Podczas porównywania położenia i po-

Ryc. 4. Liczba ekotopów, powierzchnia całkowita oraz średnia powierzchnia ekotopów w środkowym odcinku Wisły: MCH – koryto rzeki; SCH – dopływy; IFW – izolowane wody na terenach zalewowych; NG – łąki naturalne; AL – grunty orne; BH – zarośla; FS – las; PV – roślinność pionierska; BS – grunt nieosłonięty (oprac. M. Woźniak)

Fig. 4. Number of patches, total surface areas and average size of ecotopes in the floodplains of the Middle Vistula river valley: MCH – main channel; SCH – side channel; IFW – isolated floodplain water; NG – natural grassland; AL – arable land; BH – bush; FS – forest; PV – pioneer vegetation; BS – bare soil (by M. Woźniak)

wierzchni ekotopów dostrzega się różnice w ich liczbie i powierzchniach. W roku 2003 liczba ekotopów wzrosła o 92 w porównaniu z rokiem 1953 (ryc. 4).

Największe zmiany liczebności zaszły w ekotopach zalesionych najprawdopodobniej na skutek wycinki fragmentów lasów lub krzewów dokonano fragmentacji większych jednostek. Wycinanie lasu, nawet małych obszarów, powoduje wylesienie oraz zwiększenie erozji wodnej, która na terenach zalewowych jest niebezpieczna dla innych jednostek.

Zaistniałe zmiany krajobrazu związane są także z sukcesją naturalną roślin. Ekotopy nieporośnięte

z upływem czasu zarosły roślinnością pierwotną, a tereny zarosły przekształciły się w jednostki o charakterze leśnym.

Na ostateczny rozkład ekotopów wpływ miała także działalność człowieka. Intensyfikacja uprawy pól spowodowała zmiany środowiska przyrodniczego, a co za tym idzie, zmianę warunków siedliskowych. Nawadnianie i osuszenie terenów poprzez budowę wałów przeciwpowodziowych spowodowało zmianę warunków hydrologicznych. Dla krajobrazu odwadnianie niesie niebezpieczeństwo utraty obszarów błotnych i zmiany składu gatunkowego terenów zalewowych.

Podsumowanie

Conclusion

W środkowym odcinku dolina Wisły posiada nieustannie wysokie walory przyrodnicze. Co roku układ jednostek przestrzennych w dolinie rzeki jest nieznacznie zmieniony świadczy to o dzikim charakterze Wisły. Aktualne wartości bioróżnorodności są wysokie w porównaniu z innymi rzekami zachodniej Europy. Aby nie dopuścić do obniżenia wspomnianych wartości należy uważnie śledzić to, co dzieje się w dolinie rzeki oraz przeanalizować i ocenić każdy rodzaj prac melioracyjnych i konsekwencje, jakie mogą wyniknąć z ich wprowadzania. Bezdyskusyjna jest rzeczą bezpieczeństwo ludzi zamieszkujących tereny zalewowe dużych dolin rzecznych, ale należy pamiętać, że budowa kolejnych wałów przeciwpowodziowych, ostróg i tam poprzecznych wpływa na rozmieszczenie chronionych i zagrożonych gatunków zarówno roślin, jak i zwierząt zmieniając ich warunki siedliskowe. Jeżeli jest już konieczne ingerowanie w dolinę rzeczną należy to czynić z wielką ostrożnością.

Marta Woźniak

Katedra Kształtowania Krajobrazu
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Landscape Architecture Department
The John Paul II Catholic University of Lublin

Rob Leuven

Rob Lenders

Institute for Wetland and Water Research
Radboud University Nijmegen

Literatura

1. Chylarecki P., Sawicki G., 2003, *Ostoja ptaków Dolina Środkowej Wisły*, Wyd. Ascot, Warszawa, s. 9.
2. Forman RTT, Godron M., 1986, *Landscape Ecology*, John Wiley & Sons, New York.
3. Geerling G., Ragas Ad.M.J., Leuven R. S.E.W., Van den Berg J.H., Breedveld M., Liefhebber D., et al., 2006, *Succession and rejuvenation in floodplains along the River Allier (France)*, *Hydrobiologia* 565, pp. 71-86.
4. Kajak Z., 1993, *The Vistula River and its riparian zones*, *Hydrobiologia* 251, pp. 149-157.
5. Krzyżanowski D., Ślaski M., 2004, *Vistula River – Evaluation of Vistula River catchment area management*, 2004ETH Seminar (ETH, EAWAG) [in:] "Science and Politics of International Freshwater Management 2003/04".
6. Lenders HJR, Leuven R. SEW, Nienhuis PH, de Nooij RJW, van Rooij SAM, 2001, *BIO-SAFE: a method for evaluation of biodiversity values on the basis of political and legal criteria*, *Landscape and Urban Planning* 55, pp. 121-137.
7. Richling A., Solon., 2002, *Ekologia krajobrazu*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa.
8. Woźniak M., Leuven R., Lenders R., Chmielewski T., Geerling G., Smits A., 2009, *Landscape change and biodiversity values of floodplain along the River Vistula, Poland*, *Landscape and Urban Planning* 92, pp. 210-219.
9. Zając K., *Obszary Natura 2000 w dolinach rzecznych. 2003, Ekologiczna sieć Natura 2000 Problem czy szansa*, Instytut Ochrony Przyrody PAN, Kraków, s. 135-147.

Rola doliny Wisłoka w Rzeszowie w opinii mieszkańców miasta

Agata Ćwik

The Role of
Wisłok Valley in
Rzeszów in the
Opinion of the
Town's Citizens

Wstęp

Introduction

Doliny rzeczne w miastach nie tylko stanowią cenny przyrodniczy ich element, ale wraz ze wzrostem cen gruntów w śródmieściach oraz dążeniem do zamieszkania w sąsiedztwie zieleni¹ mogą być celem zwiększonej presji na pozyskiwanie nowych terenów pod zabudowę. Jeżeli zjawisko to wpisuje się w plany rewitalizacji zaniedbanych nadbrzeży albo jest wyrazem realizacji spójnej polityki przestrzennej, może być to korzystnym procesem. Wydaje się jednak, że niesie ono również wiele zagrożeń, zwłaszcza tam, gdzie brak wyraźnej koncepcji roli rzeki w mieście. W przypadku dużych dolin rzecznych z wykształconym systemem teras, zwłaszcza zalewowych, pierwszorzędną ich rolą mogą być funkcje przyrodnicze i rekreacyjne. Niedocenianie tych ról, a z drugiej strony niedobór terenów inwestycyjnych oraz błędna polityka przestrzenna dotycząca nadbrzeży, mogą prowadzić do konfliktów. W tej sytuacji wydaje się, że na sposób zagospodarowania miejskiej doliny rzecznej powinni mieć wpływ nie tylko planiści i władze miejskie, ale także pozostała część społeczeństwa, która z sąsiedztwa rzeki korzysta na co dzień.

Brak udziału społeczności lokalnych w decydowaniu o dalszym rozwoju terenów, na których mieszkają, może decydować o porażce w realizacji różnych pomysłów za-

gospodarowania przestrzennego. Dobrze ilustruje to zagospodarowanie starego nadbrzeża portowego w Dublinie, gdzie bez konsultacji społecznych wprowadzono zabudowę mieszkaniową, usługową i kulturalną przy wodzie, a mieszkańcy miasta długo nie mogli jej zaakceptować². Pewną analogię można obserwować w Rzeszowie, gdzie planowane są duże inwestycje budowlane przy samej rzece, których mieszkańcy nie tylko nie akceptują, ale wręcz spotykają się one z protestami społecznymi. Zadano więc sobie pytanie – po co rzeszowianom dolina Wisłoka? Jakie funkcje rzeka powinna pełnić w przestrzeni miejskiej, aby mieszkańcy byli z nich zadowoleni? W celu rozstrzygnięcia tego problemu przeprowadzono badania ankietowe³ wśród mieszkańców Rzeszowa. Zapytano ich o opinię na temat doliny Wisłoka w mieście. Zbadano również ile osób i w jaki sposób korzysta z bezpośredniego sąsiedztwa rzeki⁴.

Trzy obrazy rzeki

Three images of the river

Obecnie Rzeszów liczy ponad 173 tys. mieszkańców i zajmuje powierzchnię 97,6 km². W dużej części rozpościera się na terasach rzecznych Wisłoka, który przepływa południkowo przez środek miasta. W południowej części rzeka jest przegrodzona stopniem wodnym, nazwanym Mostem Karpackim (ryc. 1). W spo-

sobie zagospodarowania najbliższego jej sąsiedztwa – głównie terasy zalewowej – można zaobserwować wyraźną trójdzielność. Na południu, aż po stopień wodny, rzeka tworzy bogate rozlewiska i wyspy, na których obserwuje się gatunki ptaków m.in. z *Polskiej czerwonej księgi zwierząt*⁵: bączka (*Ixobrychus minutus*), bąka (*Botaurus stellaris*), zielonkę (*Porzana parva*) i rybitwę białoczelną (*Sternula albifrons*)⁶. Ta część doliny ze względu na występowanie licznych rzadkich gatunków ptaków jest objęta planami utworzenia obszaru NATURA 2000. „Dziki” charakter ma zwłaszcza prawy brzeg zalewu, znacznie trudniej dostępny niż lewy – wyposażony w alejki asfaltowe i przystań. Tutaj, w odległo-

ści kilkudziesięciu metrów od wody, na granicy terasy zalewowej i pierwszej nadzalewowej, znajduje się jedyny w mieście leśny rezerwat – Lisia Góra. Sam zbiornik istnieje w krajobrazie już ponad 30 lat. Zważywszy, że górny bieg Wisłoka znajduje się w Karpatach i w związku z tym rzeka niesie dużą ilość materiału mineralnego, zalew bardzo się wyptęcił. Współcześnie pojawia się konieczność jego odmulenia. Pogłębianie zbiornika, mające się wkrótce rozpocząć⁷, powinno być jednak prowadzone w taki sposób, aby w minimalnym stopniu naruszyć cenne przyrodnicze tereny, zwłaszcza, że obecnie niewiele osób korzysta z samego zalewu i pełni on raczej rolę przyrodniczą niż rekreacyjną. Na 759 osób

przebywających w jednym czasie nad rzeką po akwencie pływały jedynie 4 (tab. 1), a dalszych 6 wędkowało. Z drugiej strony odmulenie zbiornika wodnego może wzmocnić jego rekreacyjny potencjał.

Wyniki badań wykazały, że południową część doliny Wisłoka upodobał sobie zwłaszcza rowerzyści, których jednorazowo naliczono na tym odcinku 127 oraz amatorzy kąpeli słonecznych – 98 osób. Zaznacza się tu też bardzo wyraźnie, wspomniana wcześniej, asymetria w dostępie do brzegów, co przekłada się na ponad czterokrotnie większą liczbę osób przebywających na lewym brzegu zalewu niż na prawym.

Tab. 1. Struktura celów i liczba osób przebywających w sąsiedztwie rzeki w jednym czasie

Tab. 1. The structure of aims and the number of people remaining in the river vicinity in one period of time

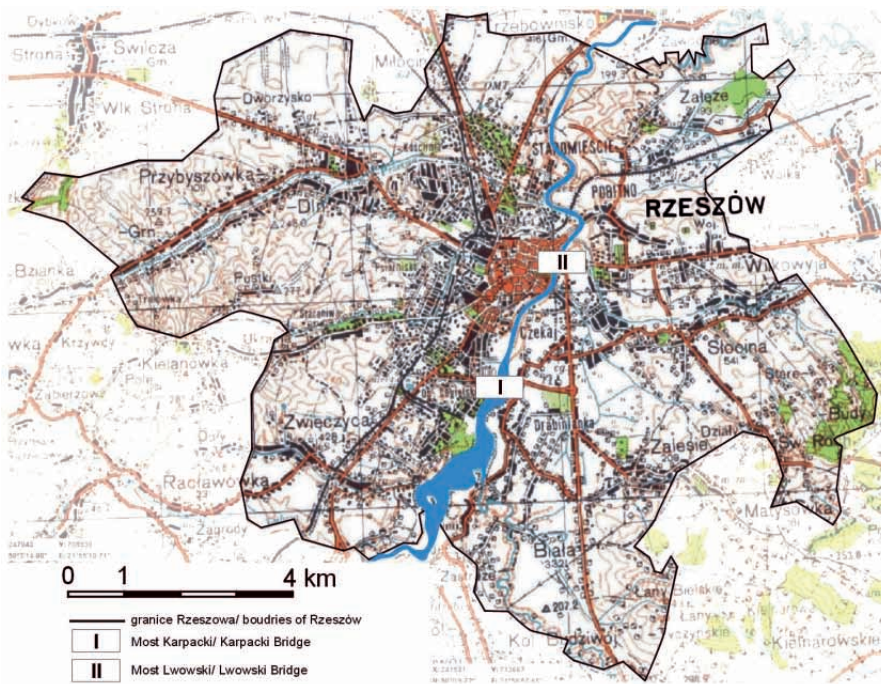
Odcinek rzeki / River section	Granica S / Boundary S – Most Karpacki / Karpacki Bridge		Most Karpacki / Karpacki Bridge – Most Lwowski / Lwowski Bridge		Most Lwowski / Lwowski Bridge – Granica N / Boundary N		Suma/ Sum
	Prawy/ Right	Lewy/ Left	Prawy/ Right	Lewy/ Left	Prawy/ Right	Lewy/ Left	
Brzegi/Banks							
Wędkarze / Anglers	3	3	2	6	18	21	53
Spacerowicze, odpoczywający / Strollers, resting people	11	74	15	132	0	0	232
Rowerzyści / Cyclists	16	111	8	44	1	0	180
Piesi z psami / Pedestrians with dogs	2	2	3	13	0	0	20
Przechodzący / Passerbies	12	0	6	4	0	3	25
Biegający, ćwiczący / Runners, practitioners	0	3	1	1	0	0	5
Korzystający z placów zabaw / Playgrounds users	0	33	2	36	0	0	71
Opalający się / Sunbathing	29	69	10	28	10	0	146
Inni/Other	0	3	1	16	0	3	23
Suma / Sum	73	298	48	280	29	27	755
Pływający po zalewie / Sailers		4		0		0	4
Suma/Sum		375		328		56	759

Tab. 2. Opinie respondentów o różnych zjawiskach w sąsiedztwie rzeki

Tab. 2. Respondents' opinions on various phenomena in the river vicinity

Kolejny odcinek doliny pomiędzy Mostami Karpackim i Lwowskim nie jest już tak atrakcyjny przyrodniczo i wizualnie. Tutaj, do rozległego, położonego na terasie zalewowej parku, ze względu na dobrą dostępność, mieszkańcy Rzeszowa najczęściej chodzą na spacer. Jednocześnie naliczono na tym odcinku 750-metrowym odcinku 147 odpoczywających osób. Walory krajobrazowe środkowej części doliny podwyższają najładniejsze mosty w mieście – Zamkowy oraz tzw. „Kładka”. Im bardziej na północ, tym dolina staje się węższa i od funkcji rekreacyjnej ważniejsza na tym odcinku wydaje się jej rola klimatyczna, gdyż przebiega tutaj kanał przewietrzania miasta. Funkcje przyrodnicze doliny, a w szczególności hydrologiczne, zaburzane są na tym odcinku poprzez zasypywanie prawej terasy zalewowej, na której znajdują się ogródki działkowe. Takie działania może przyczyniać się do podwyższenia fali powodziowej bardzo zmiennego w swych przepływach⁸ Wisłoka. Nie bez znaczenia jest też fakt, iż tutaj miasto najbardziej przybliża się do rzeki (por. ryc. 1), dlatego, oprócz zwężania światła doliny, niepokój budzą plany wybudowania przy samym korycie rzeczonym kilku wieżowców, w tym jednego 25-piętrowego. Inwestycja ta nie tylko spowoduje utrudnienia komunikacyjne w centrum miasta, zaburzy jego przewietrzanie, utrudni migrację wzdłuż rzeki ptaków, ale także przesłoni ciąg widokowy z ulicy Kopisto

Co podoba się Pani/Panu nad Wisłokiem? / What do you like in Wisłok?	wskaźnik „siły opinii” / “opinion strength” index
parki, alejki spacerowe / <i>parks, alleys for walking</i>	1.79
plac zabaw dla dzieci / <i>playgrounds for children</i>	1.34
ptactwo i naturalne tereny zielone / <i>a lot of birds and natural green areas</i>	1.78
zalew (możliwość popływania kajakiem/łódką) / <i>a lake (possibility of kayak / boat sailing)</i>	1.32
coraz liczniejsza zabudowa / <i>a growing number of buildings</i>	0.40
Czy któreś z poniższych rzeczy drażnią Panią/Pana? / Do any of below things irritate you?	wskaźnik „siły opinii” / “opinion strength” index
zbyt duża liczba rowerzystów i spacerujących osób / <i>too many bikers and strolling people</i>	0.36
brudna i śmierdząca woda w rzece i zalewie / <i>dirty and stinking water in the river and the lake</i>	1.71
zanieczyszczenie trawników (odchodami psów, śmieciami) / <i>lawn contamination (with dog droppings, garbage)</i>	1.81
zbyt mała liczba mostów i kładek dla pieszych / <i>too few bridges and makeshift wooden bridges</i>	0.94
Brak: / <i>Lack of:</i>	
zaplacza gastronomicznego / <i>food facilities</i>	0.73
oświetlenia alejek / <i>alleys lighting</i>	0.89
miejsc przystosowanych do kąpieli / <i>places suitable for swimming</i>	1.11
ciągłości tras wzdłuż całej rzeki / <i>continuity of routes along the whole river</i>	1.30
ścieżek przyrodniczych, edukacyjnych / <i>nature, educational trails</i>	1.29
Czy uważa Pan(i), że w okolicach Wisłoka jest: / Do you think that around Wisłok is:	wskaźnik „siły opinii” / “opinion strength” index
ładne otoczenie? / <i>nice surroundings?</i>	1.61
dobry dostęp do rzeki? / <i>good access to the river?</i>	1.20
czysto? / <i>clean?</i>	0.55
wystarczająca liczba parków i ścieżek? / <i>enough parks and paths?</i>	0.71
odpowiednia liczba placów zabaw dla dzieci? / <i>adequate number of playgrounds for children?</i>	0.81

Ryc. 1. Wisłok na tle Rzeszowa

Fig. 1. The Wisłok river against the background of Rzeszów

Rzeka w oczach mieszkańców

The river in the eyes of the town citizens

Jak wykazały badania ankietowe, przeprowadzane wśród mieszkańców Rzeszowa i innych osób codziennie przebywających w mieście, respondenci mają zdecydowane poglądy co do tego, jakie funkcje powinna pełnić dolina Wisłoka – w niektórych przypadkach przeciwne do obecnych projektów jej zagospodarowania. Za pomocą ankiety przebadano 132 osoby, które mieszkały, pracowały bądź studiowały w Rzeszowie. Ponad 40% respondentów dobrze zna okolice rzeki, gdyż przychodzi tutaj co najmniej kilka razy w miesiącu. Najczęściej podawanym powodem były sport i rekreacja – 55% odpowiedzi (ryc. 3). Wiele osób, bo aż 31%, przychodzi ob-

na rzeszowski zamek. Na potrzeby inwestycji rozebraniu musi ulec kilka drewnianych domów stojących przy Wisłoku, w tym jeden zabytkowy. Wydaje się, iż to właśnie ten odcinek doliny wymaga największej staranności w planowaniu jego funkcji, a ich dobór powinien być zgodny z tym, co obecnie dla doliny przewiduje *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Rzeszowa*⁹, a więc rekreację, turystykę i sport na terenach zieleni urządzonej.

Najbardziej na północ położona część doliny ma jeszcze inny charakter. Trudno dostępne brzegi sprawiają, że pełni ona głównie funkcje przyrodnicze, a z dostępu do rzeki korzystają raczej tylko wędkarze (tab. 1). Inni mieszkańcy zaglądają tutaj rzadko. Koryto rzeczne wyraźnie się pogłębia. Dostępne dla ludzi terasy zalewowe prawie nie występują. Na wyższych wypłaszczeniach przeważa przemysł, a strome zbocza koryta rzeczno porastają zarośla i resztki lasów łęgowych (ryc. 2). W tą część doliny intensywnie wkracza migrujący wzdłuż do-

lin rzecznych¹⁰, pochodzący z Indii, niecierpek gruczołowy (*Impatiens glandulifera*) oraz nawłoc późna (olbrzymia) (*Solidago gigantea*). Zwarte zarośla tworzone przez te rośliny dodatkowo utrudniają dostęp do rzeki, chociaż podwyższają walory wizualne samej doliny. Na północ od Mostu Lwowskiego można zaobserwować także ślady bytowania bobrów. Dotychczas nie zaznaczały się wyraźne konflikty w zagospodarowaniu brzegów tej części rzeki. Zdaniem planistów powinna tu przeważać zielenie nieurządzona i urządzona.

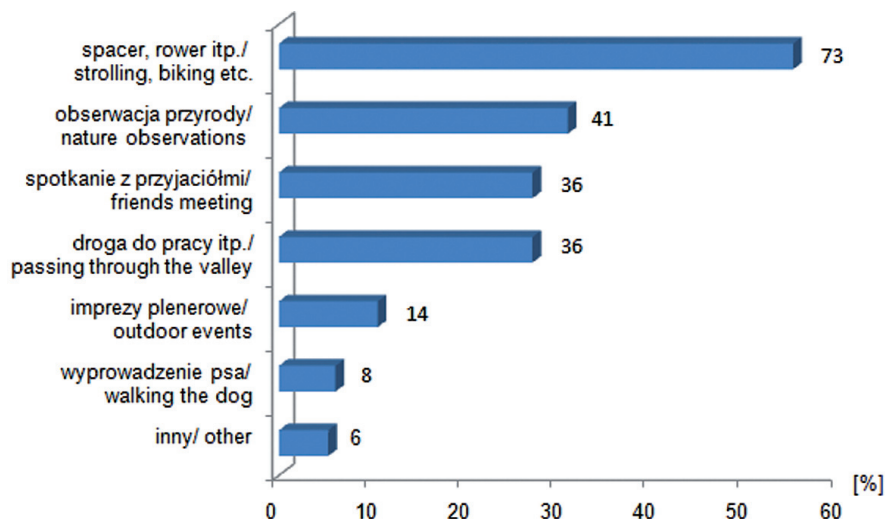

Ryc. 2. Północna część doliny z pozostałościami lasów łęgowych

Fig. 2. The northern part of the valley with the remains of a riverside forest

Ryc. 3. Powody spędzania czasu nad Wisłokiem podawane przez ankietowanych

Fig. 3. Reasons given by respondents for spending time by the Wisłok river

serwować przyrodę, co należałoby brać pod uwagę w decyzjach o zachowaniu cennych przyrodniczo części doliny, zwłaszcza jej południowego odcinka.

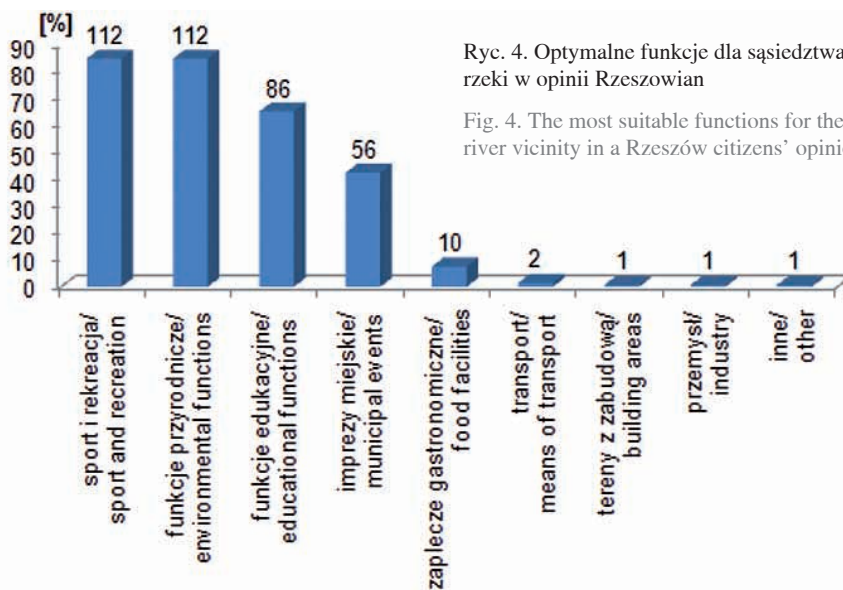
Mieszkańców zapytano o opinię na temat zagospodarowania sąsiedztwa rzeki – co im się podoba, a co ich drażni (tab. 2). Na podstawie udzielonych odpowiedzi wyliczono wskaźniki „siły opinii” o danym zagadnieniu jako średnie ważone z odpowiedzi: „tak” (waga 2), „nie wiem” (waga 1) i „nie” (waga 0). Wskaźniki te mogły przybierać wartości od 0 do 2. Im wyższy wskaźnik, tym silniejsza opinia na temat jakiegoś zjawiska. Respondentom najbardziej nad Wisłokiem podobały się zagospodarowane parki, alejki spacerowe, miejsca do wypoczynku (wskaźnik 1,79) oraz otwarte tereny zielone (1,78). Zaś najmniej coraz liczniejsza

zabudowa (0,4). Natomiast szczególnie uciążliwe dla przebywających w sąsiedztwie rzeki było zanieczyszczenie otoczenia (1,81) oraz wody (1,71). Prawie w ogóle nie przeszkadzała im natomiast duża liczba innych osób odpoczywających nad Wisłokiem (0,36), co może świadczyć o znacznym potencjale doliny

w tym zakresie. Ankietowani docenili też ładne otoczenie rzeki (1,61).

Kluczowym pytaniem ankiety pozostaje wybór najbardziej odpowiednich dla sąsiedztwa rzeki funkcji. Respondenci zdecydowanie opowiadają się za rolą rekreacyjną doliny Wisłoka oraz przyrodniczą – ponad 85% osób (ryc. 4). Dostrzegają też potencjał dla edukacji – 65%, a także możliwości organizacji imprez miejskich przy muszli koncertowej – 42%. Są natomiast przeciwni wprowadzaniu zabudowy mieszkalnej i przemysłu. Tych funkcji pragnie jedynie 1 osoba. Za możliwością rozwoju transportu wzdłuż rzeki opowiadają się tylko 2 osoby (1,5%) wypełniające ankietę.

Należy podkreślić, że mimo zdecydowanych poglądów rzeszowian co do funkcji, jakie powinna pełnić duża dolina rzeczna w ich mieście, 41% osób nie wie czy jest ona prawidłowo zagospodarowana. Natomiast aż 37% ankietowanych udziela negatywnej odpowiedzi na to pytanie.

Ryc. 4. Optymalne funkcje dla sąsiedztwa rzeki w opinii Rzeszowian

Fig. 4. The most suitable functions for the river vicinity in a Rzeszów citizens' opinion

Podsumowanie

Conclusion

Dolina Wisłoka w Rzeszowie ze względu na swój zróżnicowany wygląd i w dużej części dobry dostęp do wody, jest z pewnością jedną z największych wartości miasta, którą należy pielęgnować. Świadczy o tym fakt, że mieszkańcy chętnie korzystają z sąsiedztwa rzeki i w nim wypoczywają.

Najbardziej pożądane przez Rzeszowian funkcje doliny to, czasem niedoceniane przez decydentów: przyrodnicza i rekreacyjna, a w dalszej kolejności jej potencjał edukacyjny. Zabudowywanie nadbrzeży jest wręcz przez nich odrzucane. Ten pogląd na możliwości zagospodarowania sąsiedztwa Wisłoka jest zbieżny z polityką przestrzenną, zawartą w *Studium*. Dlatego wydaje się, że jego zapisy powinny być bezwzględnie przestrzegane tam, gdzie nie ma miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Powinno się również w szerszym stopniu uwzględniać opinię mieszkańców na temat rozwoju ich miasta. Będzie można wówczas nie tylko wzmacniać i chronić walory rzeki w mieście, ale także realizować konstytucyjną zasadę zrównoważonego rozwoju godzącą łady: gospodarczy, społeczny, środowiskowy i przestrzenny.

Należałoby w większym stopniu nie tylko dbać o czystość wód i sąsiedztwa rzeki, wprowadzać nową

infrastrukturę rekreacyjną i chronić prawidłowe funkcjonowanie hydrologiczne, klimatyczne i ekologiczne doliny, ale także promować samą rzekę jako dużą wartość w systemie miejskim Rzeszowa.

Ryciny i tabele wykonała autorka.

Figures and tables by author.

Agata Ćwik

Katedra Agrobiologii i Ochrony Środowiska
Uniwersytet Rzeszowski
Department of Agrobiology and Environmental
Protection
University of Rzeszów

Przypisy

¹ Pancewicz A., 2002, *Rzeka w przestrzeni miejskiej. Próba określenia wzajemnych relacji* [w:] „Rzeki. Architektura i krajobraz” pod red. Z. Konopka, Katowice, t. 11, Wyd. „Śląsk”, s. 90-111.

² Wypowiedź Agnieszki Włazel z fundacji IMPACT w Programie III Polskiego Radia z 11 sierpnia 2009 r.

³ Badanie przeprowadzono w sezonie wiosennym 2009 roku.

⁴ Badanie przeprowadzono 2 sierpnia 2009 roku. Polegało ono na przejściu pięcioosobowego zespołu badawczego wzdłuż całej rzeki w granicach miasta po obu jej stronach i policzeniu ludzi przebywających w sąsiedztwie Wisłoka. Ze względu na to, iż odbyło się ono w czasie gorącego popołudnia między godzinami 15 i 17 w sezonie urlopowym, liczba zaobserwowanych osób jest z pewnością dużo mniejsza od maksymalnej liczby osób przebywającej w innych dniach i porach w sąsiedztwie rzeki.

⁵ Głowaciński Z. (red.), 2001, *Polska czerwona księga zwierząt: kręgowce*, Warszawa, Państw. Wyd. Rolnicze i Leśne, s. 449.

⁶ Kawa P., 2004, *Ptaki zbiornika retencyjnego w Rzeszowie i terenów przyległych w latach 1982-2003* [w:] „Ptaki Podkarpacia”, nr X, s. 25-52.

⁷ Gazeta Wyborcza z 4 sierpnia 2009 r. (źródło: <http://miasta.gazeta.pl/rzeszow/0,0.html>).

⁸ Lach J., Michalik A., 1994, *Środowisko geograficzne* [w:] „Dzieje Rzeszowa” pod red. F. Kiryka, Rzeszów, t. 1, KAW, s. 33.

⁹ *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Rzeszowa*, Uchwała nr XXXVII/113/2000 Rady Miasta Rzeszowa z dnia 4 lipca 2000 r.

¹⁰ Faliński J. B., 2000, *Rzeczne wędrówki roślin* [w:] „Rzeki”, Katowice, t. 9, Wyd. „Śląsk”, s. 143-187.

Rekreacja czynna osób wieku dojrzałego

Małgorzata Chybalska

Active Recreation
of Elderly People

Wprowadzenie

Introduction

Współczesne społeczeństwo szybko się starzeje. Przyczyny tej tendencji są różne: pozytywne, związane z rozwojem medycyny oraz negatywne, będące wynikiem spadku urodzin w wielu krajach¹. Z punktu widzenia państwa nie jest to zjawisko pożądane, gdyż generuje wzrost kosztów związanych ze świadczeniami emerytalnymi, zdrowotnymi i opiekuńczymi. Dodatkowo w obliczu trudności ze znajdowaniem pracy przez osoby młode, kończące edukację, mechanizmy państwowe czasem odsuwają na emeryturę nawet tych, którzy mogą i chcą jeszcze pracować, co może stanowić źródło depresji. Nie zawsze też dostrzega się wagę doświadczenia i mądrości życiowej osób starszych.

Jednocześnie liczebny wzrost osób starszych powoduje, że coraz częściej są oni dostrzegani jako istotna grupa odbiorców w różnych dziedzinach życia. Stąd pojawiają się kierowane do nich oferty usług i towarów, a w polityce stanowią liczącą się grupę wyborczą. Zapewne też również z tego powodu firmy produkujące urządzenia rekreacyjne pracują nad rozwiązaniami, które mogłyby być interesujące dla osób w wieku dojrzałym. Analiza skutków, jakie przemiany w przestrzeni publicznej służącej rekreacji może powodować to zjawisko, jest bardzo interesujące.

Problem „wykluczenia” grup mniejszościowych społeczeństwa

The problem of “exclusion” of social minority groups

Osoby w wieku starszym nie zawsze w pełni mogą uczestniczyć w życiu publicznym. Problem przeciwdziałania „wykluczeniu” z aktywnego uczestnictwa w przestrzeni publicznej najczęściej zawężany jest do pojęcia integracji osób niepełnosprawnych fizycznie lub, rzadziej, psychicznie. W naszym kraju konieczność udostępnienia miejsc publicznych tym osobom jest umocowana prawnie w przepisach ustawy Prawo budowlane² i popularyzowana dzięki inicjatywom społecznym, które mają na celu usuwanie barier architektonicznych. Jest to oczywiście bardzo istotne. Niemniej jednak dotyczy przede wszystkim przeszkód, które wykluczają jedną z kilku grup mniejszościowych – osoby niepełnosprawne fizycznie.

Tymczasem w świecie problem rozumiany jest zdecydowanie szerzej, gdyż powody wykluczenia mogą być różne, np.: płeć, orientacja seksualna, religia, kwestie etniczne, niesprawność fizyczna i psychiczna oraz właśnie – wiek. Również cel, do którego należy dążyć nie jest ograniczony do „integracji”. Coraz częściej pojawiają się poglądy, że zagospodarowanie przestrzeni

publicznej, również terenów zieleni, powinno umożliwiać integrację tych grup nie tylko przez umożliwienie im „dostępu”, ale wręcz poprzez „wciągnięcie” w obręb głównego nurtu aktywności (stąd np. pojęcie „integrated play”³ ewoluuje w kierunku „inclusive play”)⁴. W związku z tym, w odniesieniu do rekreacji osób w wieku dojrzałym, wydaje się istotne dążenie do takiego organizowania przestrzeni rekreacyjnej, by zachęcała je do uczestnictwa w aktywności na wolnym powietrzu.

Miejsce osób starszych w społeczeństwie

The place of elderly people in society

W większości kultur wschodu osoby w starszym wieku cieszą się szacunkiem. Kult przodków jest ważną częścią wielu religii. W społeczeństwach zachodnich bywa jednak różnie. Powszechny kult młodości, urody, sprawności fizycznej i umysłowej, która pozwala na łatwe przyswajanie informacji i nowinek technologicznych spycha osoby starsze na margines.

Stereotyp biernego wypoczynku seniorów (spacery, spotkania towarzyskie we własnym gronie, opieka nad wnukami) jest dość powszechny⁵. Natomiast zjawisko aktywnego wypoczynku ludzi starszych, choć

jest już obecne w opracowaniach naukowych⁶, pojawiło się w naszym kraju stosunkowo niedawno. Niektóre rodzaje aktywności fizycznej, nazywane sportami całego wieku, mogą być z powodzeniem realizowane na terenach zieleni publicznej – np. gra w bule, krykiet czy mini golf. W wielu krajach istnieją nawet kluby sportowe zrzeszające osoby w wieku dojrzałym, są to jednak stowarzyszenia dość elitarne. Gra w bule i mini golf, popularne w krajach zachodnich, zaczynają się w naszym kraju dopiero pojawiać.

Nowe tendencje w rekreacji osób wieku dojrzałego

New trends in elderly people's recreation

Na rynku międzynarodowym pojawiły się „place zabaw”, a nawet większe zespoły budowane specjal-

nie dla osób starszych, umożliwiające ćwiczenia wzmacniające sprawność (ryc. 1, 2). Wiele firm zajmujących się produkcją urządzeń rekreacyjnych przewiduje, że w przyszłości można spodziewać się dużego zapotrzebowania na parki umożliwiające ćwiczenia wzmacniające sprawność fizyczną⁷.

Pierwotna idea zabawy „rozciągniętej” na wszystkie grupy wiekowe pochodzi z Finlandii. Już w latach 1965–1981 na uniwersytecie w Rovaniemi konstrukcje linowe i przepłotnie przeznaczone na place zabaw były badane pod kątem przydatności w budowaniu kondycji. Obecnie powszechnie uważa się, że podstawą zachowania zdrowia fizycznego i sprawności umysłowej w starszym wieku wydaje się być ruch na świeżym powietrzu.⁸ Regularne ćwiczenia ruchowe zapobiegają wielu chorobom i schorzeniom, np. nadciśnieniu, arteriosklerozie, cukrzycy, bólowi kręgosłupa i stawów, osteoporozie i innym. Specjali-

Ryc. 1. Targi urządzeń zabawowych GaLaBau 2008 – zestaw do ćwiczeń (fot. H. Marszałek)

Fig. 1. Playground equipment fair GaLaBau 2008 – exercise combination (photo H. Marszałek)

Ryc. 2. Targi urządzeń zabawowych
GaLaBau 2008 – przyrządy do ćwiczeń
(fot. M. Chybalska)

Fig. 2. Playground equipment fair
GaLaBau 2008 – exercise devices
(photo M. Chybalska)

ści zajmujący się zdrowiem zalecają co najmniej 7 godzin dziennie ćwiczeń ruchowych. Uważają, że dzięki nim ludzie mogą być od 10 do 20 lat młodszy biologicznie niż ich wiek metrykalny. Dodatkowo regularne zajęcia sportowe utrzymują nie tylko sprawność ciała, ale jednocześnie mobilizują umysł, co przeciwdziała takim schorzeniom jak Alzheimer oraz depresja. W tym przypadku wyjątkowe znaczenie mają kontakty społeczne, które towarzyszą powszechnym rodzajom sportu. Ćwiczenia nie muszą być intensywne, by przynosiły korzyści – już dodatkowe spalanie od 500 do 1000 kalorii w ciągu tygodnia pozwala na zauważalną poprawę kondycji i zdrowia. Wytrwałość w regularnych ćwiczeniach fizycznych w jakiegokolwiek dziedzinie sportu, jak np. bieganie, pływanie, jazda na wózkach i spacerowanie, obniża ryzyko zawału serca i poprawia dotlenienie mózgu. Rozpoczęcie umiarkowanych ćwiczeń sportowych jest możliwe w każdym wieku. System krążenia i mięśnie są podatne na ćwiczenia nawet wtedy, gdy rozpoczynamy je po siedemdziesiątce. Zysk, jaki przynoszą w dziedzinie bezpieczeństwa i dobrej kondycji, jest zazwyczaj zaskakujący. Ćwiczenia fizyczne są najlepszym środkiem przeciwdziałania starczej demencji. Wnioski płynące z badań prowadzonych w ostatnich 10 latach na uniwersytecie w Dublinie pozwalają przypuszczać, że ćwiczenia fizyczne przyczyniają się również do rozwoju nowych komórek

mózgowych. Utrzymując siłę mięśni, ćwiczenia zapobiegają upadkom i chorobom stawów⁹.

Finlandia – program Ogródów Dynamicznych

Finland – Dynamic Gardens programme

W 2007 roku Grupa Lappset rozpoczęła projekt badawczo-rozwojowy o nazwie Ogród Dynamiczny (Dynamic Garden). Jego celem jest stworzenie parku fitness, o wysokim standardzie, z użyciem nowoczesnej technologii, bez barier architektonicznych, w którym ćwiczenia fizyczne i rozrywka dają możliwość ciekawych i różnorodnych przeżyć osobom w każdym wieku. Ogród Dynamiczny ma być tak zaprojektowany, by zachęcać i motywować użytkowników do zainteresowania ćwiczeniami fizycznymi, wzmacniać entuzjazm do zabawy, gimnastyki, wzajemnego porozumienia oraz czystej radości i poprzez te działania wzmacniać zdrowie i dobre samopoczucie. Planowanie parków umożliwiających ćwiczenia na wolnym powietrzu jest oparte na szeroko prowadzonych pracach badawczych, np. w zakresie czynników odpowiedzialnych za dobre samopoczucie fizyczne i psychiczne, motywację do ćwiczeń fizycznych i globalny rynek zdrowego ży-

cia. Autorzy programu mają nadzieję widzieć jako użytkowników Ogrodów Dynamicznych nie tylko dzieci, ale również dorosłych i emerytów. Dla tych użytkowników zostaną zaprojektowane odpowiednie urządzenia, wyposażone zarówno w tradycyjne elementy, jak i inne, wykorzystujące nowe technologie i techniki interaktywne.

Finlandia – Program Moto +¹⁰

Finland – Moto + programme

Specyficzny związek łączący wnuki z dziadkami skłonił naukowców Politechniki z Rovaniem do wykorzystania wspólnych ćwiczeń ruchowych z pożytkiem dla obu stron. Celem projektu badawczego Moto+ jest ocena ćwiczeń i gier odpowiednich zarówno dla dzieci jak i dla osób starszych. Badane zagadnienia to:

- wpływ, jaki wspólne ćwiczenia i gry mogą wywierać na sprawność obu grup wiekowych,
- ustalenie, w jaki sposób osoby te poprzez zabawę rozwijają swoją percepcję,
- możliwości wykorzystania placów zabaw i parków jako miejsc dla gier i ćwiczeń ludzi w różnym wieku.

Te dwie odległe grupy wiekowe mają wiele wspólnego. Wykonywanie ćwiczeń rozwijających zmysł równowagi jest bardzo korzystne za-

równo dla małych dzieci, jak i osób starszych, ze względu na zwiększone ryzyko upadków. Dotyczy to również wszelkich zadań wymagających manipulowania drobnymi przedmiotami, wspomagających zręczność. Rozwijaniu, lub podtrzymywaniu, możliwości umysłowych sprzyjają wszelkie gry i układanki. Dzieci chętnie uczą się z dziadkami, którzy mają o wiele więcej cierpliwości od rodziców, stąd wspólna zabawa, jak i nauka poprzez zabawę, przynosi korzyści obu stronom.

Austria – projekt parków aktywnej rekreacji dla wszystkich grup wiekowych

Austria – Active Generations Park¹¹

Projekt zestawów rekreacyjnych przeznaczonych do ćwiczeń fizycznych dostępnych zarówno dla młodych ludzi jak i dla osób w wieku dojrzałym powstał jako efekt współpracy jednej z firm produkujących urządzenia sportowe z Uniwersyteciem Wiedeńskim oraz miejscowymi organizacjami pozarządowymi promującymi aktywność sportową, pod patronatem Światowej Organizacji Zdrowia. Jego zasadniczymi celami są: promocja koegzystencji osób młodszych i starszych, spotkań osobistych, wzmocnienie zdrowia fizycznego i poprawa zdrowia psy-

chicznego. Specjalnie do tego celu zaprojektowane urządzenia i indywidualna aranżacja placów rekreacyjnych zachęcają do nowych poszukiwań, zabawy, ruchu i po prostu przyjemności. Młodzi i starsi mogą w prosty sposób wesoło się bawić i poznawać innych podczas pogawędek, składać puzzle, dzięki czemu rozwijają umiejętność myślenia, uczenia się i możliwości pamięci, wykonywać ćwiczenia ruchowe doskonalące i rozwijające umiejętności oraz codziennie ćwiczyć i rozwijać wytrzymałość. Projekt został opracowany w trzech podstawowych wersjach, składających się od 7 do 19 urządzeń. Zestawy mogą być elastycznie dopasowywane do indywidualnych warunków. Koszt pełnego systemu jest porównywalny do ceny standardowego placu zabaw.

Stany Zjednoczone – siłownie rehabilitacyjne

The United States of America – rehabilitation fitness centres

Powstały w Stanach Zjednoczonych system LifeTrial adresowany jest do osób starszych, przede wszystkim tych, które mają zdiagnozowane problemy zdrowotne i wymagają rehabilitacji. LifeTrial jest tak zaprojektowany by użytkownicy mieli możliwość wykonywania ćwiczeń rozciągających i wzmacniających na specjalnie zaprojektowanych do ich wieku urządzeniach, podczas odpoczyn-

ku na wolnym powietrzu, szczególnie – spaceru. System składa się z 10 punktowych stacji, które można ustawić wzdłuż tras spacerowych w różnych konfiguracjach (ryc. 3). Urządzenia zbudowane są na planie trójkąta – dwie ściany umożliwiają wykonywanie tych samych ćwiczeń, ale na różnych poziomach trudności, trzecia jest panelem informacyjnym, lub pozwala na ćwiczenia osób poruszających się na wózkach (ryc. 4). Panel jest zwieńczony dachem z grubego polietylenu odpornego na oddziaływanie promieni UV i chroniącego przed deszczem. Każdy z paneli posiada jasną instrukcję, a duża czcionka ułatwia czytanie. Uchwyty pomagają zachować równowagę i stabilność. Regulowany mechanizm kontroli oporu pozwala na ćwiczenia na różnych poziomach zaawansowania. Na każdym z paneli znajdują się również ostrzeżenia dotyczące wykonywanych ćwiczeń. Dzięki trójkątnemu układowi przy jednym panelu może jednocześnie ćwiczyć kilka osób, co sprzyja nawiązywaniu kontaktów. Każdy z paneli opatrzony jest inspirującym cytatem lub myślą przewodnią. Dodatkowo opracowano pojedyncze urządzenia do indywidualnych ćwiczeń jako uzupełnienie trasy.

Siłownie na wolnym powietrzu w Polsce

Open air fitness centres in Poland

Od wielu lat siłownie z urządzeniami kojarzonymi z klubami fitness montowane są na terenie publicznej zieleni we Wrocławiu. Pierwsze obiekty powstały z inicjatywy programu miejskiego pn. „Zagospodarowanie wnętrz międzyblokowych”¹². Obecnie nowe siłownie budowane są w ramach bieżącego utrzymania miejskich terenów zieleni (ryc. 5). Już pierwsze realizacje zachwyciły mieszkańców, którzy z uznaniem przyjęli nowy typ rekreacji. We Wrocławiu funkcjonuje kilkanaście siłowni (poza pełnymi zestawami urządzeń w niektórych obiektach, ze względu na szczupłość miejsca lub ich specyfikę, zamontowano również urządzenia pojedyncze, np. na terenie wirydarza klasztoru Sióstr Urszulanek).

W Szczecinie, na osiedlu Arkońskie-Niemierzyn, siłownia powstała z inicjatywy rady osiedla, a głównym inicjatorem okazali się mieszkańcy w wieku emerytalnym¹³.

Podsumowanie

Conclusion

Nowe urządzenia fitness do stosowania na wolnym powietrzu dają możliwość uprawiania sportu każ-

demu i o każdej porze. Zestawy urządzeń w nowych parkach fitness pobudzają ludzi w każdym wieku do ruchu na wolnym powietrzu i do zabawy. Korzystając z urządzeń o dogodnej porze, można ćwiczyć samodzielnie lub w grupie, bez konieczności wyprawy do klubu fitness. Urządzeniami operuje się w prosty sposób i bez konieczności ubierania specjalistycznej odzieży sportowej, każdy więc może czerpać radość z ćwiczenia. Ćwiczenia umożliwiają rozwijanie wytrzymałości, łagodnie budują muskulaturę i zwiększają możliwości ruchowe. Zalety ich są oczywiste. Dużą zmienność i różnorodność ćwiczeń zapewnia doskonałą rozrywkę. Jednocześnie jest to miejsce, w którym spotykają się osoby w różnym wieku.

Urządzenia przydatne są również jako uzupełnienie placów zabaw dla dzieci – dla mam, ojców, babci i dziadków. Zapracowany styl życia powoduje, że obecnie ludzie nie mają wystarczająco dużo czasu, by zadbać o swoją kondycję zdrowotną, a czas który rodziny mogą spędzać wspólnie stale maleje. Należy intensywnie działać, by ten stan rzeczy uległ zmianie i wzrosło znaczenie wspólnego spędzania wolnego czasu na wolnym powietrzu. W szybko starzejącym się społeczeństwie, również z punktu widzenia zdrowia publicznego, sprawą istotną jest zachowanie aktywności mieszkańców w starszym wieku. Poprzez rozwój zmysłu równowagi i wzmacnianie umiejętności mo-

Ryc. 3. Zespół urządzeń "LifeTrail" w parku (źródło: Playword Systems)

Fig. 3. Life-Trial equipments in the park (source: Playword Systems)

rozmach, dotlenia organizm, aktywizuje komórki nerwowe, uwalnia umysł i daje radość życia. Jest prawdziwym cudownym lekiem na stres.

Obecnie szereg obiektów sprzyjających zachowaniu kondycji, a nawet rehabilitacji ukazuje zupełnie nowy obraz osób w starszym wieku, które powinny być pełnoprawnymi użytkownikami przestrzeni publicznych. Jest to jeden z pożądanych trendów współczesnego świata i warto promować powstawanie następnych obiektów w naszym kraju.

Małgorzata Chybalska

Biuro Projektowe "CM" sp. z o.o.
Wrocław

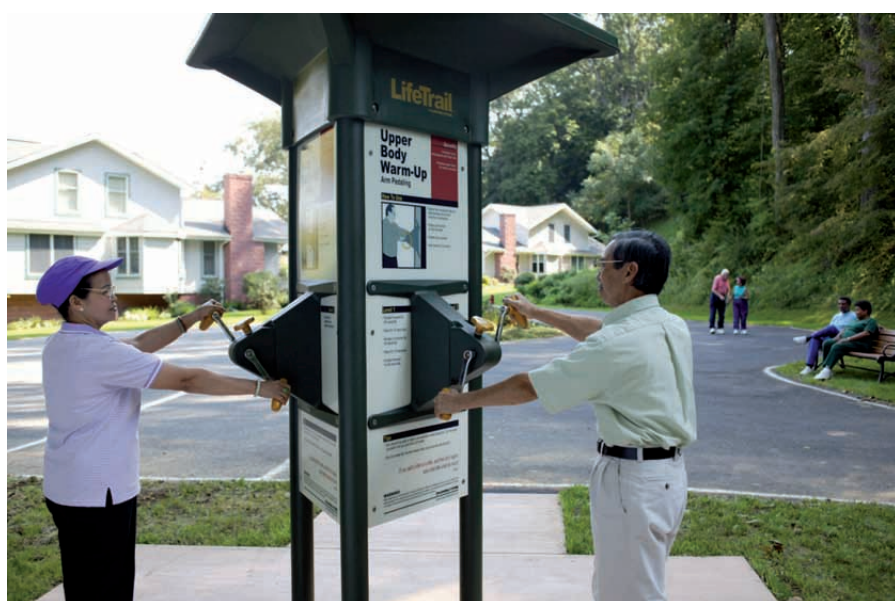
Przypisy

¹ Zjawisko to jest powszechnie obserwowane i stanowi punkt wyjściowy wielu badań również związanych z aspektami zagospodarowania terenów rekreacyjnych, dokonywanych we współpracy z firmami komercyjnymi produkującymi urządzenia rekreacyjne np. www.generation-aktiv-park.at, www.lappset.com, www.playworldsystems.com i inne.

² Art. 5, ust. 1, pkt 4 ustawy *Prawo budowlane* z dnia 7 lipca 1994 roku (t.j. Dz.U. z 2006 r., nr 156, poz. 1118, z późn. zm.).

torycznych możliwe jest np. przeciwdziałanie upadkom, które są częstym powodem urazów prowadzących do przedwczesnej śmierci. Jest sprawą oczywistą, że radość płynąca z ćwiczeń przeciwdziała również depresji i apatii. Nowe zespoły fitness mogą powstać na terenie parków rekreacyjnych, kompleksów mieszkaniowych¹⁴, restauracji i centrów treningowych, gdzie można trenować o każdej porze, zgodnie ze swoim życzeniem i nastrojem, a przede wszystkim za darmo i na świeżym powietrzu. W parkach rekreacyjnych urządzenia treningowe są wartą zachodu alternatywą dla joggingu, na terenach mieszkaniowych mogą być dodatkowo popularnym miejscem spotkań młodszych i starszych, przy restauracjach związanych z systemem drogowym stanowią rekre-

acyjną oazę dla zestresowanych kierowców. Na terenach zieleni towarzyszących biurom pozwalają na regenerację sił podczas przerw w pracy. Sytuowane przy centrach sportowych są uzupełnieniem oferty o dodatkową możliwość aktywnej rekreacji na wolnym powietrzu. Ćwiczenia są proste, zabawne i odpowiednie dla każdego wieku. Sport budzi w życiu nowego ducha, nadaje mu

Ryc. 5. Siłownia w parku Grabiszyńskim we Wrocławiu (fot. B. Świątkowska)

Fig. 5. Fitness equipment in Grabiszyński Park in Wrocław (photo B. Świątkowska)

³ Znaczenie pojęcia „inclusive play” można np. prześledzić na stronie internetowej National Children Bureau, www.ncb.org.uk

⁴ Wyczerpujące opracowanie na temat specyfiki integracyjnych placów zabaw zawarte jest np. w opracowaniu: Belzig Güenter, *Playing together, Guidelines regarding the integration of children with restrictios on playgrounds In Nuremberg*, z którego kopii korzystałam dzięki uprzejmości autora.

⁵ Np. Czalczyńska-Podolska Magdalena, 2007, *Potrzeby rekreacyjne różnych grup wiekowych – wytyczne dla tworzenia ogrodów zabaw i rekreacji* [w:] „Zieleń Miast i Wsi, współczesna i zabytkowa”, materiały konferencyjne, Kalsk.

⁶ Np. Baranowski Tadeusz, Dankowska Ewa, 2007, *Tereny odpoczynku dla osób w naszym wieku i naszej kondycji* [w:] „Zieleń Miast i Wsi, współczesna i zabytkowa”, materiały konferencyjne, Kalsk.

⁷ *Fun play and exercise of people of all ages* www.lappset.com

⁸ Reader's Digest 6/2006 cytowane w www.awis-sport.com

⁹ Monika Siegrist z uniwersytetu technicznego w Monachium badała 69 kobiet w wieku pomiędzy 50 a 60 rokiem życia. W wyniku ćwiczeń, zarówno gimnastycznych, jak i z użyciem przyrządów, łatwo ograniczyły one spadek gęstości kości. Uczestnicy badań czuli się lepiej i odczuwali mniejsze bóle. W dodatku popra-

wiała się muskulatura i struktura kości (źródło: www.awis-sport.com).

¹⁰ Pahtaja Visa, Hämäläinen Pekka, Lepänen Tero, *Exercising Senior Citizens' Balance and Motor Coordination* (źródło: www.awis-sport.com).

¹¹ www.moser-spiel.at i *Generationen Aktiv-Park*, materiały informacyjne firmy Richter Spielderäte GmbH.

¹² Autorka była zaangażowana w budowę siłowni jako koordynator programu.

¹³ www.tvn24.pl/12690,1595982,0,1,emerycizze-szczecina-sanbspfit,wiadomosc.html

¹⁴ O rekreacji seniorów na terenach mieszkaniowych autorka wspomina również w miesięczniku *Zieleń Miejska* (Chybalska M., *Rekreacja dla dzieci i seniorów, Zieleń Miejska*, nr 3(24) z 2009 r.).

Literatura

1. Baranowski T., Dankowska E., 2007, *Tereny odpoczynku dla osób w naszym wieku i naszej kondycji* [w:] „Zieleń Miast i Wsi, współczesna i zabytkowa”, materiały konferencyjne, Kalsk.

2. Belzig Güenter, 2003, *Playing together, Guidelines regarding the integration of children with restrictios*

on playgrounds in Nuremberg (maszynopis).

3. Czalczyńska-Podolska M., 2007, *Potrzeby rekreacyjne różnych grup wiekowych – wytyczne dla tworzenia ogrodów zabaw i rekreacji* [w:] „Zieleń Miast i Wsi, współczesna i zabytkowa”, materiały konferencyjne, Kalsk.

4. Chybalska M., 2007, *Tereny dla nowych form atrakcyjnej rekreacji czynnej* [w:] „Zieleń Miast i Wsi, współczesna i zabytkowa”, materiały konferencyjne, Kalsk.

5. Chybalska M., 2009, *Rekreacja dla dzieci i seniorów* [w:] „Zieleń Miejska”, nr 3(24).

6. *Prawo budowlane – ustawa z dnia 7 lipca 1994 r.* (tj. Dz.U. z 2006 r., nr 156, poz. 1118, z późn. zm.).

7. Richter Spielderäte GmbH, *Generationen Aktiv-Park*, materiały informacyjne firmy.

8. Sutcliffe Robin, 2002, *Zabawa integracyjna* [w:] „Podwórka 2002”, materiały seminaryjne, Wrocław.

Ryc. 4. Przykładowe urządzenie „LifeTrail” (źródło: Playword Systems)

Fig. 4. Life-Trial station (source: Playword Systems)

Summaries

Problems

Treasure of the Past, Contemporary Issues, Riddle for the Future – the Landscape of Lublin River Valleys

Water is one of the main elements that defines humanity and allows civilization to occur. Water has a substantial influence on the quality of human life, from its basic function as a source of food to its utilitarian uses in security, transportation and economy. The spatial arrangement of Lublin was also conditioned to a large extent by three rivers: The Bystrzyca, the Czechówka and the Czerniejówka. The frequent development of their valleys with service facilities, with a simultaneous loss of potential recreation areas and landscape values, is a worrying process.

In the article the conclusions concern the future development of the river areas of Lublin in the context of a recreational system within the urban landscape and the problem of showing their refreshment potential.

Ewa Trzaskowiska
Katarzyna Sobczak
Paweł Adamiec

Landscape Study of a UNESCO Site in a River Valley – the Setting of a Church in Sękowa

The article applies to the creation and protection of the mountain valley of the river Sekówka and to one of the aspects of managing a site which represents an outstanding universal value in scope of formation of the landscape context of a World Heritage site – the church in Sękowa and its setting. The authors would like to show the relationships between the site and its setting in the river valley, as well as the mutual impact on the values represented.

In July 2003, following the resolution by the General Assembly of UNESCO in Paris, six Polish wooden Gothic churches from Lesser Poland and the Carpathian Highlands were included in the World Cultural and Natural Heritage List of UNESCO. Among others there was the church in Sękowa. It represents one of the most valuable and picturesque monumental examples of sacral wooden buildings in Poland. Even in the 19th century its outstanding aesthetic, architectonic and landscape values were admired.

The main idea of this presentation is connected with the expression of connections between these unique values and the architecture of the

church and its landscape context with its surroundings. The issue deals with the most fundamental tasks : protection of the object as well as tourist movement service at the place of a unique value, and the activity connected with religious practice of the local parish.

Urszula Forczek-Brataniec
Zbigniew Myczkowski

Specificity and Directions of Landscape Protection in the Middle Vistula River Valley, Puławy – Maciejowice Section

The aim has been to define individual features of landscape in the Middle Vistula River Valley, in the section between Puławy and Maciejowice, and to indicate directions of space planning from the aspect of unique natural and cultural values protection. The layout of landscape ecological structure has been recognized and analyzed using Forman and Gordon's method of patches and corridors, and more important cultural and visual elements have been identified with special consideration to individual traits distinguishing river valley landscape from other areas. Among others, such unique attributes are: striped pattern of landscape ecological structure and individual

characteristic elements in settlement units which were important cultural and trade centers in the past and then lost their meaning, among others because of river course changes. Directions of landscape planning and protection have been defined from the aspect of conservation and better exposition of the unique attributes of landscape features as well as creation of additional values on this basis.

Barbara Żarska

Presentations

Problems of Spatial Management of the Bogdanka River Valley and in the Western Green Wedge in Poznań

The system of green areas in the city of Poznań is based on the existence of river valleys, as well as rings of former fortification areas. Watercourse valleys create a cross-shaped pattern in the urban structure, running in north-south and east-west directions. Areas connected with these watercourse valleys, due to the high level of ground waters and diverse surface features, were never used for building development. This system was observed on the 1930's

and used when designing a system of green areas for the city. The concept of maintaining four green wedges has survived and in essence it is being realized. These areas as attractive recreation areas are desirable environments for many functions in the urban landscape, e.g. for sports facilities or building development. The pressure connected with finding new, attractive areas for housing is particularly strong. These activities frequently aim at the limitation of green areas within the wedges or increasing the intensity of building development in their immediate vicinity. Recently problems connected with spatial management of the western wedge, based on the Bogdanka valley, have become especially pressing.

Maria Chojnacka
Agnieszka Wilkaniec

Opportunities for Landscape Protection in the Odra Valley on the Territory of the Designed Lubiąsko-Głogowski Landscape Park

The landscape of the Odra valley, as we can see now, has been shaped for ages under the influence of some factors – for example human activities. This area is being exposed

to strong anthropoppression and intensely transformed as a result of progressive management. River control, changes in water conditions and excessive exploitation by agriculture and industry have brought natural landscapes in the Odra valley to degradation. The area between Brzeg Dolny and Głogów, the territory of the projected Lubiąsko-Głogowski Landscape Park, is one of the most attractive with regard to its nature and landscape values. Complexes of valuable riparian forests (*Salici-Populetum*, *Ficario-Ulmetum* and *Galio-Carpinetum*) of international importance can be found here. In spite of rich documentation and numerous attempts to create a landscape park on this territory, only a part of it is protected now as Nature 2000 area under the name "Łęgi Odrzańskie". The main task of this article is to show necessity for protection of this area and possibilities for its further evolution on the basis of analyzing the landscape's sensitivity and capacity.

Piotr Krajewski

Boulevards on the Vistula Riverbank – Students' Projects

A contest on boulevards on the Vistula riverbank and a discussion on the topic of their management required the students to prepare some projects on the course of "The City Scenery Planning". The projects pre-

sented in this article show that lack of professional experience could become a merit leading to original and interesting solutions. The presented works were prepared in groups of 4-5 people, each of them dealing with a different part of the boulevard, and all of them suggested a non-conventional way of approach. The students' projects created in this way became a new voice in discussion about the relation of the city and the river landscape in Warsaw. Each of the students' works attempts to define the context of space, landscape and scenic conditions, conservation of cultural heritage and, simultaneously, the problem of environmental preservation. The results of the students' workshops could lead to defining the identity of Warsaw's boulevards on the Vistula riverbank.

Kinga Rybak
Kinga Zinowicz-Cieplik

Standards

The Ecological and Scenic Significance of River Valleys in the Recreational Function of Poznań

The city of Poznań is distinguished by the wedge and ring-shaped system of the green belt which corresponds with the physiographical conditions. The four natural green belts which have survived to the present day were formed in the valleys of the rivers flowing through the city: the Warta (the northern and southern green belt), the Bogdanka (western) and the Cybina (eastern). The valleys meeting in the city centre bring together the flora of the surrounding meadow floodlands, wetlands, municipal forests, city parks and allotments. The advantage of the system based on the river valleys and enriched with natural and artificial lakes is an unbroken continuity and density of the greenery area. This creates favorable conditions for the ecological corridors and influences the boost of the fauna and flora within the city boundaries. Moreover, such a system determines the local microclimate as well as the air circulation in the urban area, improving sanitary and health conditions. As a result, the

rich natural and scenic values of the green belts provide excellent conditions for the development of tourism. At the same time, if appropriately developed, the belt areas can become an attractive place for active and passive recreation.

Magda Szczepańska

Landscape change and Biodiversity Values in the Surroundings of Kazimierz Dolny over the Period 1953-2003

The article presents changes in the landscape which occurred in the structure of utilization of the grounds in the years 1953- 2003, concerning a segment of the Vistula river in the proximity of Kazimierz Dolny. The river is distinguished by its outstanding natural and landscape values. Its present values of biodiversity are high in comparison with other rivers in western Europe. The changes in the landscape were investigated on the basis of an analysis of the ecotopes from two time intervals (1953, 2003) which were performed with the use of photointerpretational techniques and GIS software. The created maps mainly presented the differences in the course of the riverbed, but also showed the changes in the units connected with natural plant succession, which could have resulted from the

growing intensity of crop cultivation and the influence of regulatory works in the Vistula valley.

Marta Woźniak

Rob Leuven

Rob Lenders

Forum

The Role of the Wisłok Valley in Rzeszów in the Opinion of the Town's Citizens

River valleys in large cities are not only precious environmental elements in their area, but they can also be an aim of a higher pressure on acquiring new areas for the settlement. In turn, the intensive settlement nearby a river can worsen the visual attractiveness of the river's vicinity and lead to such disadvantageous environmental effects as intersection of plants' and animals' migration channels, worsening of town's aeration and occasionally even an increased flood wave in a river bed narrowed by man. On the other hand, the main role of rivers and their banks in towns is often a recreational one. That is why it seems that not only local authorities and planners, but also the rest of the citizens, should influence the spatial management of river valleys. This assumption was a base for an in-

troductory research on Rzeszów citizens' opinion on the Wisłok valley, which was conducted in March this year. 132 people living, working or studying in Rzeszów were surveyed. Over 40% knew the Wisłok valley well, because they go to the river bank several times a month. More than 80 % of the questioned people especially liked the parks, alleys and natural green areas. In turn, they had a negative opinion on the increase in built-in areas at riverbanks. The results show that in Rzeszów citizens' opinion recreational, sporting and environmental functions of the Wisłok neighborhood are most acceptable. All this leads to a question if the Rzeszów society should take a greater part in the spatial planning process regarding the immediate vicinity of the Wisłok. It seems that the river flowing through the city needs some promotion so that its real value could be perceived.

Agata Ćwik

Active Recreation of Elderly People

Contemporary society is quickly ageing, due to positive reasons (the development of medicine), as well as to negative ones (the decrease of birthrate). An important issue, from the point of view of public health, is maintaining activity and physical efficiency of elderly people. The sense of balance and motor skills are impor-

tant factors in preventing falls, which are frequent causes of injuries leading to premature death. The stereotype of passive rest of seniors (walks, social meetings in their own circles) is commonplace. The phenomenon of active relaxation of elderly persons has appeared only recently. Some types of physical activity, known as all age sports, may be safely performed in public green areas, e.g. bowls, cricket or mini golf. "Playgrounds" or even parks designed especially for elderly people, enabling fitness improving exercises, have appeared on the international market. Presently many facilities, aimed at keeping fit or even rehabilitation (e.g. the system of LifeTrail routes) exist in Japan, Great Britain, Germany and Spain. They show an entirely new image of the elderly, who should have full rights to use public spaces.

Małgorzata Chybalska

ARCHITEKTURA KRAJOBRAZU

Kwartalnik Architektura Krajobrazu ukazuje się od roku 2001.

Zapraszamy do przedstawienia swoich myśli i dokonań w działach Problemy, Prezentacje.

Teksty o tematyce pokrewnej można nadsyłać do działu Rozwiązania techniczne, podobnie jak do działów Tworzywo i Standardy.

W Forum mamy zamiar również publikować recenzje, polemiki, artykuły o charakterze krytyki fachowej oraz informacje.

Teksty są recenzowane przez specjalistów z dyscypliny reprezentowanej przez autora.

Zapraszamy do współpracy wszystkie rozproszone gremia związane z architekturą krajobrazu, wyższe uczelnie i samorządy lokalne, biura projektów i firmy zajmujące się projektowaniem i pielęgnacją terenów zieleni, powstające stowarzyszenia zawodowe i studenckie.

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW:

Objętość prac wraz z rysunkami, fotografiami i tabelami nie powinna przekraczać 10 stron formatu A-4. Tekst należy pisać czcionką typu TNR 12 pkt.; 1,5 odstępu między wierszami, dopuszcza się stosowanie kursywy i pogrubienia tekstu (prosimy nie stosować podkreśleń).

Zasadniczą część artykułu: tj. tytuł w języku polskim i angielskim, imię i nazwisko autora (bez podawania tytułów i stopni naukowych oraz zawodowych) wraz z afiliacją w języku polskim i angielskim, właściwy tekst w języku polskim z przetłumaczonymi na język angielski śródtytułami oraz przypisy, należy zapisać w jednym pliku. Streszczenie, słowa kluczowe i opisy zamieszczanych ilustracji w języku polskim i angielskim, rysunki, fotografie, tabele bądź inne załączniki (łącznie nie powinny przekraczać sześciu) prosimy zamieszczać w oddzielnych plikach.

Bibliografia zalecana w formie przypisów końcowych. Nazwisko(-a) wraz z podaniem inicjałów imienia (imion) autora (-ów), tytuł pracy pisany kursywą, miejsce i rok wydania, numer tomu, zeszytu oraz numery stron, np.:

- Kowalski J., *Kamień w wodzie* [w:] *Architektura Krajobrazu*, Wrocław 2001, nr 2-3/2001, s. 23-26.

Rysunki lub zdjęcia (oryginały) należy załączyć oddzielnie nadając im numery porządkowe. Oddzielnie podaje się spis podpisów w języku polskim i angielskim. Do druku będą przyjmowane wyłącznie materiały ilustracyjne dobrej jakości technicznej. Rysunki mogą być zapisane oddzielnie w wersji elektronicznej w formacie JPG lub TIFF.

Prace należy przesać w postaci dwóch wydruków wraz z nośnikiem elektronicznym (CD lub dyskietka).

Nadesłanie materiałów do redakcji jest równoznaczne z poręczeniem Autora, że zawarte w nich treści nie naruszają praw autorskich innych osób.

Teksty będą recenzowane przez specjalistów z dyscypliny reprezentowanej przez autora.

Redakcja nie zwraca materiałów niezamówionych oraz zastrzega sobie prawo ich redagowania i skracania.

Landscape Architecture has been published since 2001. It is a quarterly with a profile consistent with the discipline and character specified in the title.

We invite you to present your thoughts and achievements in the Problems and Presentation section.

Texts with related subject area can be sent to the Technical Solutions section, as well as the Material and Standards section.

In the Forum we intend to publish reviews, polemics and articles of a professional critical character and information.

The texts will be reviewed by specialists in the discipline represented by the author.

We invite all scattered bodies connected to landscape architecture to cooperate, universities and local self-governments, design offices and companies dealing with green areas maintenance, trade and students' associations.

AUTHOR'S GUIDELINES:

Capacity of works together with drawings, pictures and charts should not exceed 10 A-4 pages. The text should be written in print type TNR 12 point; 1,5 spacing between the lines, using italics and bold type is permissible (please, do not underline).

The principal part of the article; which contains a title in the Polish and English language, name and surname of the author (without titles) together with affiliation in both Polish and English, the specific text in Polish with mid captions and footnotes translated into English; should be saved in one file. The summary, key words and descriptions of inserted pictures in Polish and English, drawings, photos, charts or other attachments (in total should not exceed six) are to be inserted in separate files.

Bibliography should be inserted in the form of final footnotes. Name(s) together with first letter of first name(s) of the author(s), *the title of the work* written in italics, place and year of publication, number of volume, gazette and page number, e.g.

- Kowalski J., *Stone in water* [in:] *Landscape Architecture*, Wrocław 2001, no 2-3/2001, p. 23-26.

Drawings or pictures (originals) should be inserted separately with ordinal numbers. Lists of captions in Polish and English should be inserted separately. Only illustration materials of good technical quality will be accepted for publication. Drawings can be saved separately in electronic version in JPG or TIFF format.

Works should be sent in the form of two printouts together with electronic carrier (CD or a diskette).

Sending works to the editorial office is tantamount to the author's guarantee that the content included does not violate copyrights.

The texts will be reviewed by specialists in the discipline represented by the author.

The editorial office does not return materials which have not been ordered, and reserves the right to edit and shorten the accepted materials.

RADA NAUKOWA**ADVISORY BOARD**

prof. dr hab. inż. Andrzej DRABIŃSKI – Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu (przewodniczący)
prof. dr hab. inż. arch. Aleksander BÖHM – Politechnika Krakowska
dr hab. inż. arch. Alina DRAPPELLA-HERMANSDORFER – Politechnika Wrocławska
prof. dr hab. Krzysztof MŁYŃARCZYK – Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
prof. dr hab. Barbara SZPAKOWSKA – Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu
dr hab. inż. Marek SZUMAŃSKI – Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
prof. dr hab. inż. arch. Adam SZYMSKI – Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

REDAKTOR NACZELNY**EDITOR**

prof. dr hab. inż. arch. Zuzanna BORCZ, zuzanna.borc@up.wroc.pl

KOLEGIUM REDAKCYJNE**EDITORIAL BOARD**

dr inż. arch. Renata GUBAŃSKA – sekretarz, renata.gubanska@up.wroc.pl
dr inż. arch. Irena NIEDŹWIECKA-FILIPIAK, irena.niedzwiecka-filipiak@up.wroc.pl
inż. Jolanta JUST-MARUSZEWSKA, jolanta.just-maruszewska@up.wroc.pl

RECENZENCI**REVIEWERS**

prof. dr hab. inż. Franciszek GOSPODARCZYK
prof. dr hab. Krzysztof MŁYŃARCZYK
dr hab. inż. arch. Zbigniew MYCZKOWSKI, prof. Politechniki Krakowskiej
dr hab. Beata RASZKA, prof. Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu
dr hab. inż. arch. Agata ZACHARIASZ
dr hab. inż. Romuald ŻMUDA

PROJEKT GRAFICZNY I ŁAMANIE**GRAPHIC DESIGN & LAYOUT**

Witold GIDEL

PROJEKT OKŁADKI**COVER DESIGN**

Paweł OGIELSKI

TŁUMACZENIE TEKSTÓW**TRANSLATION**

Patrycja KEILY

WYDAWCA**PUBLISHER**

Uniwersytet Przyrodniczy we Wrocławiu
Wydział Inżynierii Kształtowania Środowiska i Geodezji
pl. Grunwaldzki 24a, 50-363 WROCŁAW, tel. 071 3201558, fax 071 3201557
e-mail: dziekanat.wiksig@up.wroc.pl, <http://www.aqua.up.wroc.pl/ak/>

WARUNKI PRENUMERATY**SUBSCRIPTION**

inż. Jolanta JUST-MARUSZEWSKA
tel. 071 320-18-63, e-mail: jolanta.just-maruszewska@up.wroc.pl
<http://www.aqua.up.wroc.pl/ak/>

Kwartalnik *Architektura Krajobrazu* jest indeksowany w „Bazie danych o zawartości polskich czasopism technicznych” BazTech <http://baztech.icm.edu.pl>

Druk: KONTRA s.c.
52-200 Wysoka / Wrocław, ul. Chabrowa 5a

W następnym numerze:
In the following issue:

Relacje między miastem a rzeką
The Relations Between City and the River